

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRK SİYASİ HAYATINDA BEKİR SAMİ KUNDUH
(1865-1933)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Feryat GÜRDAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nurgün KOÇ

Karabük
TEMMUZ/2019

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRK SİYASİ HAYATINDA BEKİR SAMİ KUNDUH
(1865-1933)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Feryat GÜRDAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nurgün KOÇ

Karabük
TEMMUZ/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
PROBLEM CÜMLESİ.....	13
ALT PROBLEMLER.....	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN SINIRLARI, KARŞILAŞILAN PROBLEMLER	14
TANIMLAR	15
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
BEKİR SAMİ BEY'İN HAYATI	16
1.1. Bekir Sami Bey'in Yaşamı, Eğitimi ve Görevleri.....	16
1.2. Milli Mücadele Dönemi'nde Bekir Sami Bey.....	20
2. İKİNCİ BÖLÜM	26
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ	26
2.1. Milli Mücadelede Kongreler.....	26
2.2. Erzurum Kongresi.....	26
2.3. Erzurum Kongresi ve Manda Meselesi	29
2.4. Sivas Kongresi.....	32
2.5. Sivas Kongresi ve Manda Meselesi	34
2.6. Amasya Görüşmeleri.....	42
2.7. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Açılması	45

2.8. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması ve Bekir Sami Bey'in Siyasi Yaşamındaki Rolü	53
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	57
BEKİR SAMİ BEY'İN TBMM'DE ÜSTLENDİĞİ DİPLOMATİK ÇALIŞMALARI.....	57
3.1. Moskova Görüşmeleri Öncesi Yaşanan Gelişmeler	57
3.2. Bekir Sami Bey'in Moskova'daki Temasları	58
3.3. Moskova Görüşmeleri ve Bekir Sami Bey'in Diplomatik Yaşamındaki Etkisi	64
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	66
BEKİR SAMİ BEY'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI	66
4.1. Londra Konferansı'nın Toplanması.....	66
4.2. Ankara Hükümeti ve Osmanlı Hükümeti'nin Londra Konferansı'na Birlikte Çağrılması	67
4.3. Ankara Hükümeti Heyetin Londra Konferansı'na Gidişi	70
4.4. Londra Konferansı	72
4.5. Londra Konferansı Sonuçlarının Bekir Sami Bey'in Siyasi Yaşamındaki Etkisi	81
5. BEŞİNCİ BÖLÜM	84
BEKİR SAMİ BEY VE AVRUPA DEVLETLERİ İLE MÜZAKERELER.....	84
5.1. Bekir Sami Bey'in Fransa Görüşmeleri	84
5.2. Bekir Sami Bey'in İtalya Görüşmeleri	88
5.3. Bekir Sami Bey'in İngiltere Görüşmeleri	89
5.4. Avrupa Devletleri ile Yapılan Müzakereler Sonucu Bekir Sami Bey'in Görevini Bırakması	93
5.5. Bekir Sami Bey'in Siyasi Fikirleri	96
5.5.1. İç Siyasete Yönelik Fikirleri.....	96
5.5.2. Dış Siyasete Yönelik Fikirleri	97
5.5.3. Bekir Sami Bey'in Yapmış Olduğu İkili Anlaşmalara Getirilen Olumlu ve Olumsuz Eleştiriler	103
5.6. Bekir Sami Bey'in Siyasi Yaşamındaki Diğer Görevleri ve Vefatı.....	105
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	110
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	114

EKLER	125
EK 1. Bekir Sami Bey'in Nüfus Kâğıt Örneği	125
EK 2. Kızı Nimet Kunduh'un Dilekçesi	126
EK 3. Hüdavendigâr Vilayeti Valiliğine Bekir Sami Bey'in Tayini	127
EK 4. Londra Konferansı ve Bekir Sami Bey	128
EK 5. Londra Konferansı'na Gidilmesine Dair Kararname.....	133
EK 6. Sadâret-İ Uzmâ Mektubu Kalemî.....	135
EK 7. Van Valisi Bekir Sami Bey'e Şifre	136
EK 8. Beyrut Vilayeti Valiliğine Bekir Sami Bey'in Tayini	137
EK 9. Bekir Sami Kunduh TBMM Arşiv Kâğıdı	138
EK 10. TBMM Tercüme-i Hal Varakası.....	143
EK 11. Bekir Sami Bey'in Tokat Mebusluğu Seçiminde Aldığı Oy Oranı	144
EK 12. Bekir Sami Bey Tokat Mebusluğu Mazbatası	145
EK 13. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Orbay ve Bekir Sami Bey Sivas'ta	145
EK 14. Bekir Sami Kunduh (1865-1933).....	146
EK 15. TBMM Azasının Tercümeihal Kâğıdı Örneği	147
EK 16. Bekir Sami KUNDUH'un Vakit Gazetesinde Yer Alan Vefat Haberi .	148
EK 17. Bekir Sami KUNDUH'un Cumhuriyet Gazetesinde Yer Alan Vefat Haberi	149
EK 18. Bekir Sami KUNDUH'un Milliyet Gazetesinde Yer Alan Vefat Haberi.....	150
ÖZGEÇMİŞ	151

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Feryat GÜRDAL'a ait "Türk Siyasi Hayatında Bekir Sami Kunduh (1865-1933)" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Tarih Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği /oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Prof. Dr. Nurgün KOÇ
Danışman Üye	: Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU
Üye	: Doç. Dr. Yenal ÜNAL

Tez Snavı Tarihi: 26.07.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Adı Soyadı : Feyyat GÜRDAL

İmza

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türk Tarihinin dönüm noktalarından olan Milli Mücadele döneminde önemli görevler üstlenmiş, kimi çevrelerce eleştirilen kimi çevrelerce başarılı bulunan ve hakkındaki çalışmaların çok az olduğu Bekir Sami Kunduh, literatür tarama yöntemiyle sunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma Bekir Sami Kunduh'un hayatı, görevleri, Türk siyasi hayatında göstermiş olduğu faaliyetleri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Birinci Bölümde Bekir Sami Bey'in Hayatı, İkinci Bölümde Mili Mücadele Dönemi, Üçüncü Bölümde Bekir Sami Bey'in TBMM'de Üstlendiği Diplomatik Çalışmaları, Dördüncü Bölümde Bekir Sami Bey'in Dışişleri Bakanlığı, Beşinci Bölümde Bekir Sami Bey ve Avrupa Devletleri İle Müzakereler ele alınmıştır.

Bu çalışma yapılırken Cumhurbaşkanlığı Arşivi, TBMM Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)'ne başvurulmuş, Milli Kütüphanede bulunan kaynaklardan, belgelerden, tetkik eserlerden yararlanılmıştır.

Yapılan bu çalışmanın tüm aşamalarında fikirleriyle bana yol gösteren, bu çalışmanın yapılmasında katkısı sonsuz olan tez danışmanım Prof. Dr. Nurgün KOÇ'a, bugünlere gelmemde her zaman desteklerini yanımda hissettiğim rahmetli annem ve babama, kıymetli eşim Sinan GÜRDAL'a ve sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Feryat GÜRDAL

Temmuz -2019

ÖZ

Bekir Sami Bey, 1865 yılında Kafkasya'nın Osetya Bölgesi'nde doğmuştur. Bir yıl sonra babası Musa Kunduh ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye'ye gelen Musa Kunduh ve ailesi Osmanlı Devleti tarafından Sivas eyaletine yerleştirilmiştir.

Bekir Sami Bey İlköğretimden sonra Mekteb-i Sultani'yi (Galatasaray Sultanisi) bitirmiştir. Ardından Fransa'da siyasal bilgiler eğitimi görmüştür. Milli Mücadele başlamadan önce kâtiplikten valiliğe kadar birçok görevde bulunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün çağrısı ile Anadolu'ya gelerek Milli Mücadeleye katılmıştır. Samsun, Amasya, Tokat ve Sivas bölgelerinde başarılı faaliyetler göstermiştir. TBMM'nin ilk Dışişleri Bakanı seçilen Bekir Sami Bey Moskova Görüşmelerine katılmış ve Londra Konferansına gönderilen heyetin başkanlığını yapmıştır.

Londra Konferansı sonrasında Fransa, İngiltere ve İtalya ile antlaşmalar imzalamış ancak Mustafa Kemal Paşa'nın ve TBMM'nin izninin olmaması ve bu antlaşmaların Misak-i Milliye aykırı bulunması gerekçesiyle istifa etmiştir. Daha sonra siyasi faaliyetine Tokat milletvekili olarak devam eden Bekir Sami Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda da faaliyet göstermiştir.

1926 yılında İzmir Suikastı nedeniyle yargılanmış ve beraat etmiştir. Kendisini son derece rahatsız eden bu olay sonucunda aktif siyasetten ayrılmıştır. Tokat'ta münzevi bir hayat sürdüren Bekir Sami Bey daha sonra İstanbul'a gelmiş ve burada vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bekir Sami Kunduh; Moskova Görüşmesi; Londra Konferansı; Milli Mücadele.

ABSTRACT

Bekir Sami Bey was born in the Osetia Region of Caucasia in 1865. They migrated to Turkey with his father and his family one year later. Upon arriving Turkey, Musa Kunduh and his family were established in Sivas Province by the Ottoman Empire.

Bekir Sami Bey completed Mekteb-i Sultani (Galatasaray Sultani) after primary school. Then, he received political science education in France. Before the War of Independence started, he took on a number of position ranging from governorship to clerkship. Upon Mustafa Kemal's call, he came Anatolia and took part in the War of Independence. He successfully performed in Samsun, Amasya, Tokat, and Sivas. The first foreign affairs minister, Bekir Sami Bey was the head of the delegation that went to Soviet Union and London Congress.

During the London Congress, he signed treaties with England, France, and Italy and these treaties were invalidated by National Pact (Misak-i Milli) on the premise that they did not contain the permission of the TGNA. As a result of these developments, Bekir Sami Bey resigned. Later, Bekir Sami Bey, who continued his political pursuit as a member of parliament for Tokat, also performed within Progressive Republican Party. In 1926, he was judged in connection with İzmir assassination and was acquitted. As a result of this disturbing event, he quist his active political life. Having led a sedentary life in Tokat, Bekir Sami Bey came to İstanbul and then he died there.

Key Words: Bekir Sami Kunduh; Moscow Talk; London Congress; War of Independence.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Türk Siyasi Hayatında Bekir Sami Kunduh (1865-1933)
Tezin Yazarı	Feryat GÜRDAL
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Nurgün KOÇ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	2019
Tezin Alanı	Tarih
Tezin Yeri	KBÜSBE – KARABÜK
Tezin Sayfa Sayısı	151
Anahtar Kelimeler	Bekir Sami Kunduh; Moskova Görüşmeleri; Londra Konferansı; Milli Mücadele.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	In The Bekir Sami Kunduh Turkish Political Life (1865-1933)
Author of the Thesis	Feryat GÜRDAL
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Nurgün KOÇ
Status of the Thesis	Master of Education
Date of the Thesis	2019
Field of the Thesis	History
Place of the Thesis	KBUSBE-KARABUK
Total Page Number	151
Keywords	Bekir Sami Kunduh; Moscow Talk; London Congress; War of Independence.

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
ATASE : Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
A.Ü. : Ankara Üniversitesi
Bkz : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
E.Ü. : Erciyes Üniversitesi
Gnkur. : Genel Kurmay
Haz. : Hazırlayan
KBUSB: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
pp. : Sayfa
S. : Sayı
s. : Sayfa
SBF. : Sosyal Bilimler Fakültesi
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TTK : Türk Tarih Kurumu
Y. : Yıl

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 17. Yüzyıldan itibaren çalkantılı bir döneme girmiştir. Gelir kaynakları azaldıkça mali durumu kötüleşmeye başlamış ve Avrupa malları karşısında Osmanlı yerli sermayesi çökme durumuna gelmiştir. Bunun yanı sıra tabii sınırlarına ulaşan ve toprakları genişlemiş Osmanlı Devleti içte ve dışta bozulmalar yaşamıştır. Bu bozulmalar sonucunda idari, askeri, sosyal, eğitim ve iktisadi yapı gerilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti ayakta kalabilmek için önce Tanzimat Fermanı'nı sonra Islahat Fermanı'nı daha sonra ise sırasıyla Birinci Meşrutiyet'i ve İkinci Meşrutiyet'i ilan etmiştir. Ancak bu yenilik hareketleri hedefine ulaşamamıştır.

19. Yüzyılda var olan topraklarını korumak ve Avrupa Devletlerinin toprakları üzerindeki emellerini yok etmek isteyen Osmanlı Devleti içte ve dışta birçok isyan hareketiyle karşı karşıya kalmıştır. Trablusgarp, Balkan Savaşları ve akabinde meydana gelen Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı toprakları Avrupalı Devletler tarafından paylaşılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda imzalanmış olan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Osmanlı Devleti yok sayılmış ve ülke toprakları işgale hazır hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonucu Osmanlı topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi sonucu işgalleri durdurmak için önce bölgesel direniş hareketleri başlamış ve daha sonrasında bölgesel direniş topyekûn mücadeleye dönüşmüştür. Milli Mücadele ile İtilaf Devletleri'nin yapmış oldukları işgallere son vermeye çalışılmış ve Türk milleti Mustafa Kemal Paşa etrafında bağımsızlık mücadelesi başlatmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda başlatılan Milli Mücadelede siyasi ve diplomatik faaliyetleriyle önemli görevler üstlenmiş Bekir Sami Bey de Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde başlatılan bağımsızlık mücadelesine destek vermiştir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Birinci Dünya Savaşı sonucunda başlatılan Milli Mücadele döneminde bağımsızlık mücadelesi veren ve aktif rol oynayan kişilerden biri de üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış olan Bekir Sami Kunduh'tur. Literatür taraması ile Bekir Sami

Kunduh'un Türk siyasi hayatında göstermiş olduğu faaliyetlerin araştırılması bu araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Hem kaynak taraması yapılarak hem de arşiv belgeleri incelenerek Türk siyasi hayatında önemli görevler üstlenmiş ve TBMM'nin ilk Dışişleri Bakanı olarak tarihe adını yazdırmış olan Bekir Sami Kunduh ve siyasi faaliyetleri incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada literatür tarama yapılarak Bekir Sami Kunduh'un Türk siyasi hayatında üstlendiği görevler ve göstermiş olduğu faaliyetler ortaya konularak nitel bir araştırma yapılmıştır. Bu amaçla da yurt içinde ve yurt dışında Bekir Sami Kunduh hakkında yapılan bir çalışma olup olmadığına bakılmış, literatür çalışmalar taranarak doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Bulunan dokümanlar neticesinde yorumlayıcı bir yaklaşımla Bekir Sami Kunduh'un Türk siyasi hayatındaki önemi incelenmiştir.

PROBLEM CÜMLESİ

Bekir Sami Kunduh'un Türk siyasi hayatındaki yeri ve faaliyetleri nelerdir?

ALT PROBLEMLER

Yapılan bu çalışmada problem cümlesi esas alınarak şu alt problemlere yanıt aranmaktadır:

1. Bekir Sami Kunduh Birinci Dünya Savaşı'nda hangi faaliyetleri göstermiştir?
 - Birinci Dünya Savaşı başladığında Bekir Sami Kunduh hangi görevdeydi?
 - Bekir Sami Bey Mondros Ateşkesi sonrası başlayan yurdun işgaline karşı hangi faaliyetlerde bulunmuştur?
 - Milli Mücadele Dönemi'nde Bekir Sami Bey hangi çalışmaları yapmıştır?
2. Manda konusundaki görüşleri nelerdir?
3. Avrupa Devletleri ile görüşmelerinden alınan sonuçlar nelerdir?

- Moskova Görüşmelerinde Bekir Sami Kunduh'un izlediği siyaset nedir?
4. Londra Konferansı ve Bekir Sami Kunduh hayatındaki etkileri nelerdir?

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türk siyasi hayatında Bekir Sami Kunduh çalışmaları oldukça azdır ve elde olan kaynaklarda onunla ilgili bilgiler yeterli düzeyde ortaya konulmamıştır. Bu çalışma ile Bekir Sami Kunduh'un hayatını, bilinmeyenleri, Türk siyasi hayatında göstermiş olduğu faaliyetleri ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bekir Sami Kunduh'un siyasi hayatında üstlendiği görevleri, Millî Mücadele döneminde yapmış olduğu çalışmaları ve kurtuluş mücadelesi için ortaya attığı fikirleri belirtmek için araştırma yapılmıştır.

Bu çalışma sonucunda elde edilen verilerden yola çıkarak ortaya konulan bulguların tarih için araştırma yapanların kullanabileceği bir çalışma olması düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLARI, KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

Bu araştırmanın sınırları şu şekilde ifade edilebilir;

- Bekir Sami Kunduh'un Birinci Dünya Savaşı'nda ne gibi faaliyetler yürüttüğü hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.
- Yapılan arşiv çalışmalarında birtakım belgelere ulaşılmıştır. Daha açığa çıkmamış belgeler bulunmaktadır.
- İlk Dışişleri Bakanı olan Bekir Sami Kunduh'u araştırmak için Dışişleri Bakanlığı ile iletişim kurulmuş fakat yüksek lisans öğrencilerine bu konu hakkında bilgi verilemeyeceği belirtilmiştir.
- Tokat Valiliği yapmış olan Bekir Sami Kunduh hakkında bir kaynağa ulaşmak için Tokat Kültür Turizm Müdürlüğü ile irtibata geçilmiş olup böyle bir belgenin kendilerinde olmadığı tarafımıza bildirilmiştir.
- Bekir Sami Kunduh'un aile üyeleriyle sözlü tarih çalışması yapılmak istense de aile üyeleriyle irtibata geçilememiştir.

TANIMLAR

Manda Rejimi: “Milletler Cemiyeti sistemi içerisinde bağımsızlığına kavuşmamış bir kısım yerlerin veya toplulukların başka devletlerin geçici yönetimine bırakılmasıdır.”¹

Misak-i Milli: Günümüz Türkçesi ile Milli Yemin olarak adlandırılmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın siyasi bildirisinin adıdır. İstanbul'da toplanmış olan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 28 Ocak 1920 yılında oy birliğiyle kabul ettiği ve 17 Şubat'ta kamuoyuna açıkladığı bildiridir.²

¹Kadir Kasalak, *Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Gnkur. Basım, Ankara, 1993, s.4.

² Serdar Sakin, “Misak-ı Milli'nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.13, Y.2002, s.313-314.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

BEKİR SAMİ BEY'İN HAYATI

1.1. Bekir Sami Bey'in Yaşamı, Eğitimi ve Görevleri

Bekir Sami Kunduh'un hayatını araştırmaya başladığımızda karşımıza iki farklı Bekir Sami ismi çıkmıştır. Bunlardan biri araştırma konumuz Bekir Sami Kunduh, bir diğeri Milli Mücadele yıllarında önemli katkılar sağlayan Bekir Sami Günsav olmuştur.³

Bekir Sami Günsav 1879 yılında Bandırma'nın Haydar köyünde doğmuştur. Bursa Askeri İdadisi ve Harbiye'yi bitirdikten sonra 1902'de Erkan-ı Harbiye'den mezun olarak Mümtaz Yüzbaşı rütbesi almıştır. 1910'da binbaşı, 1915'te kaymakam (yarbay) be bir sene sonrasında da miralay (albay) rütbesine terfi ettirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesindeki savaşlara katılmış ve harp sonucunda da İttihat ve İhracat Komisyonu Başkanlığı görevini üstlenmiştir. Yunanlıların İzmir'i işgallerinden sonra 20 Mayıs 1919'da 56. Fırka Kumandanlığı'na asaleten ve 17. Kolordu Komutanlığı'na vekâleten tayin edilmiştir. 6 Aralık 1920'de Kuzey Kafkasya Askeri Delegesi ve 9 Temmuz 1924'te de askeriyeden emekli olmuştur. 9 Eylül 1934'te vefat etmiştir.⁴

Tezin konusunu oluşturan Bekir Sami Bey'in kullanmış olduğu aileden gelen Kunduh ismi konusunda bazı kaynaklarda farklılıklar görülmüştür. Kimi kaynaklarda "Kunduk", kimi kaynaklar da ise "Kunduh" olarak yer almıştır. Bu çalışmada kızı Nimet Kunduh'un doldurmuş olduğu TBMM Azasının Tercümei Hal Kâğıdı ve TBMM'den alınan özlük bilgileri esas alınmış, Soyadı Kanunundan sonra "Kunduh" soy ismi kullanıldığı için çalışmada Bekir Sami Kunduh olarak yer verilmiştir.

Bekir Sami Bey, Kafkasya ümerasından Rusya Erkan-i Harbiye Generallerinden olduğu halde hizmetleri neticesinde kabul buyrularak Rusya Muharebe-i Ahiresinde ve Badelharb dördüncü Ordu-u Hümayunda hizmet eden Ferik-i merhum Musa Paşa'nın oğludur.⁵ 1886'da Büyük Kafkas göçü sonucu Osmanlı

³ Muhittin Ünal, *Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.118-171.

⁴ Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Anıları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 494-498.

⁵ T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belge No: DH-SAİDd-00041_00204.

hizmetine girerek bir Osmanlı subayı olan Musa Kunduh'a buradaki başarılarından dolayı da 1866'da Paşa rütbesi verilmiştir. 1877-78 Osmanlı- Rus Harbi'nde Musa Paşa Erzurum'da bulunan IV. Ordu'da görev almış ve Çarlık Rusya'da askerliğini yaparken edinmiş olduğu bilgilerini ve tecrübelerini Osmanlı birlikleriyle paylaşmaktan çekinmemiştir. Hem askerlik bilgilerini hem de Rus dilini iyi biliyor olması Musa Kunduh'un Osmanlı birlikleri içindeki önemini arttırmasındaki en önemli neden olmuştur.

Bekir Sami Bey 1865 yılında Şimali Kafkasya'da Sonbay Malikanesi'nde dünyaya gelmiştir.⁶ Bekir Sami Bey büyük göç sırasında babası ile birlikte Osmanlı topraklarına gelmiştir. Anne adı Kevser Han, baba adı Musa Kunduh'tur.

Bekir Sami Bey, Muallim-i Mahsustan Mukaddime-i Ulûmu tederrüs ve Mekteb-i Sultanide ikmal-i tahsis ederek fûnûn ve edebiyat belgelerini aldıktan sonra iki sene Paris'te Mekteb-i Fûnûn-u Siyasiyeye devam etmiştir. Arapça ve Farsça ve Fransızca dillerini bilmektedir.⁷

Bin üç yüz senesi Muharrem ül Hareminin yirmi yedisinde yirmi iki yaşında iken bin guruş maaş ile istişare odası hulefasına iltihak etmiş, üç yüz beş senesi Saferül Hayrının yirmi birinde İşkodra Vilayeti tercümanlığına tayin olmuş ise de azimet etmeksizin bin beş yüz guruş maaşla Petersburg Sefareti Seniyyesi üçüncü kitabetine tayin olmuştur. Kitabet-i Mezkureden istifasından sonra üç yüz yedi senesi Rebiyülevvelin yedisinde bin beş yüz guruş maaş ile Tercüme Odası Hülafasına tayin edilmiştir. Göstermiş olduğu başarı sonucunda bin üç on dört senesinde bin guruş maaş ile Şubra Başşehbenderliği'ne tayin edilmiştir. Daha sonra Sina Başşehbenderliği'ne memur olarak tayin edilmiştir.⁸

Hariciye Nezareti Celilesinden vuku bulan bir işâr ve Memuriyeti Mülkiye Komisyonundan verilen karar üzerine bin üç yüz on beş senesi bin sekiz yüz guruş maaş ve dokuz yüz guruş tahsisat ile Başşehbender unvanıyla Kirmanşah Şehbenderliği'ne tayin edilmiştir. Yine Hariciye Nezareti Celilesinde vuku bulan işâr ve Memuriyeti Mülkiye Komisyonundan verilen karar üzerine iki bin yedi yüz guruş maaş ve beş yüz guruş tahsisatla Batum Şehbenderliği'ne memur olarak tayin

⁶Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği.

⁷T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belge No: DH-SAİDd-00041_00204.

⁸T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belge No: DH-SAİDd-00041_00204.

edilmiştir. Bin üç yüz yirmi iki senesinde üç bin yüz elli guruş maaşla Trablusgarp mektupçuluğuna nakil edilmiştir. Bin üç yüz yirmi beş senesinde dört bin beş yüz guruş maaşla Cebel-i Garbî Sancağı Mutasarrıflığına nakil edilmiştir. Bin üç yüz yirmi altı senesinde Mezkûr Mutasarrıflığına nakil olunmuştur. Yapmış olduğu başarılı çalışmalar sonucunda bin üç yüz yirmi yedi senesinde sekiz bin üç yüz otuz buçuk guruş maaş ile Van Vilayeti Vekâletine tayin edilmiştir. Burada görevini başarıyla yerine getirmiş ve bin üç yüz yirmi dokuz senesinde Trabzon Vilayeti Valiliğine nakil olunmuştur. Daha sonrasında ise Trablusgarp Vilayeti Valiliğine tayin edilmiştir. Bin üç yüz otuz bir senesinde ise Hüdavendigâr Vilayeti Valiliği'ne tayin edilmiştir.⁹

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sonrası Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayınca vatan toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bekir Sami Bey bunun için İstanbul'a gelmiş, kendisine teklif edilen İzmir Valiliği ve sonrasında da Ferit Paşa kabinesindeki Dahiliye Nezareti görevini kabul etmemiştir.¹⁰ İstanbul'a geldiğinde gördüğü manzara karşısında ülkenin bu kötü gidişatına son vermek için Milli Ahrar Partisi'ne katılmış ve burada kurucu grup içinde yer alarak aktif çalışmalarını sürdürmüştür. Milli Ahrar Fırkası Osmanlı meşrutî saltanatını savunmuştur. Bundan da anlaşılacağı üzere Milli Mücadele döneminin başında Bekir Sami Bey meşrutî yönetime ve padişaha bağlılığını sürdürmüştür.¹¹ Mustafa Kemal Paşa ile İstiklal Mücadelesine katılmak için Bekir Sami Bey Anadolu'ya geçmiştir. Samsun, Amasya, Tokat ve Sivas bölgelerinde daha önceden çok iyi bildiği yerler olduğundan buralarda kolaylıkla çalışma imkânı bulmuş, deneyimlerini paylaşmış ve Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele taraftarı arkadaşlarıyla Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde çalışmalarını sürdürmüştür.

Erzurum Kongresi sonucunda Heyet-i Temsiliye üyesi seçilmiş ve Sivas Kongresi'nin toplanmasında etkili olmuştur. Sivas Kongresi sonrası Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey ve Rauf (Orbay) Bey padişahın isteği üzerine gıyaben idama mahkum edilmişlerdir. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Amasya'dan milletvekili seçilmiştir. Burada siyasi çalışmalarını sürdürürken Meclisin İtilaf Devletlerince dağıtılması sonucu Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Anadolu'ya geçmiş ve vatanın kurtuluşu için çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir.

⁹ T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belge No:004151.311301.001. 4/51.

¹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği.

¹¹ Halime Demirel, *Bekir Sami Bey ve Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994.

Bekir Sami Bey, Büyük Millet Meclisinde İcra Vekilleri Heyetinde hem birden fazla dil biliyor olması hem de dış işlerinde deneyimli olması nedeniyle ilk kurulan Ankara Hükümetinin Dışişleri Bakanı seçilmiştir. Rusya ile ilişkileri geliştirmek için kurulan heyetin başkanı olarak Moskova'ya gönderilmiştir. Moskova dönüşü sonrası İtilaf Devletleri Londra'da bir konferans düzenleyince Ankara Hükümeti adına görevlendirilmiş ve Londra Konferansı'na katılmıştır. Burada Fransız Başbakanı Briand, Dışişleri Bakanı Kont Sforza ve Lord Curzon ile görüşmeler yaparak Malta sürgünlerinin iade edilmesi, Antalya bölgesinin boşaltılması gibi konularda Ankara Hükümeti'nin haberi olmadan ikili anlaşmalar imzalamıştır. Yurda döndüğünde yaptığı bu ikili anlaşmalar tepkiyle karşılanmış ve Mustafa Kemal Paşa tarafından onay görmemiştir. Daha sonra Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiş; fakat Paris, Londra ve Roma'da görüşmelere devam ederek Ankara Hükümeti'ne izlenimleri hakkında bilgi vermiştir.

Bu görevinden de ayrılan Bekir Sami Bey TBMM'nin ikinci döneminde Tokat'tan milletvekili seçilerek siyasi hayatına devam etmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında görev almış ve fikirlerini burada dile getirmeye devam etmiştir. Partinin kapatılması sonucunda ise İzmir suikastı nedeniyle tutuklanarak mahkemeye çıkarılmış ve yaptığı savunmanın sonucunda suçsuzluğu ortaya çıkmış ve serbest bırakılmıştır.

1926 yılında yaşanan bu olaydan son derece rahatsız olan Bekir Sami Bey siyasi hayatına son vermiş ve Tokat'taki çiftliğine yerleşerek burada çocuklarıyla birlikte sade bir yaşam sürmeye başlamıştır. Birkaç yıl Tokat'ta münzevi bir yaşam süren Bekir Sami Bey İstanbul'a gelmiş ve 1933 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Evli ve iki çocuk sahibi olan Bekir Sami Bey yakın çevresi tarafından Kundukzade olarak bilinmiştir. 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunu sonucu ailesi resmen Kunduh soyadını almıştır.¹²

¹² Enver Konukçu, "Osmanlı IV. Orduy-ı Hümayunu'nda Kafkaslı Komutan Musa Paşa", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Kafkasya Özel Sayısı, C.2, Y.2017, s.277-278.

1.2. Milli Mücadele Dönemi'nde Bekir Sami Bey

Balkan Savaşları sonucunda yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti bunun akabinde Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin de olmasını isteyen İttihat ve Terakki yönetimi Almanya'nın bu savaşı kazanacağına kesin gözüyle bakmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti'nde Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa Almanya'nın yanında savaşa girilmesinin doğru olacağına inanmışlardır. Fakat diğer vekiller İngiltere ve Rusya'nın yanında savaşa girilmesinin daha doğru olacağını savunmuşlardır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti ilk olarak İngiltere, Fransa ve Rusya ile temaslarda bulunmaya çalışmış olsa da olumlu bir netice alamamıştır. Osmanlı Devleti İngiltere'den parasını peşin ödediği Sultan Reşat ve Sultan Osman adlı gemilerini de alamamıştır.¹³ Durum böyle olunca da İttihat ve Terakki Hükümeti'nin istediği olmuş ve Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girmiştir. Rusya 2 Kasım 1914'te, İngiltere ve Fransa 5 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek ilk hareketlerini başlatmışlardır.¹⁴

Avrupalı büyük devletler arasında ortaya çıkan ve daha sonra şiddetini arttırarak devam ettiren siyasi, askeri ve ekonomik nedenlerle ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti birden fazla cephede mücadele vermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf grubu ile İttifak grubu oluşmuş ve bu gruplar birbirlerine savaş ilan etmişlerdir.¹⁵ Osmanlı Devleti Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'dan oluşan İttifak grubunun yanında savaşa dahil olmuştur. İtilaf Devletlerini ise İngiltere, Fransa ve Rusya oluşturmuştur. Oluşan bu iki grup arasında amansız bir mücadele başlamış ve Osmanlı Devleti birçok cephede İtilaf Devletleri'ne karşı savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti bu savaşta büyük mücadeleler vermeye çalışırken Bekir Sami Bey ise Beyrut Valiliği görevini yürütmüştür.

Araştırmamız sırasında araştırılan kaynak eserlerde ve belgelerde Bekir Sami Bey'in Birinci Dünya Savaşı'nda hangi faaliyetlerde bulunduğu hakkında çok fazla bir bilgi sağlanamamıştır. Edinilen bilgilerde; Bekir Sami Bey'in 18 Haziran 1915'te

¹³ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.3, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003, s.27.

¹⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Turkey A Modern History*, Çev.: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, 2017, s.114.

¹⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, 1999, s.104.

Halep Valiliğine, 26 Eylül 1915 tarihinde ise Kudüs'e tayin edildiği ve daha sonra İstanbul'a döndüğü bilgileri yer almaktadır.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı İtilaf Devletlerinin galibiyetiyle son bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu İttifak Grubu savaşı kaybetmiştir. Savaş sonrasında dünyanın dengeleri değişmiş ve siyasi harita yeniden çizilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti girdiği bu savaşta hem maddi hem de manevi birçok kayıp vermiş ve bunun akabinde ekonomisi ağır darbeler almıştır. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sonucunda İtilaf Devletleri ile imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile fiilen yok sayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kendini savunacak gücü yok olmuş, askeri birlikleri dağıtılmış, cephaneleri ve silahları elinden alınmış; limanlarına, haberleşme ve ulaşım araçlarına el konulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını öngören bu antlaşma İtilaf Devletleri'ne Osmanlı topraklarında güvenliklerini tehlikeye sokacak bir unsur karşısında işgal hakkı tanımıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması ile İtilaf Devletleri barış antlaşmasının imzalanmasını bile beklememiş Türk topraklarını işgale başlamışlardır. İtilaf Devletleri işgal girişimlerinde bulunurken Türk halkı eziyetlere maruz kalmış ve Türk halkının bağımsızlığı yok sayılmıştır. İşgale uğrayan ve toprakları elinden alınarak yurtlarından sürülmek istenen Türk halkı işgallerin haksızlığını her yerde dile getirmiş ve sonunda da Milli Mücadele Hareketine zemin hazırlamıştır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Bekir Sami Bey Anadolu'nun kurtuluşuna destek vermek için Anadolu hareketini destekleyen Milli Ahrar Fırkası'nın kuruluşunda rol oynamıştır.¹⁷ 4 Mayıs 1919 yılında kurulan Milli Ahrar Fırkası İsmail Suphi, Bekir Sami, Cami, Abdülhak Şinasi ve arkadaşları tarafından bağımsızlık hareketlerini desteklemiştir.¹⁸ Milli siyaset yanlısı bir politika izleyen Milli Ahrar Fırkası'nın ortak düşünceleri: Büyük bir çoğunluğu Türklerden meydana gelen Asya'daki Osmanlı topraklarının ve yüzyıllardır milli kaderimize sahip olan İstanbul ve vatanın devamını sağlamak için, Rumeli'nin birbirinden ayrılmaz bir parça olduğunu kabul edip dünyaya duyurmak ve memleketin parçalanması durumunun

¹⁶ T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belge No: DH-SAIİDd-00041_00204.

¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1984, s.460-471.

¹⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, (Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne)*, TTK Basımevi, Ankara, 1993, s.224.

siyasi bir hata olacağını tüm dünyaya duyurmaktır.¹⁹ Milli Ahrar Fırkası, Anadolu'da kurtuluş hareketinin gelişmesi ve başarılı olması sonucunda kendini feshetmiştir.

Tarihin en bunalımlı döneminde Türk Milleti verdiği varoluş mücadelesinde Mustafa Kemal Paşa'yı önder seçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadeleyi Türk milletine mal etmiş ve canla başla düşmanı yurttan atarak bağımsızlığı kazanma savaşı başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti ile savaşı kazanan İtilaf Devletleri arasında imzalanması planlanan Sevr Antlaşması, İtilaf Devletleri'nin çıkarlarının çatışması neticesinde imzalanamamış ve imzalanması daha sonraya bırakılmıştır. Sevr Antlaşması'nın kabul edilmesi demek Türkiye'yi ölüme terk etmekle aynı manaya geliyordu.²⁰ Bunun yerine Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasi ve sosyal yönden çöküşü hız kazanmıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesi ve 24. maddesi gereğince işgallerine zemin hazırlayan İtilaf Devletleri böylelikle tarihi emellerini yerine getirmeyi planlamıştır. Anadolu'nun haksız yere işgal edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin sömürge haline getirilme çalışmaları karşısında Türk halkı, amansız bir mücadele vererek İngiliz, Fransız ve İtalyan işgallerine dur demek adına Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yanında bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır. Mondros Mütarekesi'nden Paris Barış Konferansı'na kadar geçen süre zarfında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında siyasi görüş farklılıklar baş göstermiştir.

Paris Barış Konferansı'nda yenen devletler, savaşta yenilen Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti'ne barış şartlarını zorla kabul ettirme yoluna gitmişlerdir. İtalya ise kendisine 1915'te savaşa girdiğinde gizli antlaşmalarla vaat edilen toprakları istemekte ısrarcı olmuştur.²¹ Her zaman İtalya ve Fransa'ya destek veren İngiltere bundan vazgeçerek artık Yunanistan'a yardım etmeye başlamış ve bu durum da İtalya'nın tepkisini çekmiştir. Yunan Başvekili Venizelos bu destekten

¹⁹ Tülay Duran, "Mütareke Devrinin Önemli Bir Olayı Milli Ahrar Fırkası'nın Kuruluşu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C. IX-X, S.60, Y. 1971, s.10-16.

²⁰ Harold C. Armstrong, *Bozkurt*, Çev.: Gül Çağalı Güven, Arba Yayınları, İstanbul, 1996, s.107.

²¹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, İmge Yayınları, Ankara, 2007, s.443.

yararlanarak arkasındaki güç ile Osmanlı Devleti topraklarından daha fazla pay almak ve en büyük hayali olan Megola İdea'yı hayata geçirmek niyetindeydi.²²

İtalya ise St. Jean De Maurienne Antlaşması ile kendisine verilmeye razı olunan 12 Ada'nın ve Batı Anadolu'nun kendisinin hakkı olduğunu savunarak İngiltere'nin bu tutumundan oldukça rahatsızlık duymuş, kendisine verilmesi gereken bu yerlerin Yunanlılara verilmesini kabul etmeyerek barış şartlarını görüşüp karara bağlamak için toplanan Paris Barış Konferansı'nı terk etmiştir.²³ İtalya 10 Mayıs 1919'da bir gemisini İzmir'e göndermiş ve hemen akabinde Antalya ve Marmaris'i resmen işgal etmiştir. Bu işgali gören İngiltere ve Fransa İtalya'nın gerçek niyetinin İzmir'i işgal etmek olduğunu anlamıştır. Bu gelişme hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın menfaatlerine ters düşüyordu. Menfaatlerinin İtalya'nın işgalleri neticesinde tehdit altına girdiğini gören İngiltere hiç fırsat kaybetmeden 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmelerini ve bizzat İngiliz donanmasının yardımıda bulunacağını Yunanistan'a bildirmiştir. Yunanistan bu kararın ardından İzmir'i fırsat kaybetmeden işgal etmiştir. İşgal haberini alan İtalya ise bu kararı hemen protesto etmiştir.²⁴

Mustafa Kemal ise yapılmak istenenin aslında Sevr ve Mondros Ateşkes Antlaşması ile Türk ordusunu dağıtarak Türklerin elinden egemenlik hakkının alınmak olduğunu bilmiştir. Bağımsızlık mücadelesini kazanmak, haksız işgallere dur demek, vatanın bütünlüğünü sağlamak ve Türk halkını Milli Mücadele ruhunun etrafında birleştirmek isteyen Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak bağımsızlık meşalesinin ateşini yakmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 30 Nisan 1919'da Vahdettin tarafından 9. Ordu Müfettişliği kararı tasdik edilmiş; askeri ve mülki görevleri içeren bu görev ile Mustafa Kemal Paşa Anadolu'nun kurtuluşu için göstereceği mücadelede elini kuvvetlendirmiştir.²⁵ Mustafa Kemal Paşa Samsun'a giderken almış olduğu görevi başta Padişah olmak üzere kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen kişilerin bulmuş olduğu bir çare olarak değerlendirmiştir.²⁶ Mustafa Kemal Paşa bu olaylar karşısında daha sistemli hareket etmek için bir savaş hükümeti kurmuştur. Bekir Sami

²² Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, Kemer Yayınları, İstanbul, 1998, s. 649.

²³ *a.g.e.*, s.650.

²⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Yeni Türkiye Devleti'nin Harici Siyaseti*, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.36.

²⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1969, s.4.

²⁶ Nurgün Koç, "Milli Mücadelenin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 3, p.1231-1254.

Bey, Adnan Bey ve Fevzi Bey başta olmak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan kişiler, cephane ve gerekli her türlü yardım malzemelerini örgütleyip temin edecekler ve organize olarak hareket edecektir.

Milli Mücadelenin başlama nedeni tam bağımsızlığı sağlayarak yurdu düşman işgalinden temizlemektir. Halk süre gelen savaşlar neticesinde yorgun düşmüş ve çaresizlik içinde kalmıştır. Bunun için de Ulusal Mücadeleyi örgütlemek, milli direnişi gerçekleştirmek amacıyla ülkenin dört bir yanına milli subaylar gönderilmiştir. Tüm bu çabalara rağmen bunu başarmak sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Çünkü birçok yerde gönderilen subaylara kötü muamele yapılmış, kimileri tutuklanmış kimileri ise gözaltına alınıp bekletilmiştir.²⁷

Yaşanan tüm bu zorluklara rağmen Anadolu'da Milli Mücadele'ye, ulusal direnişe katılımı arttırmak için Kuva-yi Milliye ruhunu canlandırıp topyekûn kurtuluş mücadelesi verebilmek adına Amasya Genelgesi ilan edilmiş akabinde Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi ile birçok yerel kongreler düzenlenmiş, cemiyetler oluşturulmuş ve bağımsızlık için mücadeleye geçilmiştir.²⁸ Mustafa Kemal Paşa yaşanan bu olaylar karşısında bir yolunu bulup Anadolu'ya geçmenin planlarını yapıyordu. Tam bu sırada Mustafa Kemal'e Padişah Vahdettin tarafından 9. Ordu Müfettişliği görevi verilmiş ve Mustafa Kemal Paşa da 16 Mayıs'ta başkentten yola çıkmış ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varmıştır.

9. Ordu müfettişliği görevi şunları kapsamıştır:

- *Bölgede güvenlik sağlanacak ve asayişin bozulma nedenleri araştırılacak.*
- *Halkın elinde dağınık halde bulunan silah ve cephaneler toplatılacak ve uygun depolara yerleştirilecek.*
- *Çeşitli yerlerde varlığından söz edilen birtakım kurullar varsa ve bunlar asker toplayıp silah dağıtıyorsa bu kurullar derhal dağıtılacak.*²⁹

²⁷ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Çağdaş Yayınları, 2. Baskı, 1990, s.15.

²⁸ Metin Aydoğan, *Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir, 2005, s.119.

²⁹ Derin Su Dayı, "XI. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul-Samsun-Erzurum Yolculuğu", *Atatürk Dergisi*, C. 4, S.2, Y.2014, s.212-230.

Verilen bu görev Mustafa Kemal Paşa'ya büyük kolaylıklar sağlamıştır. Hem asker hem de sivil yöneticilerle ilgili her türlü karar verme ve bu kararları uygulatma imkânı sağlamıştır.³⁰

Bekir Sami Bey'de bu olup bitenler içinde Ahrar Fırkasının kurucuları arasında yer almış, Türkiye'nin içinde bulunduğu genel durumu, sosyal ve ekonomik hareketlerini görerek kurtuluş yolunda formüller arayan kişiler arasında yer almıştır.³¹

³⁰ Yaşar Özüçetin, "Milli Mücadele İçerisinde 19 Mayıs 1919", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, Y.2004, s.65-74.

³¹ Zekai Güner, *Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.99.

2. İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

2.1. Milli Mücadelede Kongreler

Amasya Genelgesi'nden sonra Mustafa Kemal'in askerlik ve İstanbul ile ilişkisi tamamen kesilmiş olmasına rağmen, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve birçok komutan Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa'ya desteğini devam ettirmişlerdir. Milli Mücadele başladıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, birbirlerinden bağımsız olarak kurulan ve bölgesel direnişi sağlama yolunda faaliyet gösteren cemiyetleri bir araya getirmeye çalışmıştır. Milli Mücadelenin programını oluşturan Amasya Genelgesi'nde Erzurum'da bölgesel bir kongrenin toplanacağı kararlaştırılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelmiştir. Kazım Karabekir başta olmak üzere, askeri ve sivil birlikler ile halk tarafından coşku ve sevinçle hazırlanan bir törenle karşılanmıştır.³²

2.2. Erzurum Kongresi

Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi öncesi tüm askerlik görevlerinden istifa etmiştir. Bahriye Nazırı Rauf Bey de görevini bırakmış, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Milli Mücadele ve bağlılığını bildirmiştir.³³ Bekir Sami Bey'de Erzurum'a varan Mustafa Kemal Paşa'ya kutlama telgrafi çekmiş ve verilen Milli Mücadelede onun yanında olduğunu göstermiştir.³⁴

Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in kongreye girebilmeleri ancak temsilci olarak seçilmelerine bağlıydı. Bunun için de Erzurum üyelerinden Cevat Bey ve Kazım Bey 20 Temmuz 1919'da üyelikten çekilmişler, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in kongreye girebilmelerinin yolunu açmışlardır.³⁵ Erzurum Kongresi 23 Temmuz'da toplanmış ve ilk olarak kongreye başkan seçimi yapılmıştır. Üyeler arasında yapılan

³² Sinever Esin Dayı, *Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selase Meselesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2003, s.6.

³³ ATASE Arşivi, İHK, K24G115.

³⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv No: III-3, Dolap No:14, Belge No:396.

³⁵ Haluk Selvi, *Milli Mücadele'de Erzurum*, Atam Yayınları, Ankara, 2000, s.954.

oylama sonucunda Mustafa Kemal Paşa başkan seçilmiş ve böylece sivil bir görev üstlenmiştir.

Mustafa Kemal başkanlığa seçildikten sonra Nutuk'ta anlatmış olduğu şu tarihi konuşmayı yapmıştır:

“Tarih ve hadisatın sevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç olamayacak hiçbir vatanperverin tasavvur edilemeyeceğine, işaret ettim. Mütareke ahkâmına muhalif olarak yapılan tecavüz ve işgallerden bahsettim.

*Tarihin, bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkar edemeyeceğini, binaenaleyh, vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümlerin muhakkak mahkumu iflas olduğunu söyledim...”*³⁶

Erzurum Kongresi toplandıktan sonra milletin varlığını ve bağımsızlığını devam ettirebilmesi için birçok önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar alınırken birtakım sorunlar da ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan en önemlilerinden biri bu tezin de konusunu oluşturan Bekir Sami Bey'in de görüşlerini içine alan Manda konusudur.

Manda konusundan önce Türk milleti açısından ve Milli Mücadelemizin dönüm noktalarını oluşturan Erzurum kararlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- *“Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, birbirinden ayıramaz.*
- *Manda ve himaye kabul edilemez.*
- *Her türlü işgale karşı Osmanlı Hükümeti iş yapamaz duruma gelir ise, millet topyekûn olarak kendini ve ülkesini savunacaktır.*
- *Milli güçleri ve milli hâkimiyeti egemen kılmak esastır.*
- *Hıristiyan azınlıklara siyasi hakimiyetimizi ve sosyal dengemizi bozan ayrıcalıklar verilemez.*
- *Doğudaki cemiyetler Doğu Anadolu Müdafı-yı Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilecektir.*
- *Milli Meclis derhal toplanmalıdır.*
- *İstanbul Hükümeti üzerine düşen görevi yapamazsa geçici bir hükümet kurulacaktır. Kongre toplanıncaya kadar da hükümet adına görev yapacak olan Heyet-i Temsiliye kurulacaktır”*.³⁷

³⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.I., TTK, Ankara, 2008, s.86.

Kongre dağılırken alınan kararlar ve hazırlanan tüzük gereğince bir Heyet-i Temsiliye kurulmuştur. Mustafa Kemal'in başkanlığını yaptığı bu heyetin üyeleri:

- Rauf Bey (Eski Bahriye Nazırı)
- Raif Efendi (Eski Erzurum Milletvekili)
- İzzet Bey (Eski Trabzon Milletvekili)
- Servet Bey (Eski Trabzon Milletvekili)
- Erzincan Nakşi Şeyhi Fevzi Efendi
- Bekir Sami Bey (Eski Beyrut Valisi)
- Sadullah Efendi (Eski Bitlis Milletvekili)
- Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Beylerdi.³⁸

Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa kurulan bu heyet hakkında şunları ifade etmiştir:

“Bu kişiler hiçbir zaman bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. İzzet, Servet ve Hacı Musa Bey’ler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Rauf ve Şeyh Fevzi Efendiler Sivas Kongresine katılmışlar ve ondan sonra biri Erzurum’a diğeri Erzincan’a dönmüşlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresinde heyete katılan Bekir Sami Bey, İstanbul Meclis-i Mebusan’ına gidinceye kadar çalışmışlardır.”³⁹

Heyet-i Temsiliye'nin oluşturulmasıyla artık Anadolu'daki Milli Hareketin tek kaynağının kendisi olduğunu göstermiş ve kurulması yolunda adımların atılmaya çalışıldığı ve çalışmaların sürdüğü Milli Hükümetin kurulacağını da sinyalini vermiştir.⁴⁰ Erzurum Kongresi ile hem doğu illerinin bütünlüğü hem de alınan ulusal kararlar ile vatanın bütünlüğü ve kurtuluşu yolunda önemli kararlar alınmıştır. Erzurum Kongresi kararları Kurtuluş Savaşı açısından oldukça büyük öneme sahip olmuştur. Artık düşman kuvvetlerine karşı halkı temsil eden bir siyasi oluşumla karşı konulmuştur. Şartlar gerektirdiği takdirde İstanbul dışında Milli Mücadele savaşını yürütecek Milli bir hükümetin de kurulacağı ortaya konulmuştur.⁴¹

Kongrede Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı sıradaki sınırların ulusal sınırları olduğu açıklanmış ve Misak-i Milli sınırları çizilmiştir. Tüzük

³⁷ Mustafa Bostancı, “Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları”, *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, Y.2015, s.196-197.

³⁸ Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları*, Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.50-51.

³⁹ Nutuk, C.I, s.91.

⁴⁰ Feridun Kandemir, *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Arkadaşları ve Karşısındakiler*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964, s.56.

⁴¹ Ayferi Göze, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrimi Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s.29.

gereğince Heyet-i Temsiliye'ye seçilen Bekir Sami Bey de doğu illerini Sivas Kongresi'nde de temsil etme hakkına sahip olmuştur. Erzurum Kongresi'nden sonra, ulusal birlik içinde çalışmalarını sürdüren Temsil Heyetini ve Anadolu'da gündün güne yayılan Milli Mücadele hareketini engellemek için de İstanbul Hükümeti boş durmamış ve değişik engeller çıkarmıştır.⁴²

Erzurum Kongresinde tartışma konusu olan Manda Meselesi ise araştırma konusu olan Bekir Sami Bey'in düşüncelerini içermektedir. Bekir Sami Bey'in Manda Meselesi konusundaki görüş ve düşüncelerini bir başlık altında incelemek bu tezin bütünlüğü açısından daha doğru olacaktır.

2.3. Erzurum Kongresi ve Manda Meselesi

Milli Ahrar Fırkası kurucu üyelerinden Bekir Sami Bey Milli Mücadelenin başlarında tam bağımsızlığa kavuşabilmenin pek mümkün olmayacağını, kurtuluşun ise Amerika gibi diğer Avrupa devletlerine karşı toprakların bütünlüğünü sağlayabilecek güçlü bir devletin himayesine girilirse sağlanacağı görüşünü taşımıştır.⁴³

Erzurum Kongresi devam ettiği sıralarda Amasya'da bulunan 5. Tümen Komutan Vekili Arif Bey, Bekir Sami Bey'in Amerikan mandasını savunduğunu bir telgraf vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya iletmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa acele cevap vererek, devletin ve milletin tam bağımsızlığının savunulacağını bildirmiştir.⁴⁴ Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya geldiğinde burada bulunan Bekir Sami Bey'den bir telgraf almıştır. Bekir Sami Bey telgrafında;

“ İstiklalin arzu edildiğini, İstiklalin bütünlüğünü sağlayabilmek için de Osmanlı ülkelerinin hepsini içine alan, Meşruti idare ve temsil hakkı esas şekilde kalmak kaydıyla bir müddet için Amerikan mandaterliğinin en faydalı şekil olduğunu...” belirtmiştir.⁴⁵

Yine bu telgrafta, belirli bir süre için kongre mandayı kabul ederse, Amerikan temsilcisi, bir kurulunu Amerika'ya gönderecek demiştir. Bekir Sami Bey, Amerikan

⁴² Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1983, s.488.

⁴³ Demirel, *a.g.m.*, s.23.

⁴⁴ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi, 1983, s. 103.

⁴⁵ Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972, s.77.

temsilcisi ile görüşerek, temsilcinin sadece tek bir kişinin değil bütün bir milletin sesinin duyurulmasını istediğini ve belirtilen koşullar içinde de Wilson'a ve Amerikan Senatosu'na başvurulacağını ifade etmiştir.⁴⁶

Bu şartlar şu şekilde belirtilmiştir:

- “Adil bir hükümetin kurulması gerektiği
- Genel eğitimin tüm yurttta yaygınlaştırılması
- Din ve mezhep bağımsızlığının sağlanması gerektiği
- Gizli anlaşmaların kaldırılması
- Bütün Osmanlı ülkelerini içine alacak olan Amerikan mandasının kabul edilmesi.”⁴⁷

Bekir Sami Bey dışında tam bağımsızlığı ve kurtuluşu sağlamanın yolunun Amerikan mandasını kabul etmekten geçeceğine inanan diğer kişiler arasında ise Halide Edip, Ali Kemal, Celaleddin Muhtar, Hüseyin Avni Beyler gibi kişiler bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e bir telgraf çekmiş; manda konusunun Erzurum Kongresi delegelerine açmanın sakıncalı olduğunu ve önerilerin birbiriyle çelişkili olduğunu ifade ederek Amerikan temsilcisinden bunların savunulmasını istemiştir.⁴⁸ Bekir Sami Bey Amerikan temsilcisinin, kongrenin seçeceği bir heyetle hazırlanan zırhlı vasıtasıyla Amerika'ya göndermeyi düşündüğünü belirterek tüm bu söylemlere karşılık Mustafa Kemal Paşa'dan ve Rauf Bey'den görüş isteyerek nasıl hareket etmesi gerektiğini ifade etmelerini istemiştir.

İstanbul'da Amerika mandası görüşünün yanı sıra o dönemlerde güçlenen ve taraftar bulan diğer bir fikir ise İngiliz mandası olmuştur. Bu fikrin gelişme göstererek taraftar bulması karşısında Bekir Sami Bey'in kurucularından olduğu Milli Ahrar Fırkası ve Vahdet-i Milliye heyeti faaliyetlerini daha da hızlandırmış ve Amerikan Mandası görüşünü yürürlüğe koymaya çalışmışlardır.⁴⁹

Erzurum Kongresi sırasında Manda Meselesi gündeme gelmiş ve Mandanın kabul edilmesinin Türkiye'nin lehine olacağı görüşü savunulmuştur. Mustafa Kemal

⁴⁶ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I (1918-1920)*, C.II., TTK, Ankara, 1986, s.104.

⁴⁷ Erol, *a.g.e.*, s.77.

⁴⁸ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt I., TTK, Ankara, 1988, s.178.

⁴⁹ Demirel, *a.g.m.*, s.23.

Paşa Bekir Sami Bey'e gönderdiği telgrafta Amerikan mandasından söz edilmesinin bazı sakıncalar doğuracağını bildirmiş ve Bekir Sami Bey'den şu sorulara cevap verilmesini istemiştir:

- *Ülkenin taksimının gerçekleşeceği konusundaki kesin ifadelerinizin kaynağı nedir?*
- *Amirol Bristol'un bahsettiği Osmanlı sınırlarının ne olduğu?*
- *İstanbul'da görevini yürüten Tevfik Paşa Hükümetinin siyaseti nedir?*
- *Amerikan Mandası ve İngiliz Mandası arasındaki fark nedir?*
- *Amerika neden Ermenistan mandasından vazgeçmiştir?*⁵⁰

Bekir Sami Bey ise yöneltilen sorulara karşılık şu yanıtı vermiştir:

*“Tam bağımsızlık istenirse ülkemizin birçok parçalara bölünmesi ve birkaç devletin güdümü altına girmesi Dörtler Kurulunca kararlaştırılmıştır. Bunu önlemek için tek devletin güdümünü istemenin en uygun olacağını söylemiştir. Yalnız egemenlik hakları söz konusudur, ülkemizin bütün olarak bizde kalması temel ilkedir”*⁵¹

Mustafa Kemal Paşa ise verilen bu cevaba karşılık 1 Ağustos 1919'da karşı cevap göndermiş ve yapılan açıklamalarda Amerikan güdümçülüğünde aslında korkulacak bir şey olmadığını ifade ederek bütün bu görüşlerde Amerikan Hükümeti'nin ne çıkar sağlayacağını sormuştur⁵²

Bekir Sami Bey de bu sorulara cevaben 3 Ağustos 1919'da şu yanıtı vermiştir:

*“Amerikalılarla şimdiye değin yapılan görüşmeler elbette hep özel olarak yapılmış olduğuna ve salt bir varsayımdan öteye geçemediğine göre, güdümlle ilgili akitte iki devletin uyacakları koşullar üzerinde durulmamıştır. Sivas Kongresi'nin, gerçekleşebilecekse, hazırlanarak ivedilikle açılması gereğini özet olarak bilgilerinize sunarım”*⁵³

Mustafa Kemal Paşa ve Bekir Sami Bey arasında manda konusunda görüş ayrılığı çıkmasına rağmen Kurtuluş Savaşı'na giden yolda Erzurum Kongresi'nde sonrası Sivas'ta da ulusal bir kongre toplamak için birlikte hareket etmişler ve

⁵⁰ M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s.85-86.

⁵¹ Nutuk, C.I, s.125.

⁵² *a.g.e.*, s.127.

⁵³ *a.g.e.*, s.129.

Ankara’da Büyük Millet Meclisi kuruluncaya kadar görevlerini sürdürmüşlerdir. Manda meselesi ise Sivas Kongresi’nde daha yüksek tempolu tartışmalara neden olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

*“Erzurum’da ve Kongrede gördüğüm samimiyet, mertlik ve fedakarlık, azim ve iman beni doğrusu çok cesaretlendirdi. Memleketi kurtarmak yolundaki cesaretimi arttırdı”*⁵⁴

Erzurum Kongresi Milli Mücadele hareketi için oldukça önemli olmuştur. Tüm tartışmalara rağmen vatanın kurtuluşu için kararlar verilmiştir. Araştırmamızın konusunu oluşturan Bekir Sami Bey de vatanın kurtuluşu, milletin bölünmez bütünlüğü ve bağımsızlığı için çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir.

2.4. Sivas Kongresi

Erzurum Kongresi’nde gündeme gelen ve tartışma konusu olan Manda sorunu kapanmamış ve Sivas Kongresi’nde de şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Sivas Kongresi’nde de Amerikan Mandasını savunanlar arasında Bekir Sami Bey bulunmuştur. Ayrıca Kara Vasıf, İsmail Fazıl Paşa, Memleket Gazetesi sahibi İsmail Hami de Manda savunucuları arasında yer almıştır.⁵⁵

Amerikan mandası fikrini savunanlardan biri de Halide Edip Hanım olmuştur. Halide Edip Hanım Mustafa Kemal’e bir mektup göndermiş ve içinde yazdığı şu sözlerle manda fikrini savunmuştur: *“Biz İstanbul’da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsam üzere geçici bir Amerikan mandasını, katlanabilir kötü durum olarak görüyoruz. Filipin gibi yabani bir ülkeyi kendini yönetebilen yepyeni bir makine haline getiren Amerika’nın yardımıyla düşmanlarını defedebileceğini düşünüyoruz.”*⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa, Mandaterliği savunanların aslında Sivas Kongresi’nde de bu düşüncüyü kabul ettirmek için çok daha büyük bir mücadele vereceklerini biliyordu.

⁵⁴ Haluk Selvi, “Milli Mücadelede Erzurum ve Sivas Kongreleri Dönemi”, *Türkler*, C.15, Ankara, 2002, s.955-956.

⁵⁵Erol, *a.g.e.*, s.85.

⁵⁶ Sonyel, *a.g.e.*, s.124.

Gerçekten de kongrenin toplanmasından önce Rauf Bey ve öteki manda savunucuları Bekir Sami Bey ile bir araya gelerek onun evinde toplanmışlardır. Burada Mustafa Kemal Paşa'nın başkan olmaması için görüş birliğine varmışlar ve manda görüşünü kongreden geçirmeyi hedeflemişlerdir.⁵⁷ İşte buradan da anlaşılacağı gibi hem Rauf Bey'in hem de Bekir Sami Bey'in Amerikan mandası taraftarı olduğu görülmektedir.

Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını Sivas'ta beklemiş; Sivas Kongresi'ne Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Hoca Raif Efendi ve Şeyh Fevzi Efendi ile beraber doğu vilayetleri delegeşi olarak katılmıştır.⁵⁸ Bekir Sami Bey, Sivas Kongresi başlamadan önce Manda taraftarları Fazıl Paşa, İsmail Hami, Osman Nuri ve Şükrü Beylerden oluşan 25 kişilik bir delege kongre'ye sunulmak üzere bir muhtıra hazırlamışlardır.⁵⁹ Bu muhtıranın içinde Manda meselesi dışında şu konular yer almaktaydı:

- *Hilafet ve Saltanat Meselesi,*
- *Seçimlerin yapılması,*
- *Kuvay-ı Milliye Teşkilatının durumu,*
- *Kongre Heyetinin mali durumunun tespiti,*
- *İçte ve dışta mücadele için propaganda yapılması.*⁶⁰

Fakat bu muhtırada alınan kararlar Sivas Kongresi'nde manda konusu gündeme geldiğinde görüşülmüş; lehte ve aleyhte çıkan tartışmalar sonucunda kabul edilmemiştir. Sivas Kongresi'nde yapılacak olan seçimin ilki başkan seçimi için yapılmıştır.

Bekir Sami Bey Amerikan mandası görüşünü savunuyor, kurtuluşun bu sayede olacağına inandığı için de Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçilecek olmasının bu yolda engel teşkil edeceğine inanıyordu. Mazhar Müfit Kansu hatıralarında bu konuya yer vermiş ve bu başkanlık seçimi konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözleri söylediğini belirtmiştir:

“Anlaşıyor ki bu arkadaşlar kendi aralarında Manda fikrini kabul etmiş bulunuyorlar. Beni reis seçtirmemek için uğraşmalarının ve politik taktiklere

⁵⁷ *a.g.e.*, s.86.

⁵⁸ Kansu, *a.g.e.*, s.168.

⁵⁹ Kadir Kasalak, *Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1993, s. 203.

⁶⁰ *a.g.e.*, s. 137.

sapmalarının tek izahı, kendilerinden bir reis ile mandayı el çabukluğuna getirip kongre kararlarına bağlatmak arzusundan ibaretti”⁶¹

2.5. Sivas Kongresi ve Manda Meselesi

M1ondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti yok sayılarak, Anadolu ve Rumeli’deki Türk varlıkları ortadan kaldırılmak istenmiştir. Amaç burada vatan topraklarını işgal suretiyle Osmanlı topraklarına hâkim olmaktır.⁶² Bu işgalleri durdurmak ve vatanın bölünmez bütünlüğünü sağlamak için Amasya Genelgesi yayınlanmış, Erzurum Kongresi toplanmıştır. Yine bu amaç uğruna Sivas’ta ulusal bir kongrenin toplanması kararlaştırılarak mücadeleye topyekün katılmak istenmiştir.

Sivas Kongresi ulusal örgütlerin bir araya getirilerek aynı amaç doğrultusunda bir programın hazırlanacak olması bakımından oldukça önemlidir.⁶³ Sivas’ın işgallerden uzak olması ve Anadolu’nun iç kısımlarında yer alması Sivas’ı güvenilir bölge yapıyordu. Ayrıca Müdafa-i Hukuk teşkilatının varlığı ve yapmış olduğu çalışmalar Sivas’ın bir kongre merkezi olmasında en önemli etken olmuştur.

Sivas Kongresi katılımcılarının isimleri de göz önüne alındığında, katılımında bulunan Kuzey Kafkasyalıların sayısının oldukça fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Toplantıya katılan 38 kişiden on ikisi Kuzey Kafkasya kökenli olup; yabancı işgalcilere karşı savaş çabasını yönlendirecek bir organ olan “*Temsil Heyeti*” nin üçte birinden fazlası da yine Kuzey Kafkasya kökenli olmuştur.⁶⁴ Bunların içinde en önemli olanlardan biri de kuşkusuz tezimizin konusunu oluşturan Bekir Sami Bey olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa’da Sivas Kongresi’nin toplanma amacını Nutuk’ta belirtmiş; “*doğu ve batı illerinin, Trakya’nın böylece bütün ülkenin bütünlüğünü sağlamak*” olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵ Sivas Kongresi’nin toplanma nedeni vatanın bütünlüğünü ve milletin istiklalini sağlamaktır. Sivas Kongresi’ne Heyet-i Temsiliye üyesi olarak Bekir Sami Bey de katılmıştır. 4 Eylül 1919’da Sivas Lisesi’nde Sivas Kongresi coşku ve heyecan ile toplanmıştır.

⁶¹ Kansu, *a.g.e.*, s.233.

⁶² Mücteba İlgürel, *Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s.3.

⁶³ Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1981, s.146.

⁶⁴ Ryan Gingeras, “The Sons of Two Fatherlands: Turkey and the North Caucasion Diaspora, 1914-1923”, *Europeon Journal of Turkish Studies*, Complete List, pp. 1-17, 2011.

⁶⁵ Nutuk, C.I., s.111.

Kongrenin ilk işi başkanlık seçimini gerçekleştirmek olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi manda taraftarı Bekir Sami Bey ve Rauf Bey gibi kişiler Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçilmesini istememişlerdir. Mustafa Kemal Paşa Hüsrev Sami Bey'den aslında Rauf Bey ve manda savunucularının Bekir Sami Bey ile bir araya gelip toplandıklarını ve kendini başkan seçtirmemek adına karar aldıklarını biliyordu. Mustafa Kemal Paşa en çok Rauf Bey'in böyle bir harekette bulunmasına üzölmüş ve bunun doğruluğuna ilk olarak inanmak istememiştir.⁶⁶ Tüm çalışmalara rağmen Mustafa Kemal Paşa yapılan başkanlık seçimi sonucu başkan seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasında şunları dile getirmiştir:

“Muhterem Efendiler;

*Vatan ve milletin kurtuluşunu amaçlayan zorlayıcı sebepler, sizleri bunca sıkıntı ve engeller karşısında Sivas'ta topladı. Kahramanlık örneği olan kararlılığınızı tebrik eder ve sizlere hoş geldiniz demekle mutluluğumu arz ederim”*⁶⁷

Sivas Kongresi'nde başkanlık sorunu çözüldükten sonra üyelerin yemin metni, padişahın durumu, saltanatın haklarının korunması adına neler yapılabileceği ve manda konusu da görüşölmüştür. Sivas Kongresi'nde Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Ahmet Nuri, Osman Nuri, Hoca Raif Efendi, Hüsrev Sami ve Mustafa Kemal Paşa'dan oluşan Teklif Encümeni oluşturulmuştur. Bu kurulun görevi farklı görüşleri incelemek, bu görüşleri Başkanlık Divanına sunmak ve eğer gerekli görülürse yeni komisyonların kurulması için öneride bulunmaktır.⁶⁸

Sivas Kongresi çalışmaları 11 Eylül 1919'da sona ermiş ve kongre görüşmeleri dışarıya kapalı şekilde gerçekleşmiştir.⁶⁹ Sivas Kongresi'nde vatanın istiklalini korumak için oluşturulan cemiyetler bir çatı altında toplanarak Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti adını almıştır.⁷⁰

Kongrenin diğer kararlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür parçalanamaz.*
- *Kuva-yı Milliye'yi etkin, milli iradeyi hakim kılmak temeldir.*

⁶⁶ Nutuk, C.I., s.117.

⁶⁷ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK Yayınevi, Ankara, 1969, s.107.

⁶⁸ Hakan Uzun, “İmparatorluktan Milli Devlete Gidiş Sürecinde Çalışma Tarzı ile Sivas Kongresi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Tarih'in Peşinde, S.8., Y.2012, s.184.

⁶⁹ Yunus Nadi, *Mustafa Kemal Paşa Samsun'da*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.87-88.

⁷⁰ İğdemir, *a.g.e.*, s. 113-114.

- *Manda ve himaye kabul edilemez.*
- *Milli iradeyi temsil etmesi için hemen Meclis-i Mebusan toplanmalıdır.*
- *Temsil Heyeti tüm yurdu temsil eder şekilde genişletilmiştir.*⁷¹

Sivas Kongresi'nde alınan kararlar Yeni Türk Devleti'nin kuruluşunda büyük bir önem taşımıştır. Hem içte hem dışta Sivas Kongresi'nde alınan kararların yankıları duyulmuştur. Sivas Kongresi'nin çalışmaları sonucunda Damat Ferit Paşa görevini bırakmış boşalan bu göreve Ali Rıza Paşa getirilmiştir. Böylece kabinenin oluşmasıyla Meclis-i Mebusan'ın yeniden bir araya gelmesi adına çalışmalara başlanmış, Milli Mücadele açısından önemli bir adım atılmıştır.⁷²

Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi'nde de manda sorunuyla karşılaşmış ve bunu çözüme kavuşturmak için mücadele etmiştir. Kongre başladıktan sonra da en çok tartışılan ve kongre üyeleri arasında en belirgin görüş ayrılığının çıktığı konu mandaterlik meselesi olmuştur. Manda sözcüğü, bağımsızlığını kazanamamış uluslara, bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar büyük devletlerin bu uluslara yardımını içeren bir anlamdadır.⁷³

Aslında İngiltere, Irak ve Filistin'i; Fransızlar Suriye'yi bu manda sözcüğünün altına sığınarak işgal etmişlerdir. Asıl amaçları ise çıkarlarını gerçekleştirip Türk topraklarını ele geçirmek olmuştur. Buna rağmen bazı devlet adamları, düşünürler ülkenin kurtuluşunun ancak büyük bir devletin mandasının kabul edilmesiyle olacağına inanmışlardır. Bu görüşte olanlar arasında Bekir Sami Bey de yer almıştır. Bekir Sami Bey yüklenen görevin çok ağır olduğunu, boş tartışmalara ayıracak zamanının olmadığını ifade ederek manda konusundaki görüşünü ortaya koymuş ve vakit kaybedilmeden bir karar alınması gerektiğini söylemiştir.⁷⁴

Bekir Sami Bey, Sivas Kongresi'ne Afyonkarahisar Delegatesi olarak katılmış ve manda konusunda girişimlerde bulunmuştur.⁷⁵ Başta Rauf Bey ve Bekir Sami olmak üzere Sivas Kongresi'nin delegelerinin birçoğunun Amerikan mandasını savunmasına karşılık Mustafa Kemal Paşa, olası manda görüşünün önünü kesmek için halkın yeterli

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız, www.ataturk.net/mmuc/sivas.html Erişim Tarihi: 06.07.2018.

⁷² İlgürel, *a.g.e.*, s.7.

⁷³ Kasalak, *a.g.e.*, s.4.

⁷⁴ Metin Ayıgığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, TTK Basımevi, Ankara, 2004, s.48.

⁷⁵ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, İkinci Kitap, Ankara, 1969, s.73.

meşruiyetini kazanmış bir meclisin açılması gerektiğini öne sürerek zaman kazanmaya çalışmıştır.⁷⁶

Amerikan mandasını savunanlar Sivas Kongresi'ni amaçlarına ulaşma yolunda bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu fırsatı gerçekleştirebilmek için de Amerikan mandası savunucuları Sivas'a gitmişlerdir. Bunların arasında Kara Vasıf ve Bekir Sami Bey, İsmail Hami Bey, Fazıl Paşa yer almıştır. Kara Vasıf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak mandanın gerekli olduğunu ifade etmiş ve Amerikan mandasının kabul edilmesiyle ülkenin bu kötü gidişatından kurtulacağını belirtmiştir.⁷⁷

Yine Halide Edip Hanım da mandanın kabul edilmesi için Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazmış, İstanbul'da olan Amerikan Komisyonu'nu Sivas Kongresi toplanıncaya kadar İstanbul'da tutmaya gayret edeceklerini ve bu kongreye Amerikalı bir gazetecinin dahi gönderilmesini sağlayacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca 17 Ağustos 1919'da 3. Kolordu Kurmay Başkanı Ahmet Zeki de Kazım Karabekir'e mandayı savunan bir telgraf göndermiştir. Göndermiş olduğu bu telgrafta şunları dile getirmiştir: *“Amerikan mandası hakkında eshab-ı mucibe raporu ve mütalaat yoldadır. Nihayet Amerika Tahkik Heyeti'nden iki kişiyi Sivas'a gönderip milletin arzusunu öğrenmeye ikna ettik. Bunları kabul ederseniz yollamak üzere gayet müstacel iş'arınıza şiddetle muntazırız. İlaveten böyle bir mülakatın her suretle mucib-i menfaat olacağı buraca mülahaza edilmektedir. Efendim”*.⁷⁸

Kâzım Karabekir almış olduğu bu telgraf karşısında sinirlenmiş ve şu cevabı vermiştir: *“Artık sinirleniyordum. Amerika Tahkik Heyeti'yle benim görüşmekliğim mümkün olsa da bir daha manda işinden onlar da vazgeçse!”*⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa ise manda taraftarlarına şu şekilde tepki göstermiş ve manda karşısı olduğunu göstermiştir: *“İstanbul bir Amerikan mandasıdır tutturmuş gidiyor. Bu olmayacaktır! Manda yok! Ya bağımsızlık ya ölüm var!”*⁸⁰

Sivas Kongresi'ne yabancı gözlemci olarak katılan Gazeteci Louis Edgar Browne Mustafa Kemal Paşa ile manda konusunda birtakım konuşmalar yapmıştır.

⁷⁶ Fabio L. Grassi, *Atatürk*, (Çev.: Eren Yücesan Cendey), Turkuvaz Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.161.

⁷⁷ Detaylı bigi için Bkz. M. Fahrettin Kırzioğlu, *a.g.e.*, s.32.

⁷⁸ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, s.318.

⁷⁹ *a.g.e.*, s.318-319.

⁸⁰ Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.83.

Lord Kinross kitabında Browne için şu bilgileri verir: “*L. E. Browne, görünüşte Chicago Daily News gazetesinin muhabiri, aslında ise Mr. Crane’in özel temsilcisidir*”⁸¹

Aslında Amerikan mandası savunucuların amacı gözlemci sıfatıyla sempati kazanmak, Anadolu’da gerçekleşen Milli Hareketi yerinden görebilmek ve Mustafa Kemal Paşa’yı manda konusunda ikna edebilmektir. Sivas Kongresi’nin beşinci gününde manda görüşmelerine başlanmıştır. Sivas Kongresi toplanmadan önce kongre gündemini belirleyip bu yönde hareket etmek için 25 kadar üye tarafından muhtıra hazırlanmıştır.⁸²

Amerikan mandası savunucuları Sivas Kongresi’nde özellikle manda konusunun görüşülüp karara bağlanmasını istemiştir. Tespit edilen esasların hem açıklama hem de genişletme yetkileri İstanbul delegelerinden İsmail Hami Bey tarafından yazılmasına ve kendi görüşlerini de içine alan bir muhtıra hazırlamasına karar verilmiştir.⁸³ Bu muhtıra üç kısma ayrılmıştır. Bu kısımlar:

- (1) *Hilafet ve saltanat meselesi ele alınmıştır. Hilafete ve saltanata bağlılığın sağlanacağı, Bolşeviklik ve İttihatçılık dayanaklarının reddedileceği ifade edilmiştir.*
- (2) *Manda meselesi ele alınmış ve mandanın kabul edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş, kabul edilmesi durumunda ise elde edilecek faydalar belirtilmiştir.*
- (3) *Üçüncü kısımda ise mandanın kabul edilme şartları belirtilmiştir.*⁸⁴

Hazırlanan ve üç kısma ayrılan bu muhtıra 8 Eylül’de Teklif Encümeni’nden geçmiş ve kongrede görüşülmesine karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa kongre başlamadan önce muhtıra hakkında konuşma yapmış ve bu konuşmasında Mister Browne’den bahsederek, mandanın ne olduğunun kendisi tarafından bilinmediğini, Amerikan mandasını kabul edip etmeyeceğine dahi karar vermediğini belirtmiştir.⁸⁵ Aslında Mustafa Kemal Paşa’nın amacı bu sözlerle Amerikan mandası

⁸¹ Lord Kinross, *Atatürk*, Altın Kitap Yayınları, İstanbul, 1994, s.296.

⁸² Nutuk, Cilt I, s.61.

⁸³ Deniz Bilgen, *ABD’li Gözüyle Sivas Kongresi*, Kaynak Yayınları, 2004, s.175.

⁸⁴Erol, *a.g.e.*, s.88.

⁸⁵ Fahri Belen, *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s.113.

savunucularının bu konu hakkında bir kez daha düşünmelerini sağlayarak gerçekleri görmelerine fırsat vermektir.

Kongrenin beşinci gününde on dakikalık bir ara verildikten sonra kongre tekrar toplanmış ve bu toplantıda sözü Kara Vasıf Bey almıştır. Kara Vasıf Bey muhtıranın özelliklerinden bahsederek mandanın ne olduğu hakkında görüşlerini belirtmiştir. Bu konuşmasında manda kabul edildiği takdirde kötü gidişattan kurtulabilmenin ancak yolunun sağlanacağını belirtmiştir. Sözlerini ise şu şekilde tamamlamıştır:

“400-500 milyon borcumuz var, oysa devletin geliri, borcun faizini bile karşılayamaz... Parasız ordusuz ne yapabiliriz, onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağıt arabasından bile kurtulamıyoruz, onlar drenot yapıyorlar, biz yelkenli gemi yapamıyoruz. Bu haller ile bugün istiklalimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler”⁸⁶

Kara Vasıf Bey sonrası söz alan İsmail Hami Bey ise Amerikan mandasının kabul edilmesi gerektiğini ve hatta bu konuda çok çalışılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁷ İsmail Fazıl Paşa da Bekir Sami Bey ile manda konusunda ittifak ettiklerini bildirmiştir.⁸⁸ Refet Bey de Amerikan mandasının kabul edilmesi gerektiğini ve milletin hayatını devam ettirebilmesi için bunun gerekli olduğunu belirtmiştir.⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa bu konuşmalardan sonra önerenin bir kez daha Teklif Encümeni'ne gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Bekir Sami Bey söz alarak şunları söylemiştir: *“Üzerimize aldığımız görev çok ağır ve önemlidir; boş tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu andırımız üzerinde görüşelim ve ivedilikle vakit geçirmeksizin bir karara varalım”⁹⁰*

İsmail Fazıl Paşa ve İsmail Hami Bey de Bekir Sami Bey'in düşüncelerine sonuna kadar katıldıklarını ve bir an önce karara bağlanması gerektiğini belirtmiştir.⁹¹ Tüm bu tartışmalar devam ederken Erzurum Kongresi delegesi olan Hoca Raif delegeler üzerinde etki bırakacak uzun bir konuşma yapmıştır.

⁸⁶ Erol, *a.g.e.*, s.90.

⁸⁷ *a.g.e.*, s.91.

⁸⁸ İğdemir, *a.g.e.*, s.48.

⁸⁹ Erol, *a.g.e.*, s.91.

⁹⁰ Nutuk, Cilt I, s.143.

⁹¹ *a.g.e.*, s.143.

Bu konuşmasında Bekir Sami Bey ve Hami Bey ile ilgili düşüncelerine de yer vererek şu sözleri söylemiştir:

“ ... Bekir Sami Bey ve Hami Bey biraderlerimizden istiklal aleyhindeki sözlerinden anlıyorum ki, kendileri manda ile istiklaliyeti birbirine karıştırıyorlar. Zannedersen, “Mandayı kabul edelim, istiklalden bahsetmeyelim!” demek istiyorlar; Hami Bey Cemiyet-i Akvam’ca şayanı kabul bazı şeyler not etmişler; halbuki bendeniz manda tabirini kullanmakta hiç ihtiyaç görmüyorum. Bu tabirin yerini istiklaliyet kelimesini kabul edelim...”⁹²

Bu konuşmanın ardından İsmail Fazıl Paşa söz alarak manda istedikleri için istiklalden vazgeçemediklerini, mandanın kabul edilmesi halinde de istiklal ve siyasi hayatın devam edeceğini belirten konuşma yapmıştır.⁹³ Bekir Sami Bey bundan sonra söz alarak İsmail Fazıl Paşa’nın sözlerine katıldığını yalnız bir şey eklemek istediğini belirterek şu konuşmayı yapmıştır:

“Kırım Savaşını, düşmanı yenerek bitirdikten sonra katıldığımız Paris Kongresinde, savaş ortaklarımızın bize yükledikleri o bilinen koşullarla bu şimdi okunan andıridaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok bağımsızlığı zedelediği anlaşılır sanırım”⁹⁴

Bu konuşma sonrası Hami Bey de Bekir Sami Bey’in manda konusundaki görüşlerini savunmuş ve arkasından Refet Bey delegeler üzerinde etki bırakacak bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada şunları ifade etmiştir:

“Mandanın bağımsızlığı yok etmeyeceği gerçeği ortadayken, bazı arkadaşlarımız, bağımsız mı kalacağız yoksa mandayı kabul mü edeceğiz tarzında birtakım görüşler ileri sürüyorlar, onun için her şeyden önce mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte daha mandadan söz etmeden önce, düşünceleri gıcıklayan bu muhtırada bu deyim ne şekilde anlaşılmalı olduğunu bilmek gerekir. Fazıl Paşa Hazretleri bağımsızlık korunmak şartıyla manda buyuruyorlar. Hami Beyefendi tarafından verilmiş olan muhtıra iki bölüme ayrılıyor. Bir gerekçe bölümü var, ondan sonra bir de mandanın ne olduğunu anlatan bölüm var. Manda meselesini buradaki görüş açılarından değerlendirebilmek için önce bir noktayı anlamak isterim.

⁹² İğdemir, *a.g.e.*, s.53-54.

⁹³ *a.g.e.*, s.54.

⁹⁴ Nutuk, Cilt I, s.143-145.

Bu muhtıra metni Genel Kurul'da görüşülmeye sunulmuş mudur, sunulmamış mıdır? ”⁹⁵

Bu soru üzerine İsmail Fazıl Paşa yanlış anlaşıldıklarını, Bekir Sami Bey’le birlikte muhtırayı geri çektiklerini ifade etmiştir.⁹⁶ Muhtıranın Mustafa Kemal Paşa tarafından geri çekilmesinden sonra da manda tartışması son bulmamış; Refet Bey, Hami Bey, Kara Vasıf Bey karşılıklı konuşmalarına devam etmişlerdir. Bu konuşmalarda en dikkat çekici detay ise hiç kuşkusuz Refet Bey’in yapmış olduğu konuşmalar olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer alan arkadaşı Refet Bey’in görüşleri kendisi üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Refet Bey konuşmasında Amerikan mandasını neden istediğini şu sözlerle açıklamıştır:

“Bizim, Amerikan güdümünü yeğ tutmaktan amacımız, bütün toplumları tutsak kılan; yürekleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin milletlerin vicdanlarına saygılı olan Amerika’yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir...”⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa ise bu düşüncelerin kongre üyeleri üzerinde yıkıcı ve yıpratıcı bir etki bırakacağına inanıyordu. Bunun için de hemen kongreye on dakika ara vermiştir. Oturum yeniden başladıktan sonra Bursa murahhası Ahmet Nuri Bey manda aleyhinde konuşma yaparak istiklalin sağlanması gerektiğini ve bunu sağlamak içinse gerekirse canlarını feda edeceklerini bildirmiştir.⁹⁸

Kongrenin 9 Eylül tarihli oturumunda Rauf Bey de görüşlerini ifade etmiştir. Yaptığı konuşmada ülkenin içinde bulunduğu bu tehlike karşısında tarafsız olarak kalan Amerikan yardımının kabul edilmesi gerekliliğini belirtmiş ve yapılan güdüm tartışmalarına orta yolu bulacak bir çözüm teklifi sunmuştur.⁹⁹

Rauf Bey’in teklifini içeren konuşması şöyledir:

“Amerika’da yıllardan beri bize karşı yapılmakta olan kötileyici propagandaların doğurduğu düşünce akımını düzeltmek için her şeyden önce Amerika Kongresi’nden ülkemizi inceleyecek ve gerçeği görececek bir kurulu çağırmak.”¹⁰⁰ Rauf

⁹⁵ Nutuk, Cilt I, s.74.

⁹⁶ *a.g.e.*, s.145.

⁹⁷ Kansu, *a.g.e.*, s.244.

⁹⁸ Nutuk, Cilt I, s.147.

⁹⁹ *a.g.e.*, s.155.

¹⁰⁰ *a.g.e.*, s.155.

Bey'in bu teklifi kabul edilmiştir.¹⁰¹ Yaşanan tüm bu tartışmalar sonucunda kongre Başkanlık Divanı'nın ve Mustafa Kemal Paşa'nın imzaladıkları bir mektup ABD Senatosu'na gönderilmek üzere yazılmıştır.¹⁰² Birçok tartışmaya sahne olan manda konusu Sivas Kongresi'nde tüm olumsuzluklara ve fikir ayrılıklarına rağmen gündemden çıkarılmıştır. Sivas Kongresi 12 Eylül 1919'da halkın da coşkuyla katılım gösterdiği bir açık oturumla kapanmıştır.

Bekir Sami Bey hem Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi'nde Amerikan mandasını savunmuş, bunun için çalışmalarında bulunmuştur. Ulusun kurtuluş yolunu Amerikan mandasını kabul etmekte gören Bekir Sami Bey ve diğer manda savunucularının bu görüşleri Sivas Kongresi'nde kabul edilmemiştir. Bekir Sami Bey milletin bağımsızlığı ve vatanın kurtuluşu için manda görüşündeki ısrarlarını bir kenara bırakarak Türk Milletini temsil eden ve Milli Mücadelenin birçok kararında önemli adımlar atan Temsil Heyeti'nde yer almış ve daha sonra da Mustafa Kemal'in yanında yer alarak Amasya Görüşmeleri'ne katılmıştır.

2.6. Amasya Görüşmeleri

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'nde gerçekleştirilmek istenen Ali Galip olayını bertaraf etmesinden sonra İstanbul Hükümeti'ne karşı duyduğu endişe daha da artmıştır. Bunun nedeni ise Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Galip olayında İstanbul Hükümetinin başrol oynadığını bilmesi ve Anadolu hareketinin karşısında olduklarını görebilmesidir.¹⁰³ Mustafa Kemal Paşa bunun için ilk iş olarak Damat Ferit ve kabinesine karşı önlemler almıştır. 12 Eylül 1919 tarihinde Rauf Bey, Kara Vasıf, İbrahim Süreyya ve Bekir Sami Bey'ler Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek kararlar almışlar ve bu aldıkları kararlar doğrultusunda Umumu Kongre Heyeti imzasıyla bütün valilere, komutanlara İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin, haberleşme ve ulaşımın kesildiği bildirilmiştir. Bu kararlar doğrultusunda da memurların bu kararları yerine getirmeleri gerektiği açıklanmıştır.¹⁰⁴

İstanbul ile tüm haberleşme ve bağlantının kesilmesinden sonra Mebuslar Meclisinin bir an önce toplanmasının sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu gelişmelere

¹⁰¹ *a.g.e.*, s.155.

¹⁰² Erol, *a.g.e.*, s.94.

¹⁰³ Göze, *a.g.e.*, s.42.

¹⁰⁴ *a.g.e.*, s.42.

karşı Damat Ferit Paşa kabinesi hemen karşı atağa geçerek bu gelişmelerin Türk Milletinin düzenini bozduğunu belirten bir beyanname yayınlamıştır.¹⁰⁵ Karşılıklı yaşanan bu gelişmelerden sonra Damat Ferit Paşa işgal devletleri temsilcilerinden de yardım göremeyince artık yapacak bir şey olmadığını anlayarak 2 Ekim 1919'da görevinden çekilmiştir. Bu çekilmeden sonra Ali Rıza Paşa yeni hükümetini oluşturmuştur.¹⁰⁶ Yeni hükümet ile anlaşma hemen sağlanamamış ve Mustafa Kemal Paşa ile hükümet arasında karşılıklı yazışmalara devam edilmiştir.

6 Ekim günü, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Yunus Nadi Bey vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapması Ali Rıza Paşa Hükümetiyle Temsil Heyeti arasında bu uzlaşmaz tavrı ortadan kaldırmış ve aralarında görüşme ortamı doğmuştur.¹⁰⁷ İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti'nin Amasya'da bir araya gelmesine karar verilmiştir. Bu görüşmeye Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey ve Rauf Bey katılmıştır.¹⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa bu görüşme öncesi 14 Ekim 1919 günü şifreli bir telgraf çekerek tüm kolordu komutanlarına Amasya'da yapılacak olan görüşme hakkında fikirlerini sunmuştur.¹⁰⁹

İstanbul'dan Salih Paşa 15 Ekim'de yola çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey ise Sivas'tan 16 Ekim'de yola çıkmışlardır. Amasya'ya 18 Ekim'de varmışlardır. Amasya'da görüşme ancak 20 Ekim'de başlamış ve toplamda üç gün sürmüştür. Yapılan bu görüşmeler sonucu beş protokol düzenlenmiştir.¹¹⁰

Birinci protokolda yer alan ilkeler, Salih Paşa'nın önerilerini içermiştir. Bu öneriler arasında İttihat ve Terakki düşüncesinin yeniden yayılmasını önleyebilmek için, İttihatçılıktan korunulacak, serbest seçim yapılacak ve seçimlere karışılmayacak, güvenliği bozan olaylara fırsat verilmeyecek, askerın siyasetle meşgul olduğu düşüncesi verilmeyecektir.¹¹¹

İkinci protokolda Sivas Kongresi'nin temel ilkeleri kabul edilmiştir. Meclisin İstanbul'da güvenlik içinde serbestçe görev yapmasının gerekli olduğu görüşülmüştür. Fakat düşman işgalinde olan İstanbul'un bu görevi yerine getirmesinin tam olarak

¹⁰⁵ Kansu, *a.g.e.*, s.287-288.

¹⁰⁶ Göze, *a.g.e.*, s.42.

¹⁰⁷ Nutuk, Cilt I, s. 279-283.

¹⁰⁸ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadelede Son Meşrutiyet (1919-1920)*, Cem Yayınevi, Cilt III, İstanbul, 1992, s.38.

¹⁰⁹ Nutuk, Cilt I, s.325.

¹¹⁰ *a.g.e.*, s.325.

¹¹¹ ATASE Arşivi, Klasör: 255, Belge No: 55-4.

gerçekleşmeyeceği için İstanbul Hükümeti'nin de Anadolu'da güvenilir bulunduğu alanda toplanmasına karar verilmiştir.¹¹²

Üçüncü protokolde Mebuslar Meclisine seçilecek olan kişilerin taraf tutmadan yansız olan kişiler arasından seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için de Meclisin tüm ülkeyi temsil edecek şekilde faaliyet göstermesi karar alınmıştır.

Dördüncü protokol gizli sayılmış ve imzalanmamıştır. Beşinci protokol de ise Barış Konferansına gidecek kişilere karar verilmiştir.¹¹³

Dördüncü protokolde gizli sayılıp imzalanmayan kararlar ise şu şekilde belirtilmektedir:

- *Bazı komutanların askerlikten uzaklaştırılacak ve bazı subaylar da mahkemeye verilecek, hakkında çıkan padişah buyrukları yeniden gözden geçirilip düzeltilecek,*
- *Malta'ya sürülmüş olanlar hakkında ülkemizdeki mahkemelerce yargılanmaları için İstanbul'a getirilmeleri için adımlar atılacak,*
- *Zulüm yapmış olan Ermeniler mahkemeye verilecek,*
- *İzmir'in boşaltılmasını sağlamak için İstanbul Hükümeti yeniden protesto yapacak ve gerekli görüldüğü hallerde gizli bir talimat ile halka gösteri mitingleri yaptırılacak,*
- *İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin halka kağıt mühürletmelerinin önüne geçilecek,*
- *Yabancı paralarıyla satın alınmış cemiyetlere son verilecek ve bu şekilde olan gazetelerin sakıncalı yayımlarına izin verilmeyecek,*
- *Aydın Kuva-i Milliyenin kuvveti arttırılacak,*
- *Milli eyleme katılmış olan görevliler güvenlik sağlanıncaya kadar yerlerinde kalacak, milli eyleme karşı faaliyet gösteren kişiler arasından millet tarafından uzaklaştırılan görevlilerin görevine iade edilmesinden önce bu konu görüşülecek,*
- *Batı Trakya göçmenlerinin sevk yerleşmeleri sağlanacak,*
- *Acemi Sadun Paşa ve himayesinde bulunan kişilerin geçimlerini sağlayabilmesi için uygun bir yol bulunacak.¹¹⁴*

¹¹² Nutuk, Cilt I, s.329-331.

¹¹³ Göze, *a.g.e.*, s.47.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya Görüşmelerinde en önemli konunun Mebusan Meclisinin toplanacağı yer ile ilgili kararın olduğunu ifade etmiştir. Amasya görüşmeleri Anadolu hareketi açısından son derece önemli olmuştur. Bu görüşme ile İstanbul Hükümeti, Anadolu hareketini ve dolayısıyla da Temsil Heyetini resmen tanımıştır. Milli Hareketin artık hukuksal olarak tanınmasında Mustafa Kemal Paşa büyük rol oynamış ve bu süreçte Bekir Sami Bey’de Milli Hareketin destekleyicisi olarak onun yanında yer almıştır. Bekir Sami Bey için de oldukça önemli olan Amasya Görüşmeleri aslında Milli Mücadele taraftarlarının gücünü gösteren bir gelişme olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

2.7. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Açılması

İtilaf Devletleri işgali altında bulunan İstanbul’da Mebusan Meclisi’nin güven içinde görev yapabilmesini olanaksız gören Mustafa Kemal Paşa Meclisin güvenli bir bölge olan Anadolu’da bir araya gelmesini uygun bulmuştur.¹¹⁵ Amasya Görüşmelerinde Meclisin Anadolu’nun her yönden güvenli olan bir bölgesinde toplanma kararını Mustafa Salih Paşa’ya kabul ettirmiştir. Fakat 25 Ekim’de toplanan Meclis-i Vükela’da bu karar kabul edilmemiştir. Cemal Paşa verilen bu kararı Mustafa Kemal Paşa’ya haber vermiştir.¹¹⁶ Mustafa Kemal Paşa önemli gördüğü toplantı yeri konusunda tek başına karar vermeden hem kamuoyunun hem de ordunun bu konu hakkındaki görüşlerini incelemek istemiştir. Bunun için 29 Ekim 1919’da On Beşinci, Yirminci, On İkinci ve Üçüncü Kolordu komutanlarını Sivas’ta yapılacak olan toplantıya çağırarak görüş alma yoluna gitmiştir.¹¹⁷

Mustafa Kemal Paşa’nın çağırdığı kişiler arasında; Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Kurmay Başkanı Şemsettin Bey, Kara Vasıf Bey, 3. Kolordu Kumandanı Hüseyin Selahittin Bey ve Bursa’dan Bekir Sami Bey bulunmuştur.¹¹⁸ Meclisin İstanbul’da toplanması kararı sonucunda Mustafa Kemal Paşa şehrin emniyette olmadığı gerekçesiyle bu kişilerin tehlikeden korunabilmeleri adına Meclise iştirak etmemelerine ve Heyet-i Temsiliye’nin hizmetinde olarak da azalardan Rauf, Bekir Sami ve Erkan-ı Harp Miralaylığından Kara Vasıf Beylerin diğer mebuslarla birlikte

¹¹⁴ Nutuk, Cilt I, s.331-333.

¹¹⁵ Bilal N. Şimşir, *Ankara... Ankara... Bir Başkent’in Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s.75.

¹¹⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1983, s.50-51.

¹¹⁷ Nutuk, Cilt I, s.363.

¹¹⁸ *a.g.e.*, s.365.

bulunmalarına karar vermiştir. ¹¹⁹ Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da ki Meclis-i Mebusan'a gidinceye kadar Bekir Sami Bey ile beraber bulduklarını belirtmiştir.¹²⁰

Bu toplantıda belirlenen üç maddenin görüşülmesine karar verilmiştir. Bunlar:

- (1) *Mebusan Meclisinin toplantı yerinin neresi olacağı,*
- (2) *Toplantıdan sonra Heyet-i Temsiliye'nin şeklinin ve çalışma yönteminin nasıl olacağı,*
- (3) *Paris Barış Konferansı'nda olumlu ya da olumsuz bir karar verilmesi durumunda nasıl davranılacağı.*¹²¹

Bu üç madde Bekir Sami Bey'in de aralarında bulunduğu kişiler tarafından tartışılmış ve şu kararlar alınmıştır:

- *“Milli Meclisin tüm sakınca ve tehlikelere rağmen İstanbul'da toplanması ve bunun için gerekli önlemlerin alınması,*
- *Milli Meclisin İstanbul'da toplandıktan sonra milletvekillerinin güvenliğinin sağlanması ve görevlerini serbestçe yapacakları ana kadar Heyet-i Temsiliye'nin milli görevini yapmaya devam etmesi; fakat bütün sancaklardan birer ve illerce bağımsız sancaklardan ikişer olmak kaydıyla milletvekilleri içinden seçilmiş kişiler tüzüğün sekizinci maddesi gereğince Eskişehir yakınında Heyet-i Temsiliye üyesi olarak toplanacaktır. Bu kişiler burada Milli Meclisin yönteminin belirtilmesi üzerine görüşmeler yapacaktır. Heyet-i Temsiliye'nin üye sayısı uygun bir şekilde arttırılarak öteki milletvekilleri İstanbul'a Milli Meclise gideceklerdir.*

Heyet-i Temsiliye görevde bulunduğu süre zarfında, ulusal örgütlerin kuruluşu ve çalışma yöntemi tüzükte beirtildiği gibi olacaktır. Meclis-i Mebusan tam güvenlik içinde bulunursa, Heyet-i Temsiliye tüzükte verilen yetkiyle Genel Kongreyi toplantıya çağırarak ve 11. madde gereğince, Cemiyetin ileride alacağı durumun belirtilmesi kararını Kongre kararına bırakacaktır,

- *Paris Barış Konferansında olumsuz bir karar verilirse Hükümet ile Milli Meclis'ce verilen karar kabul edilecek olursa, en uygun yolla ve*

¹¹⁹ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. XIV, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s.83-84.

¹²⁰ İğdemir, *a.g.e.*, s. 65.

¹²¹ Nutuk, Cilt I, s. 365.

*çabuk olarak ulusal iradeye başvurulacak ve tüzükte açıklanmış esasların gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.*¹²²

Mustafa Kemal

Rüstem Mazhar Ali Fuat Hüsrev Hüseyin Rauf

Kazım Karabekir Hakkı Behiç Hüseyin Selahattin Vasıf

İbrahim Süreyya Bekir Sami Ömer Mümtaz Şemsettin

Müfit”¹²³

Yukarıdaki isimlerden de anlaşılacağı üzere bu kararların alınmasında Bekir Sami Bey’in düşünceleri ve kararları da etkili olmuştur. Alınan bu kararlar doğrultusunda milletvekillerini bu konuda haberdar etmek için bilgi ve yönergeler milletvekillerine gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa alınan bu kararlar sonucunda Temsil Heyeti’nin her yönden güvenli bir bölgesi olan Ankara’ya taşınması gerekliliğini belirtmiş ve Heyetin Ankara’ya gitmesi konusunda karar verilmiştir. Temsil Heyeti Ankara’ya 27 Aralık 1919’da ulaşmıştır. Bunun sonucunda Milli Mücadelenin ve dolayısıyla Temsil Heyeti’nin merkezi Ankara olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet Ankara’ya girişlerinde coşkuyla karşılanmış ve gazeteler de bu duruma geniş yer vermiştir. Ankara’da yayın hayatına devam eden Ankara Gazetesi bu coşkulu karşılamaya 29 Aralık 1919 tarihinde şu sözlerle yer vermiştir:

*“Üç gün önceden başlayan hazırlıklar ve tezahürat havanın adeta baharı andıran havasıyla öyle bir şekil almıştı ki, şehrin her yerinde bir düğün veya milli bir bayram havası görülüyordu. Kadın, erkek bütün halk sokaklara dökülmüş, neşeli bir bekleyiş içinde akın akın heyetin geleceği yöne koşuyordu...”*¹²⁴

Temsil Heyeti Ankara’ya taşındıktan sonra yapılması gereken iş İstanbul’a gönderilecek milletvekillerinin Ankara’da toplanmasını sağlamaktır. Çünkü kongre de alınan karara göre İstanbul’a gidecek olan milletvekillerinin Ankara’da toplanmaları karara bağlanmıştır. Bunun için birkaç gün beklenilmiş ve milletvekilleri Ankara’da bir araya gelebilmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul’a gidilmeden önce vatanın bütünlüğünü ve milletin istiklalini sağlayacak konular üzerinde tüm milletvekilleriyle bir araya gelip

¹²² *a.g.e.*, s.367-369.

¹²³ *a.g.e.*, s.367-368.

¹²⁴ Kansu, *a.g.e.*, s.497.

bu konu hakkında görüşmek istemiştir. Harbiye Nazırı Cemal Paşa bu konu hakkında Mustafa Kemal Paşayla aynı fikirde olmamıştır. Cemal Paşa taşra milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce Ankara'da bir araya gelip toplantı yapması halinde seçimlerin her türlü denetim ve müdahaleden uzak yapılacağı hakkındaki izlenimi yok edeceğine inanmıştır. Bunun için de yazdığı mektupta Mustafa Kemal Paşa'ya milletvekillerinin toplu halde duruş göstermemelerini ve kendilerine yapılacak açıklamaların herhangi bir dikkat çekmeden yapılmasını rica etmiştir.¹²⁵

Mustafa Kemal Paşa bu mektuba cevap vererek milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce Ankara'da toplanmalarının, vatanın kurtuluşunu sağlamak için aynı düşünceye sahip milletvekillerinin bir arada çalışmalarını sağlamak amacı güttüğünü ve mecliste milletperver bir grubun olması gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁶ Bu toplantıda İstanbul'da açılacak olan Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde bir Müdafai Hukuk grubunun kurulması ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gidememesi durumunda başkan seçilmesinin mücadele açısından daha iyi olacağı konuşulmuştur. Burada Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçilmesinin istenme nedeni aslında İstanbul olası bir durumda saldırıya uğrayacak olursa ve meclis dağılırsa, Mustafa Kemal Paşa'nın başkan sıfatıyla dağılan meclisin milletvekillerini Ankara'da toplantıya çağırabilmesinin yolunu açmaktır.¹²⁷

Yapılan bu görüşmelerden sonra Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan milletvekili seçilmiş fakat İstanbul'a gitmemiştir. Onun yerine Sivas'tan milletvekili seçilen Rauf Bey İstanbul'a giderek seçime katılmıştır.¹²⁸ Bekir Sami Bey yapılan seçimler sonucunda Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Amasya'dan milletvekili seçilmiştir.¹²⁹ 12 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın açılış konuşmasını yapmasıyla açılmıştır.

Meclisin açılmasından sonra İtilaf Devletlerinin her noktada İstanbul Hükümetine yön vermeye çalıştığı ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmek istediği açıkça ortaya konulmuştur. İtilaf Devletleri çıkarlarını sağlamak yolunda ilk adımı atarak

¹²⁵ Mustafa Turan, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi", *Akademik Bakış Dergisi*, C.5, S.10, Y.2012, s.19-20.

¹²⁶ *a.g.m.*, s.20.

¹²⁷ Kansu, *a.g.e.*, s.527.

¹²⁸ Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, s.66-67.

¹²⁹ İlk Meclis Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2004, s.35.

Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın görevlerini bırakmalarını istemiştir.¹³⁰ Bu istek üzerine hükümet ilk iş olarak bu isteğe direnme yolunu denemiş fakat başarı sağlayamamıştır. Cemal Paşa ve Cevat Paşa görevinden alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa yaşanan bu olayın ardından komutanlara durum hakkındaki görüşlerini sormuştur. Mustafa Kemal Paşa hiç hız kesmeden Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığı'na da bir telgraf çekmiş ve bu durumun derhal Rauf Bey'e bildirilip birlikte hareket edilmesini istemiştir.¹³¹

İçlerinde Bekir Sami Bey'i de bulunduğu; Rauf Bey, Cami Bey ve bütün milletvekillerine, komutanlara şifreli bir telgraf çekmiştir.¹³² Bildirimde Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın görevden çekilmelerinin İngilizler tarafından istenmesinin devletin bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olduğunu, bu karara karşılık ulusun göstereceği tepkinin bağımsızlığı koruyabilmek adına yapılacak bir mücadele sayılacağını ifade etmiştir. Bu mücadelede de ilk işin milletvekillerine düştüğünü belirterek; milletvekillerinin İngilizlerin göstermiş oldukları bu tutumuna karşılık devletin siyasal bağımsızlığına yönelttikleri bu saldırının kabul edilmeyip kesin bir dille bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Milletvekillerinden bunu nasıl yapacakları konusunu kararlaştırılıp bildirilmesini istemiştir. Bu işler yürütülürken bazı noktalara dikkat çekerek ne yapılıp ne yapılmaması gerektiğini ise şu sözlerle açıklamıştır:

“Birincisi: Meclisin dağıtılması ile ilgili bir padişah buyruğunun mecliste birdenbire okunması gibi bir olasılıkla karşı karşıya kalınmamalıdır. Eğer böyle bir şeyin olabileceği söz konusu olursa milletvekillerinin, girişimlerini özel toplantılar biçiminde yapmaları yeter sayılır.

*İkincisi: Devletin sosyal bağımsızlığına karşı kesin bir girişimde bulunulduğunu; Barış Konferansına, Avrupa uluslarına, İslam dünyasına ve ülkenin her yerine duyurmak gerekir. İngilizler saldırıdan vazgeçmezlerse meclisin ödevi, Anadolu'ya gelmek ve ulusal iradeyi ele almaktır. Bu yürütüm bütün ulusun gücünü varlığında toplamış olan Kuvayı Milliye'ce her yönden desteklenecektir. Şimdiden gerekli önlemler alınmıştır.”*¹³³

¹³⁰ Nutuk, Cilt I, s.487.

¹³¹ a.g.e., s.495.

¹³² a.g.e., s.497.

¹³³ a.g.e., s.497.

Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği şifreli bildirimde Bekir Sami Bey, Vasıf ve Rauf Bey'ler birlikte imzaladıkları şu yanıtı vermişlerdir:

*“Meclis resmi olarak görüşmelere başlayınca, günün sorunu dolayısıyla, hükümet çekilecektir. O zamana değin durumun esenliği için hükümetin iş başında bırakılması gerekmektedir. Siz, bir girişimde bulunmayınız ve karışmayınız. Buyruklarınızı bize bildiriniz. Görüşlerinizin bütün ilgililer katında gereği gibi savunulacağına inanınız”*¹³⁴

Milletvekillerinin İstanbul'da toplanmalarından sonra Meclis başkanlığı için görüşmeler yapılmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa kendisinin başkan seçilmesinin gerekliliğini aslında Heyet-i Temsiliye üyelerine ve İstanbul'a giden milletvekillerine detaylıca anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa İstanbul için bir işgal girişimi olabileceğini düşündüğünden olası böyle bir durumda yasal bir göreve dayanarak Meclisi derhal Ankara'da toplamayı planlamıştır. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın söyledikleri ve istediği gibi olmamış, Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine Felah-ı Vatan Grubu oluşturulmuştur.

Bekir Sami Bey, Rauf Bey ve Kara Vasıf mecliste yürütülen çalışmalar ile ilgili Ankara'da olan Mustafa Kemal Paşa'ya sürekli bilgi vererek temas halinde olmuşlardır. Ankara'ya giden Bekir Sami Bey'in bu gidişi diğer milletvekilleri arasında farklı yorumlamalara neden olmuştur. Yanlış anlaşılmayı gidermek ve bu farklı yorumları ortadan kaldırmak için Kara Vasıf Bey gazetelere şu açıklamayı yapmak zorunda kalmıştır:

*“Mebus arkadaşlarımızın Ankara'ya azimeti, öyle bazılarının zan etmek istediği gibi değildir. Bugün mevcudiyeti ihsas ve ispat eden kuvve-i milliye ile kuvve-i tesiriye ve kuvve-i icraiye arasında menafi-i memleket hususunda mevcut olan ahenk tam-ı şedid için esasen Kuva-yı Milliye ruesasından olan Bekir Sami Bey ve diğer bazı rüfekasının azimet etmiş olmalarına başka bir mana verilmemelidir. Size şurasını katiyetle söylerim ki bu arkadaşlarımızın seyahati bir itilaf-ı saikayla değildir. Hem nasıl olur ki giden mebuslar esasen Kuva-yı Milliye ruesasındandır”*¹³⁵

Buradan da anlaşılacağı üzere Bekir Sami Bey Anadolu'yu temsil ederek elinden geleni yapmaya çalışmış ve milli mücadele için çaba sarf etmiştir.

¹³⁴ a.g.e, s.499.

¹³⁵ İkdam Gazetesi, 24/23.

Ankara’da yapılmış olan toplantıda Müdafai Hukuk Grubu kurulmasına karar verilmiş olsa da İstanbul’da uzun görüşmeler ve tartışmalar sonucunda Felah-ı Vatan Grubu kurulmuştur. Rauf Bey Müdafai Hukuk Grubunun kurulması için çok çaba göstermiş olsa da bunu gerçekleştirememiştir. Felah-ı Vatan’ın kuruluşunu Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekerek bildirmiş ve 70 kişilik bir grubun oluştuğunu, bu gruba istemeyerek de olsa Felah-ı Vatan adının verildiğini, grubun oluşturacağı programın ise ilk fırsatta kendisine gönderileceğini ifade etmiştir.¹³⁶ Kurulan Felah-ı Vatan Grubunun yönetim kurulunda Bekir Sami Bey’le birlikte Rauf Bey, Yunus Nadi, İbrahim Süreyya, Kara Vasıf, Cami ve Adnan Bey bulunmuştur. Felah-ı Vatan Grubunu oluşturan milletvekilleri Felah-ı Vatan İttifakı adıyla birleşip bir ittifakname oluşturmuşlardır. Bu ittifak şunları kapsamaktadır:

- *Ülkenin ve milletin bütünüyle korunması ve bağımsızlığı, Osmanlı Devleti’nin Anayasa ile tanınmış olan halifelik ve saltanat haklarının her türlü müdahaleden korunması arzumuzdur.*
- *Bu ittifak, antlaşmada saptanan barış esaslarının, kendileriyle antlaşma imzalamaya mecbur olduğumuz devletler katında kabul edilmesi için çalışmalara hemen başlayacaktır.*
- *Anayasada yapılması emredilen görev ve sorumlulukların Yüce Divanın yargılama usulü olarak düzenlenecek ve açık olarak uygulamaya konulacaktır.*
- *Bu ittifak, Osmanlıların antlaşma esasları içindeki istek ve ulusal amaçları etrafında tek fikir ve faaliyetlerini gerçekleştirmek için çalışmalar yapacaktır.*
- *Felah-ı Vatan ittifakına eklenmek istenen maddeler ittifakı oluşturan heyetin görüşmesinden sonra üçte iki çoğunlukla kabul edilirse açıklanan maddelere eklenecektir.¹³⁷*

Ali Fuat Cebesoy’un eserinde belirttiğine göre Temsil Heyeti üyelerinden Bekir Sami Bey grubun idaresinde öne çıkan isimler arasındadır.¹³⁸ Felah-ı Vatan İttifakı’nın kurulduğunu gösteren belgelerin katılan milletvekili sayısınının 70 olduğunu göstermiş

¹³⁶ ATASE Arşivi, Klasör: 21, Fihrist: 3.

¹³⁷ Tülay Duran, “Son Osmanlı Meclis-i Mebusanında Felah-ı Vatan İttifakı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C. XI, S.61, Y.1972, s.13-14.

¹³⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953, s.343.

olmasına karşın Rauf Bey hatıralarında bu sayının 80 olduğunu belirtmiştir.¹³⁹ Felah-ı Vatan Grubuna dahil olan milletvekilleri listesinde Bekir Sami Bey 20 numarada yer almış ve seçildiği yer olarak da Amasya yazılmıştır.¹⁴⁰ Bekir Sami Bey İdare Heyeti seçiminde 36 oy almıştır.¹⁴¹

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın istediği başkanlık seçimi ve Müdafa-i Hukuk Grubunun kurulma isteği gerçekleşmemiştir. Fakat Milli Mücadelenin hedeflerini gösteren ve vatanın bölünmez birliğini çizmiş olan Misak-ı Milli'nin kabulü yaşanan tüm olumsuzluklar içinde kabul edilen tek olumlu gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Temelleri Erzurum'da atılan, Sivas'ta daha da genişletilip ana hatlarının çizildiği Misak-ı Milli'nin esasları Ankara'da oluşturulurken son şeklini ise Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde almıştır.¹⁴² Misak-i Milli ilan etmiş olduğu prensipler ile bağımsız ve bölünmez bir Türk vatanının meşruiyet kaynağını oluşturmuştur.¹⁴³ Misak-ı Milli denilen beyanname mücadele hareketinin resmi ifadesini oluşturmuş ve bağımsızlık savaşı sürecinde bu özelliğini korumuştur.¹⁴⁴

28 Ocak 1920 tarihinde Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin gizli oturumunda Misak-ı Milli metni Hüsrev Bey tarafından okunmuştur. Hamdullah Suphi Bey ise milletvekillerini etkileyecek bir konuşma yaparak ulusal hareketi desteklediklerini ve Kuva-yi Milliye'yi tanıdıklarını ve burada alınan kararları tüm dünyaya duyurmalarını teklif etmiştir.¹⁴⁵ Misak-i Milli kararlarının alınmasında Felah-ı Vatan Grubu ve bu grubun içinde bulunan Bekir Sami Bey'in de faaliyetleri etkili olmuştur. Bu gelişmelerin de etkisiyle İtilaf Devletleri kendi politikalarını uygulamadığını düşündüğü Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin düşürülmesini istemiştir. Sadrazam Ali Rıza Paşa 3 Mart 1920'de istifa etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise Heyet-i Temsiliye'yi kendisine dayanak yapamayan Ali Rıza Paşa'nın istifasını gayet doğal bulmuştur.¹⁴⁶

Ali Rıza Paşa'nın istifasından sonra yerine Salih Paşa Sadrazam olarak görevlendirilmiştir. Türk Milletinin ulus devlet olma yolundaki en büyük adımı olan

¹³⁹ Feridun Kandemir, *Hatıralar ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, İstanbul, 1965, s.46.

¹⁴⁰ Duran, *a.g.e.*, s. 13-14.

¹⁴¹ *a.g.e.*, s.18.

¹⁴² Nutuk, Cilt I, s.483.

¹⁴³ Nurgün Koç, "Bitmeyen Nüfuz ve Enerji Mücadelesinin Adı: Musul (Misak-i Milliden Günümüze)", *Yeni Türkiye*, S.93, Y. 2017, s.981.

¹⁴⁴ *a.g.m.*, s.983-984.

¹⁴⁵ Fethi Tevetoğlu, *Dağ Yolu I, Hamdullah Subhi Tanrıöver'in Konuşmaları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 171.

¹⁴⁶ Nutuk, Cilt I, s. 529.

Misak-i Milli'nin kabul edilmesinden sonra İtilaf Devletleri Meclise olan tavırlarını değiştirmiştir. Onlar kendi çıkarlarını zedeleyecek bir kararın Mecliste alınmayacağına inanmıştır. Bunun sonucunda İstanbul İtilaf Devletleri tarafından 16 Mart 1920'de işgal edilmiştir. Bu işgal sonrası bazı milletvekilleri tutuklanmış bazıları da Malta'ya sürgüne gönderilmiştir.

Bekir Sami Bey ise birtakım milletvekili ile birlikte gizlice Ankara'ya geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan Ankara'ya varmaya çalışan milletvekillerinin yolculuklarını kolaylaştırmak adına hareket edecekleri güzergâhlardaki yetkililere gerekli emirleri vermiştir.¹⁴⁷

2.8. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması ve Bekir Sami Bey'in Siyasi Yaşamındaki Rolü

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nce kabul edilmiş olan Misak-ı Milli kararı sonucunda yaşanan gelişmeler ile İstanbul İtilaf Devletlerince resmen işgal edilmiştir, birtakım milletvekilleri ise Malta'ya sürgüne gönderilmiştir.¹⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa daha ilk baştan İstanbul'un işgal edileceğine inanmış ve bunun içinde Meclisin İstanbul dışında açılması için elinden geleni yapmaya çalışmış, çok istemesine rağmen bunu gerçekleştirememiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğü burada da kendini göstermiş ve 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiştir. İşgalden sonra Son Osmanlı Mebusan Meclisi 11 Nisan 1920'de kendini feshetmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'da açılacak ve olağanüstü yetkilerle donatılacak milli bir meclisin açılması adına hazırlıklara başlamıştır. Bunu gerçekleştirirken de kumandanların da görüşlerini almıştır. 19 Mart 1920'de ilk iş olarak seçimle ve meclisle ilgili olarak bir tebligat hazırlayarak tüm yurttan yayınlamıştır. İstanbul'dan kaçmayı başarmış olan milletvekillerinin de en kısa süre içinde Ankara'da bir araya gelmelerini istemiştir. İstanbul'dan kaçmayı başaran Bekir Sami Bey ve Hamdullah Suphi Bey beraber 8 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır.¹⁴⁹ 19 Mart 1920'de yayınlanan ve tüm vilayetlerde yayınlanan tebligat Nutuk adlı eserde şu şekilde sıralanmıştır:

¹⁴⁷ *a.g.e.*, s. 563.

¹⁴⁸ Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 157.

¹⁴⁹ ATASE Arşivi, Klasör: 31, Dosya No: 44.

- “Ankara’da olağanüstü yetkiye sahip olan bir meclis toplanacak ve milletin işlerini yönetip denetleyecektir.
- Meclise üye olarak seçilecek kişiler, milletvekilleriyle kanunlara uyacak
- Seçimlerde, sancaklar seçim bölgesi olarak kabul edilecektir.
- Her sancaktan 5 tane üye seçilecektir.
- Her sancakta, ilçelerden gelecek ikinci seçmenler, sancak idare ve belediye meclisleri ile Müdafai Hukuk Heyeti yöneticilerinden; illerde ve il merkez kurullarından, belediye meclisinden oluşmuş bir kurulla seçim yapılacaktır.
- Bu meclis üyeliğine her parti, her topluluk ve cemiyetçe aday gösterilebilecek, bu mukaddes savaşıma fiilen katılması için adaylığını istediği yerden koyabilme hakkı bulunmaktadır.
- Seçimlere her bölgenin en büyük mülki amiri başkanlık yaparak seçimin güvenilirliğinden sorumlu olacaktır.
- Seçim, gizli oyla ve mutlak çoğunlukla yapılıp, oyların sayımı kurul içinden seçilecek iki kişi tarafından meclis önünde yapılacaktır.
- Seçim sonunda bütün üyelerin imzalayacakları üç tutanak düzenlenecek, bir nüshası yerinde kalacak, birtanesi seçilen kişiye verilecek diğeri ise her yerin hükümetince temin edilecektir.
- Seçimler 15 günlük bir süre içinde Ankara’da toplanabilmek adına isim listeleriyle beraber hemen yola çıkacaklardır.
- Telgrafın gönderme saati ise bildirilecektir.
- EK: Kolordu Komutanlarına, İllere Bağımsız sancaklara bildirilmiştir.

*Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal*¹⁵⁰

Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920’de ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Meclisin ilk açıldığı gün, Ankara’da fevkalade bir coşku yaşanmıştır. Ülkenin zor şartlar altında dört bir yanından seçilen ki bunların içinde Bekir Sami Bey de Amasya milletvekili olarak meclise girmiştir, tüm bu milletvekilleri halkın oluşturduğu büyük bir kalabalıkla coşku içinde karşılanmışlardır.¹⁵¹

¹⁵⁰ Nutuk Cilt I, s.563-565.; Detaylı bilgi için bkz. Selahattin Tansel, *Mondrostan Mudanya’ya Kadar*, C.III, İstanbul, 1984, s.44.

¹⁵¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK Basımevi, Ankara, 2000, s.160.

Büyük Millet Meclisinin amacı ulusal kurtuluş mücadelesini halka mal ederek bağımsızlığı kazanmaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için de meclisin yetkileri olağanüstü yapılmış, milletin tek söz sahibi ve tek yetkili mercii Büyük Millet Meclisi olmuştur. Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasını, parlamentonun en yaşlı üyesi sıfatıyla Sinop Milletvekili Şerif Bey yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa Şerif Bey'den sonra kürsüye çıkarak şu konuşmayı yapmıştır:

“Yüce meclisimiz bilindiği gibi olağan üstü yetkilere haiz olarak yeniden seçilen milletvekilleri ile saldırıya uğrayan Başkentten, canını kurtararak buraya gelen milletvekillerinden oluşmaktadır. Şu anda meclisimiz toplanmıştır. Yeni seçimlerle evvelce seçilenlerin eşit yetkide görev yapacağı kuşkusuzdur”¹⁵²

Büyük Millet Meclisinde ikinci toplantıda Meclis Başkanı seçimine gidilmiş ve Mustafa Kemal Paşa aldığı 110 oyla Meclis Başkanlığı görevine getirilmiştir. Yürütme için ise Meclisin kendi içinden seçeceği üyeleriyle İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuştur. İcra Vekilleri Heyeti'ne seçilen kişiler şunlardır:¹⁵³

• Dahiliye Vekaleti	Cami Bey
• Adliye Vekaleti	Celaeddin Arif Bey
• Nafia Vekaleti (Bayındırlık)	İsmail Fazıl Paşa
• Hariciye Vekaleti	Bekir Sami Bey
• İktisat Vekaleti	Yusuf Kemal Bey
• Müdafaa-i Milliye Vekaleti	Fevzi Paşa
• Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti	İsmet Bey
• Şeriye ve Evkaf Vekaleti	Hasan Fehmi Efendi
• Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti(Sağlık ve Sosyal Yardım)	Dr. Adnan Bey
• Maliye Vekaleti	Hakkı Behiç Bey
• Maarif Vekili	Rıza Nur Bey

Bekir Sami Bey yürütme işlerini geçici olarak üstlenecek olan İcra Encümeni seçiminden 58 oy almıştır.¹⁵⁴ Bekir Sami Bey Hariciye Vekaletine yüz yirmi bir oyla

¹⁵² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, C.I, TTK Basımevi, Ankara, 2006, s.10.

¹⁵³ Kocatürk, *a.g.e.*, s.160; Aydemir, *a.g.e.*, s. 276.

¹⁵⁴ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.101.

seçilmiştir.¹⁵⁵ Hükümetin kurulmasıyla yeni ulusal Türk Devleti, tüm resmi kuruluşlarıyla tarihte yerini almıştır. Kurulan ilk hükümetin programı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığını yaptığı birinci oturumda okunmuştur. Okunan bu programın temel amacı işgalci devletlerin işgallerine son vererek bağımsızlığı sağlamaktır.¹⁵⁶ Kurulan ilk meclis, ülkedeki işgale son verebilmek, karışıklıkları ortadan kaldırabilmek adına birçok faaliyette bulunmuş ve bunu sağlama yolunda birtakım kanunlar çıkarmıştır. Ülkede çıkan iç isyanları önlemek için Hıyanet-i Vatan Kanunu çıkarılmıştır. İç isyanları önleyerek huzuru sağlamaya çalışan Mustafa Kemal Paşa mecliste daha örgütlü hareket edebilmek ve asayiş sağlamaya çalışarak hızlı kanunlar çıkarabilmek amacıyla Birinci Grup diye anılan Müdafai Hukuk Grubunun kurmuştur. Bekir Sami Bey'de Birinci Grubu üyesi olarak vatanın kurtuluşu için mücadele vermeye devam etmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ İrfan Neziroğlu;Tuncer Yılmaz, *Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.I, TBMM Başkanlığı Yayınları, s. 42, Ankara, 2013.

¹⁵⁶ Velidedeoğlu, *a.g.e.*, s.33.

¹⁵⁷ İlk Meclis Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Nisan 2004, s.35.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BEKİR SAMİ BEY'İN TBMM'DE ÜSTLENDİĞİ DİPLOMATİK ÇALIŞMALARI

3.1. Moskova Görüşmeleri Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Çarlık Rusya rejiminden sonra Sovyet Rusya Batı'ya karşı olumsuz tavır takınmaya başlamıştır. Buna karşılık Batılı devletlerle savaş halinde olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna giderek farklı bir politika izlemiştir.¹⁵⁸ Yunan kuvvetleriyle savaş halinde olan Türk birlikleri zor şartlar halinde mücadele vermiştir. Maddi olanakları yetersiz olan TBMM bir dostluk antlaşması imzalayarak ekonomik sıkıntılarımızı gidermek ve savaş malzemeleri alabilmek için Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyetin Moskova'ya gitmelerine karar vermiştir.¹⁵⁹ Burada amaç Sovyet Cumhuriyeti'nin olası davranışlarını tahmin edebilmek ve Sovyet Cumhuriyeti'nin TBMM'ye karşı olası duruşunu öğrenebilmektir.¹⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa, Moskova'ya gidecek olan Bekir Sami Bey'e TBMM kararlarını esas alarak talimatlarda bulunmuştur.¹⁶¹ Ankara Hükümeti, Sovyet Hükümetiyle anlaşma yapmak üzere Rusya'ya gidecek olan Bekir Sami Bey ve Yusuf Kemal Bey'e bir talimat vermiştir. Bu talimatta özetle şunlar istenmiştir:

*“Türkiye'nin istediği, şimdiki sınırları içinde bağımsız yaşamaktır. Tüm hayati ihtiyaçlarımızı içerden sağlamakla birlikte, dış yardım da gerekiyor. Boğazlardan Karadeniz ülkeleri ortaklaşa yararlanacak, ortak çıkarlar uğruna Türkiye dindış ve ırkdaşları üzerinde nüfuzunu kullanabilecek. Aramızdaki ulaşımın engelsiz ve güvenli olması gerekir. Para, silah, makinalar ve gerekirse askeri birlikler istiyoruz...”*¹⁶²

Bekir Sami Bey ve Yusuf Kemal Bey kurulun diğer üyeleriyle birlikte Moskova'ya gitmek üzere 11 Mayıs'ta Ankara'dan yola çıkmışlar ve Erzurum'a

¹⁵⁸ Mehmet Gönübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1990, s.20.

¹⁵⁹ Ahmet Eyicil, *Siyasi Tarih*, Gün Yayıncılık, Ankara 2005, s. 391., Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.140-141.

¹⁶⁰ Gülden Özgediz, Security in the Third World, Bilkent University Institute of Economics and Social Sciences, January 2004, A MASTER THESIS.

¹⁶¹ ATASE Arşivi, Dosya No:18, Klasör:112-2, Belge No:13821.

¹⁶² Stefanos Yerasimos, *Ekim Devriminden Milli Mücadeleye Türk Sovyet İlişkileri*, TTK, İstanbul, 1979, s. 233.

varmışlardır. Ermenilerin bu yolu kapamalarından dolayı Türk delegelerinin Moskova'ya gitmeleri imkânsız hale gelmiştir. Ankara'dan Erzurum'a gelen yetkililer burada Kazım Karabekir Paşa ile buluşmuşlardır.¹⁶³ Kazım Karabekir'in teklifiyle Bekir Sami Bey ve Yusuf Kemal Bey ortaklaşa imzaladıkları izin belgesiyle Ankara'dan Sarıkamış'ın işgal edilmesini istemişlerdir. Beklenen izine Ankara'dan olumlu bir yanıt gelince de ordu seferber edilmiş, Bekir Sami Bey ve heyeti Horum düzüne, Ahmet muhtar paşa tepelerinin bulunduğu yere giderek burada on gün kalmışlardır.¹⁶⁴

Ermenilerle birkaç çarpışma yaşanınca da Bekir Sami Bey Dışişleri Bakanı olarak protesto notası çekmiştir.¹⁶⁵ Bu arada tüm bu gelişmeler yaşanırken Ankara Sovyet Rusya'nın bu girişime nasıl tepki vereceğini önceden kestiremediği için heyetten yolculuğa devam etmelerini istemiştir. Erzurum'da bulunan heyet Ermenilerin yolu açmaları üzerine 4 Temmuz'da Horosan'a dönmüş ve 12 Temmuz'da Trabzon'a giderek buradan yollarına devam etmişlerdir. Heyetin Trabzon'a ulaşması sonucunda burada kendilerine büyük ilgi gösterilmiştir.¹⁶⁶ Heyet, 19 Temmuz 1921'de Moskova'ya varabilmiştir.¹⁶⁷

Moskova'ya zorlu bir yolculuktan sonra varabilen Bekir Sami Bey ve heyetini Moskova istasyonunda karşılayan ya da arayıp soran kimse olmamıştır. Garın salonunda bekleyen heyete trende tanıştıkları bir kişi yardım etmiş ve Rus Dışişlerine telefon etmiştir. Bu telefonda 1 saat sonra ise bir otomobil gelerek heyeti Rus Dışişleri Komiserliği misafir dairesine götürmüşlerdir.¹⁶⁸

3.2. Bekir Sami Bey'in Moskova'daki Temasları

Bekir Sami Bey başkanlığında Moskova'ya giden heyet burada karşılaştıkları Dr. Fuat Sabit'le birlikte ancak 24 Temmuz'da Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Dışişleri Komiseri Çiçerin ve Çiçerin'in Müsteşarı Karahan'la ilk kez görüşme fırsatı bulmuşlardır.¹⁶⁹ Çiçerin, Türk- Sovyet ilişkilerinin esaslarını Cemal ve Halil Paşa ile görüştiklerini ifade etmiştir. Görüşülen konu Cemal ve Halil Paşa'nın

¹⁶³ Tengirşek, *a.g.e.*, s.174.

¹⁶⁴ *a.g.e.*, s.175.

¹⁶⁵ *a.g.e.*, s.175.

¹⁶⁶ ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/4282, Gömlek 35, Belge 8.

¹⁶⁷ *a.g.e.*, s.146.; Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s.761.

¹⁶⁸ Bilal N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, 1996, s.30.

¹⁶⁹ Yerasimos, *a.g.e.*, s.166.

karşı çıktıkları Ermenistan'a toprak verilmesi konusu olmuştur. Bekir Sami Bey ise bu konu hakkında her iki paşanın da resmi bir görevi olmadığını Çiçerin'e bildirmiştir.¹⁷⁰ Çiçerin Bekir Sami Bey'e Ankara'yı mı, İstanbul'u u temsil ediyorsun diye sormuştur. Ayrıca Çiçerin Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın da temsil edilmesinde ısrar etmiştir. Türk Heyeti ise bu konu hakkında yetkilendirilmedikleri gerekçesiyle öneriyi reddetmiştir.¹⁷¹

Bekir Sami Bey'in isteği ise bir an önce kapatılan yolun açılması olmuştur. Bunun için Karahan'la görüşmüştür. Daha sonra ayın 26'sında yeniden bir görüşme yapılmasına karar verilmiştir. Bekir Sami Bey yaşanan bu gelişmeleri bir telgraf çekerek Ankara'ya bildirmiştir. 4 Ağustos'ta Karahan'la bir görüşme daha yapılmıştır. Bu görüşmede Türk ve Sovyet birliklerinin Nahçıvan'da karşılaşmalarına rağmen gönderilen altınlara el koydukları için Ermenilere bir ultimatoma verildiğini ve yolun da birkaç güne kadar açılacağını bildirmiştir. Türk Heyeti Kızılordu ile Anadolu ordusu arasındaki ilişkinin devam edebilmesi için Sarıkamış ve Şahtahtı'nın Türkler tarafından işgal edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu öneriyi Çiçerin, Orconikidze ile yaptığı telgraf konuşması sonucunda kabul etmiştir.¹⁷² Ermenilerin Oltu istikametinde görülen faaliyetleri devam ettirdikleri, Bekir Sami Bey'in bütün ihtar ve protestolarına rağmen de taarruzlarına devam ettikleri görülmüştür.¹⁷³

Bekir Sami Bey tüm bu gelişmeleri, Sarıkamış'ın işgali konusunda Sovyetler'in itiraz etmediklerini bildirir.¹⁷⁴ Bu raporu kurye İbrahim Efendi Trabzon'a götürmüştür. Ankara ise bekleyiş içinde olmuştur. Moskova'dan bir haber almayı beklemiştir. Tüm bunlar yaşanırken Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'in gönderdiği telgraftan sonra gönderilen telgrafa da cevap vererek, Anadolu'daki durumun günden güne kötüye gittiğini ve Sovyetler ile bir an önce anlaşma imzalanması gerekliliğini bildirmiştir.¹⁷⁵ 9 Ağustos'ta telgraf Bekir Sami Bey'e ulaştınca bu telgrafın içeriğini Çiçerin'e bildirerek artık görüşmelerin hemen başlaması gerektiğini bildirmiştir. Bu sırada Çiçerin'e, Rustov'daki Kafkas Cephesi kumandanından gelen telgrafta, Mustafa Kemal'in yaveri olan Rauf Bey başkanlığında yeni bir heyetin de Rostov'a gelerek acil

¹⁷⁰ *a.g.e.*, s.166.

¹⁷¹ Vasif Gafarov, "Territorial Integrity of Azerbaijan At The Turkish-Russian Talks of 1921 (The Moscow and Kars Conferences), *The Caucasus & Globalization*, Vol.5, Issue 1-2, pp. 160, 2011.

¹⁷² Yerasimos, , *a.g.e.*, s.167.

¹⁷³ ATASE Arşivi, İSH, Kutu:1/4282, Gömlek:35, Belge:22.

¹⁷⁴ Cebesoy, *a.g.e.*, s.66-67.

¹⁷⁵ Yerasimos, *a.g.e.*, s.168.

olarak silah yardımı istedikleri bildirilmiştir.¹⁷⁶ Bekir Sami Bey de bunu öğrenince Rauf Bey'in hemen Moskova'ya gönderilmesini istemiştir.

Moskova'da ilk Türk-Sovyet resmi görüşmeleri 13 Ağustos'ta yapılmıştır. Fakat Türk heyeti bu görüşmede Sovyetler'in 10 Ağustos'ta Tiflis'te Ermenistan ile bir anlaşma yapıldığı bilgisine ulaşmıştır. Bu anlaşma ile Türk heyetinin açılmasını istediği Tiflis yolunun tamamen kapandığı ayrıca Şahtahtı yolunun da Ermenilere geçtiğini öğrenmişlerdir. Anlaşma bununla da sınırlı kalmamış ve Nahçıvan bölgesi tümüyle Ermenistan'a geçmiştir.¹⁷⁷ Bir anlaşma sağlanamayınca Bekir Sami Bey, bir gece yarısı Çiçerin ile sabah dörde kadar süren bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin şok edici etkisiyle Yusuf Kemal Bey ile aralarında şu konuşma geçmiştir:

“Yusuf Kemal Bey: Ne var?”

Bekir Sami Bey: Ben Çiçerin'le görüştim. Van'dan, Bitlis'ten Ermeniler'e yer istiyor...

Yusuf Kemal Bey: Bu mesele hakkında müzakere yaptınız mı?

Bekir Sami Bey: Hayır.

Yusuf Kemal Bey: Elbette yapamayız. Sonra Büyük Millet Meclisi bizi asar”¹⁷⁸

Türk heyeti Çiçerin ile görüşerek bu anlaşmadan duyduğu rahatsızlığı belirtmiş ve Ermenistan yolunun açılmasını yeniden istemiştir. Yine bu görüşmede Bekir Sami Bey Moskova'ya gelme amaçlarının bir anlaşma imzalamak olduğunu belirterek, bu anlaşmayı imzalayacak olan komisyonun bir an önce kurulmasını ifade etmiştir. Öneriyi dinleyen Çiçerin bu öneriyi kabul ederek aynı gün sonunda Türk heyetine bu konu hakkında bir nota göndermiştir.¹⁷⁹ Tüm bu gelişmelere paralel olarak Sovyet Rusya'nın aslında yapacağı yardım sonucunda çıkar sağlamak istediği, bu çıkarın da Ermeni topraklarının, özellikle de Van, Bitlis ve Muş'u içine alan illerde söz sahibi olmak istediği ve son olarak da ilerleyen yıllarda buralara tam anlamıyla hâkim olmak istediğini göstermiştir.

13 Ağustos'ta yapılan bu toplantı Türk heyetinin istediği gibi gitmemiş ve bunun sonucunda Lenin'le bir görüşme yapma isteği oluşmuştur. Çiçerin ile yapılan toplantıda Türk hükümetinin oluşturulmasını istediği komisyon 17 Ağustos'ta

¹⁷⁶ *a.g.e.*, s.168.

¹⁷⁷ Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, TTK Basımevi, Ankara, 1973, s.66.

¹⁷⁸ Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, s.32.

¹⁷⁹ Yerasimos, *a.g.e.*, s.169.

çalışmalarına başlasa da olumlu geçmemiş ve Çiçerin'in Ermenistan hakkında isteklerinden vazgeçmediği görülmüştür. Sovyet Sosyalist Şuralar Cumhuriyeti Devleti başkanı olan Lenin ile görüşme isteğimiz kabul edilmiş ve Türk heyeti başkanı Bekir Sami Bey ile Lenin arasında görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Bekir Sami Bey Büyük Millet Meclisi'nin amacının milli sınırlar içinde varlığını sürdürmek, bağımsızlığını kazanmak olduğunu ifade ederek Sovyetler'in iyi niyetine inandıklarını belirtmiştir. Lenin de Ermeniler ile yapılmış olan anlaşmanın Sovyet için bir başarı sayılamayacağını ve bunun değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Lenin için sorunların çözümü Ermenistan ve Gürcistan'da Sovyet düzeninin yerleştirilmesinin sağlanması isteği olmuştur.¹⁸⁰

Bekir Sami Bey bu görüşmeden sonra Moskova'da Kafkasyalı gençlerle daha rahat konuşabilmek için odasını değiştirmiştir. Yusuf Kemal Bey'in anlattığına göre Kafkasyalı gençlerle yalnız görüşen Bekir Sami Bey daha sonra Çiçerin ile yalnız başına uzun uzun konuşmuştur.¹⁸¹ Bu görüşmelerde ilk göze çarpan detay İtilaf Devletleri tarafından herhangi bir öneri yapılacaksa birbirlerine hemen haber verilecek, Karadeniz'deki ulaşım konusunda kıyı devletleri ile oluşturulacak bir konferansta konuşulacak, silah ve para yardımının ilk kısmı da heyette bulunan Osman Bey'e gönderilecekti.¹⁸² Bu görüşmede Çiçerin Ermeni sorunu üzerinde durmaya devam etmiştir. Çiçerin'in amacı Bekir Sami Bey'i Ermeniler'e Doğu illerinden toprak verilmesi konusunda ikna etmek olmuştur. Çiçerin, Sarıkamış ve Şahtahtı'nın Türkler tarafından işgal edildiğini savunarak burada Ermenilerin öldürülmesine fırsat vermemek istiyordu. Çiçerin'in tüm bu söylemlerine ise Bekir Sami Bey şu cevabı vermiştir:

*“Silahsız Ermenilerin öldürülmesi hatırdan bile geçemez, Kars'ta, Nahcivan'da ve Şahtahtı'da Müslümanlara karşı süren katliamlar son bulmak zorundadır”*¹⁸³

Çiçerin ile Bekir Sami Bey görüşmelerinde Ermenistan konusunda bir karara varılamamıştır. Bekir Sami Bey verilecek bu karar noktasında Ankara'dan talimat almak zorunda olduğunu bildirmiştir. Bunun içinde Yusuf Kemal Bey ile görüşerek kendisinin Ankara'ya gitmesi gerektiğini belirtmiştir. Yusuf Kemal Bey, Bekir Sami

¹⁸⁰ *a.g.e.*, s.170.

¹⁸¹ Tengirşek, *a.g.e.*, s.165.

¹⁸² Yerasimos, *a.g.e.*, s.171.

¹⁸³ Cebesoy, *a.g.e.*, s.83.

Bey'in raporunu 18 Eylül 1920'de telgrafla Ankara'ya iletmiş ve raporda; Çiçerin'in Ermenilere Muş ve Van'da nüfusları oranında bir yer verilmesi istediğini, bu konuda ısrarcı olduğunu, burada bulunan Müslümanların ise bölgeden boşaltılarak bu bölgelerin sadece Ermenilerden oluşması gerektiğini konusundaki ısrarından vazgeçmediğini ifade etmiştir.¹⁸⁴

Çiçerin ile Bekir Sami Bey arasında dikkat çeken diğer bir noktada anlaşmanın birinci maddesinde yer alan Büyük Millet Meclisinin temsil ettiği Türkiye'nin Misak-i Milli'nin içermiş olduğu sınırları kapladığı ibaresi olmuştur. Çiçerin bu maddeye itiraz etmiş ve bu maddenin sınır kelimesinin düzeltilmesi gerektiğini ve bu maddenin yanlış anlaşılabilirliğini belirtmiştir. Bekir Sami Bey, maddede geçen Türkiye kelimesinin Misak-ı Milli sınırlarını ve Elviye-i Selâseyi kapsadığını, Ermenilerin hiçbir yerde çoğunlukta olmadığını, çoğunlukta olan Müslümanların haklarının çiğnenemeyeceğini söylemiştir.¹⁸⁵

Çiçerin ile Bekir Sami Bey arasındaki görüşmeler Çiçerin'in ısrarla Ermeni sorunu konusundaki düşüncelerini ifade etmesi ve bunu kabul ettirmeye çalışması sonucunda kesintiye uğramıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucu Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'in Ankara'ya gönderdiği raporlar sonucu Büyük Millet Meclisinin görüşleri ile bir talimatta bulunmuştur. Telgrafta; Ruslar'ın Ermeniler üzerindeki ısrarcı istekleri ve toprak taleplerinin Türk-Rus ilişkilerinin ilerlemesinde sıkıntı oluşturduğu yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Rusya'nın iyi niyetinden şüphe duymaya başlamış ve Ermenilere hiçbir şekilde toprak parçası dahi verilemeyeceğini ifade ederek Bekir Sami Bey'e ancak Ankara Hükümeti'nin istekleri kabul edilirse anlaşmayı imzalama yetkisi verilmiş, eğer kabul edilmezse gelişmeleri bir süre daha yerinden takip edebilmesi için Moskova'da bulunması gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁶

Ankara'dan Moskova'ya Bekir Sami Bey başkanlığında gönderilen heyetin amacı aslında Rusya ile TBMM Hükümeti arasında ittifak anlaşması imzalayarak yanında bulunan bir müttefik kazanmak olmuştur. Fakat yapılan görüşmeler Çiçerin'in kabul edilemez tutumu neticesinde sonuca ulaşamamıştır. Ali Fuat Cebesoy bunu şu sözlerle ifade etmiştir:

¹⁸⁴ Tengirşek, *a.g.e.*, s.162.

¹⁸⁵ Yerasimos, *a.g.e.*, s.172.

¹⁸⁶ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s.375-377.

“Rus Sovyet Hükümeti, Türkiye’yi de Ukrayna gibi Sovyetize etmeye gizlice karar verdi. Sonra da Polonya yenilgisi gündeme gelince İngilizlerle anlaşmak için Türkiye ile anlaşmayı geciktirdi. İngilizlere hoş görünmek için de Ermenilere toprak istedi. Türkiye’ye yardım etmiyor havalarına girdi”¹⁸⁷

Moskova’ya gönderilen Bekir Sami Bey’den yapılmasını istenenler maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- *Doğu sınırlarından gelebilecek gizli komünist kışkırtmalarına ve orduya Bolşevizmin girmesine izin verilmeyecekti*
- *Azerbaycan’la bağlantı için Moskova’nın oyalamaları beklenilmeden harekete geçilecektir.*
- *Sovyet Rusya’nın yapacağı silah ve altın yardımları hemen sağlanıp Türk ordusuna tahsis edilecektir.*

İşler istenildiği gibi gitmemiş ve ipleri koparan son noktada Rusya’nın Ermenistan için toprak isteklerinde ısrarcı davranışları olmuştur. Mustafa Kemal Paşa da Sovyet Rusya’nın gerçek yüzünü bir kez daha görmüş ve Sovyet Rusya’dan uzaklaşmıştır. Yusuf Kemal Bey’in Moskova’da gelişen diğer olayları da anlatması üzerine Ermeni harekâtına karar verilmiştir. Bu karar alındıktan sonra şark cephesi komutanı Kazım Karabekir’e haber verilmiştir. Kâzım Karabekir de Yusuf Kemal Bey’e Moskova’da Batum ile ilgili herhangi bir konunun konuşulup konuşulmadığını sormuştur.¹⁸⁸ Yusuf Kemal Bey de Kâzım Karabekir’e cevaben, Türk Heyetinin Batum, Kars ve Ardahan’ın Türkiye’ye ait olduğunu bildirdiklerini; Batum Limanının Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ın denize tek çıkışı olduğunu belirttiklerini söylemiştir.¹⁸⁹

Sovyet Rusya ile anlaşma imzalayıp bir nebze de olsa yardım alarak zor koşullar giderilmeye çalışılmıştır. Lakin Moskova’ya gönderilen Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet daha yola çıktıktan itibaren birçok zorlukla karşılaşmıştır. Moskova’ya gidince de yaşadıkları zorluklar bitmemiştir. Heyette bulunan İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey yaşanan bu zorlu süreci şu sözlerle anlatmıştır:

¹⁸⁷Cebesoy, *a.g.e.*, s.123-128.

¹⁸⁸Tengirşek, *a.g.e.*, s.194-195.

¹⁸⁹*a.g.e.*, s.194-195.

“Moskova’da biz adeta aç yaşıyorduk. Hatıra defterime 24 Temmuz gününde yazmışım, Cici Nazlı’m açlık canıma tak demeye başladı. Bir günlük yemeğimiz şu: Sabahleyin saat 10’da çay, tereyağı, gravyer cinsinden bir peynir, azıcık kara ekmek. Ben bunlardan yalnız çayı içiyorum. Saat 4’te sade suya bir çorba, bir küçük et, yanında darı pilavı, etin ne eti olduğu belli değil, yenilemiyor. Darı tuhaf bir şey, pişmeleri çok fena... Akşam saat 10’da çorbasız et, darı pilavı... O kadar... Yemekler gayet az ve fena. Ticaret yasak. Her yer kapalı. Lokantadan yemek, çarşıdan bir şey almak mümkün değil. Hasılı açlığa idman ediyor ve yavaş yavaş kuvvetten düşüyorum”¹⁹⁰

Heyet bu zorlukları çekerken Bekir Sami Bey’in İstanbul Sultanisi’nden arkadaşı Zahit Şamil Bey heyeti ziyaret ettiğinde Bekir Sami Bey arkadaşına açlık çektiklerini söylemek istemese de Yusuf Kemal Bey açlık çektiklerini söylemiştir. Bunun üzerine de Moskova İslam Cemaati Başkanı Zahit Bey heyete yemek götürmüştür. Ayrıca Moskova Tatarları’nın ileri gelenleri ile de ortak bir karar alarak haftada iki gün heyeti yemeğe çağıracaklarını bildirmiştir.¹⁹¹

Bu zor şartlar altında Bekir Sami Bey de üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Sovyetler’in yaptığı ve Ankara’nın kabul edemeyeceği teklifleri kabul etmemek için diplomasi yolunu başarı ile kullanmıştır. Sovyet Rusya’nın ısrarla Bitlis, Van ve Muş illerinin Ermenistan’a verilmesini istemeleri sonucunda Bekir Sami Bey’in Sovyet Rusya ile bir anlaşma imzalaması mümkün olmamıştır.

3.3. Moskova Görüşmeleri ve Bekir Sami Bey’in Diplomatik Yaşamındaki Etkisi

Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra öncülüğünü Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı, Anadolu’da başlayan ve tüm ulusa dalga dalga yayılan Milli Mücadelede hem içte hem de dışta birçok mücadele verilmek zorunda kalınmıştır. Yeni Türk Devletinin ilk meclisi zor şartlar altında mücadele vererek ulusun çıkarlarını korumaya çalışırken bir yandan da maddi ve manevi zorluklar çekmiştir. Ekonomik sıkıntılar sonucunda Sovyet Rusya’dan yardım alarak bir dostluk antlaşması imzalamayı düşünen Ankara Hükümeti Sovyet Rusya’nın bitmek tükenmek bilmeyen istekleri sonucunda

¹⁹⁰ a.g.e., s.183-184.

¹⁹¹ a.g.e., s.184.

anlaşmaya varamamıştır. Sovyet Rusya'nın Ankara Hükümeti ile anlaşma yoluna gitmemesinin ve sürekli kabul edilmeyecek istekler ortaya koymasındaki neden aslında Sovyet Rusya'nın İngiltere ile arasında bir ticaret anlaşması yapmak istemeleri ve bunu sağlamak için de anlaşma ortamı oluşturmalarıdır.¹⁹² Diğer önemli neden ise Ermeniler üzerindeki isteklerinden vazgeçmeyerek toprak talebinde ısrarcı davranmalarıdır.

Moskova görüşmelerinden bir sonuç alınamayınca Yusuf Kemal Bey Sovyetler tarafından gerçekleştirilen silah yardımı ve para ile yurda dönmüştür. Yurda geri dönünce Ermeniler üzerindeki istekleri ve tüm olup bitenleri meclise anlatmıştır. Bunun sonucunda Moskova'da kalan Bekir Sami Bey'e bir talimat gönderilerek Sovyetlerin Ermeniler lehine istedikleri toprak talebinin reddedildiği bildirilmiştir.¹⁹³

Bekir Sami Bey, Sovyet Rusya ile görüşmelerinde beklentilerini karşılayacak ortam bulamamıştır. Aslında Bekir Sami Bey, Sovyet Rusya ile her konuda anlaşabileceğini ve gerekli tüm yardımları alabileceğini umarak görüşmelere katılmıştır. Bekir Sami Bey yaşadığı bu hayal kırıklığını Halide Edip Hanım'a belirtmiştir.¹⁹⁴ Mustafa Kemal Paşa da Rus Hükümeti'nin Van ve Bitlis illerinin Ermenilere verilmesi isteğinden vazgeçmediğini görünce Sovyetlerin emperyalizme olan tutumlarını ve içtenliklerini kuşku ile karşılayacağını söylemiştir.¹⁹⁵

Bekir Sami Bey'in diplomatik yolları başarı ile kullanması onun dış politika da ne kadar başarılı olduğunu bir kez daha göstermiş ve bu başarısı ileride Londra Konferansı'na katılmasına ortam hazırlamıştır.

¹⁹² Fahir Armaoğlu, 1920 Yılında Milli Mücadele ve Sovyet Rusya, *VII. Türk Tarih Kongresi*, C.II, Ankara, 1973, s.883.

¹⁹³ Cebesoy, *a.g.e.*, s.112-116.

¹⁹⁴ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, İstanbul, 1992, s.158.

¹⁹⁵ Vecihi Timuroğlu, *Kurtuluş Savaşçısı Atatürk*, Prospero Yayınları, Ankara, 1995, s.112.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEKİR SAMİ BEY'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

4.1. Londra Konferansı'nın Toplanması

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmış olan Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti toprakları üzerinde emellerini gerçekleştirmek için Osmanlı ülkesini işgal etmeye başlamışlardır. Bu işgaller sonucunda vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlamak amacıyla Türk halkı direniş faaliyetlerine başlamıştır. Önce bölgesel direnişler başlamış ve ardından bu mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde topyekûn ulusal bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür.

TBMM Hükümetinin başlattığı askeri mücadele İtilaf Devletleri arasında çıkar çatışmalarının yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle TBMM Hükümeti ile Rusya arasındaki görüşmeler ve yakınlaşma İtilaf Devletlerini tedirgin etmiştir. İzmir'den başlayarak aralıksız devam eden Yunan işgali ile Yunanlılar güneye inerek burada Aydın'ı, kuzeye inerek burada da Ayvalık ve Burhaniye taraflarını işgal etmişler ve Sakarya boylarına kadar yayılma göstermişlerdir. Gediz Muharebesinde alınan yenilgi sonucu Avrupa'da Türkler parçalandı ve artık toparlanamaz algısı hâkim olmaya başlamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmelerden sonra 1920 yılında düzenli orduya geçilmiş ve böylece Batı Cephesi, Güney ve Batı cephesi olarak iki bölüme ayrılmıştır. Batı cephesinin Komutanlığına atanan İsmet Bey Yunanlıları İnönü mevzilerinde düzenli orduyla karşılaşmış ve Yunanlılar düzenli ordu karşısında direnemeyerek yenilgiye uğramıştır.

Birinci İnönü Muharebesinde alınan galibiyet hem mecliste hem de tüm yurttan sevinç dalgasına neden olmuştur. Birinci İnönü Muharebesi'nin kazanılması hem yurttan hem de uluslararası alanda TBMM'nin otoritesini arttırmış, düzenli ordunun Batı Cephesinde kazanmış olduğu bu ilk askeri zafer halk arasında mutlulukla ve coşkuyla karşılanmıştır.¹⁹⁶ Artık Avrupalı Devletler TBMM'yi ve Anadolu hareketini görmezden gelemeyerek ulusal mücadeleyi yok sayamayacaklarını anlamışlardır. Alınan askeri galibiyet diplomatik yolların da kapısını aralamıştır. 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalanınca İtilaf Devletleri tedirgin olmuştur. Bunun sonucunda

¹⁹⁶ İsrail Kurtcephe, Aydın Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2015, s.221.

Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinde yumuşatma yaparak Ankara Hükümetine Sevr'i kabul ettirmek ve Yunan kuvvetlerine zaman kazandırarak toparlanmalarına olanak sağlamak için Londra'da bir konferans yapılmasına karar vermişlerdir.¹⁹⁷

Londra Konferansı'na Ankara Hükümetinin de davet edilmesi aslında İtilaf Devletlerinin TBMM'yi resmen tanıdığını ve ulusal bağımsızlık mücadelesini ciddiye aldıklarını göstermektedir.¹⁹⁸ Londra Konferansı İngiltere, Yunanistan, Fransa, Japonya, TBMM Hükümeti ve Osmanlı Hükümeti'nin katılımıyla gerçekleşmiştir.¹⁹⁹

4.2. Ankara Hükümeti ve Osmanlı Hükümeti'nin Londra Konferansı'na Birlikte Çağrılması

16 Ocak 1921'de Briand başbakan olunca Fransa dış politikada bazı değişiklikler yaparak özellikle Ankara Hükümetinin İnönü'de aldığı galibiyet sonrasında İngiltere ile görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Fransa İngiltere'ye Sevr Antlaşması'nın yumuşatılması konusunda baskı yapmaya başlamıştır. Müttefik devletlerin amacı hem Türk hem de Yunan delegelerinin katıldığı bir konferans düzenlemektir. İtilaf Devletleri bu konferansta Osmanlı Hükümetiyle birlikte Ankara Hükümetini de davet ederek ikisi arasında kavga çıkarıp kolaylıkla çıkarlarını gerçekleştirmeyi planlıyordu.²⁰⁰

Mustafa Kemal Paşa Türk Milletinin kaderine el koyacak olan tek büyük gücün Büyük Millet Meclisi'nin olduğunu ve ancak doğrudan doğruya çağrılırsa bu daveti olumlu karşılayabileceğini bildirmiştir.²⁰¹ İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserleri Londra Konferansı'na dair Sadrazam Tefik Paşa'ya Londra'da toplanacak konferans için çağrı göndermiş ve bu delegeler arasında Ankara temsilcisinin de bulunmasını şart koşmuştur. İstanbul Hükümeti Sadrazamı Tefik Paşa, Ankara Hükümetinin de temsil edilmesi için Mustafa Kemal Paşa'dan yetkili bir heyet göndermesini istemiştir.

Türk milletini ve devletini ortadan kaldırmayı planlayan ve bunun için girişimlerde bulunan İtilaf Devletleri, Sadrazam Tefik Paşa'ya göndermiş oldukları

¹⁹⁷ Yaşar Akbıyık, *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*, Semih Ofset, Ankara, 2012, s.248-249.

¹⁹⁸ Nuri Köstüklü, *I. İnönü Muharebesi ve Siyasi Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s.605-606.

¹⁹⁹ M. Cemil Bilsel, *Lozan*, C.I, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s.404.

²⁰⁰ ATASE Arşivi, İHK, K24G115.

²⁰¹ İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cerayan Müzakaratu", *Atatürk Araştırma Dergisi*, C.XI, S.33, Y. 1995, s.574-578.

telgrafta Konferans için delege isterken, delegelerin arasında Ankara Hükümeti temsilcisinin de bulunmasını istemeleri aslında Anadolu'daki gücü resmi olarak tanıdıklarını göstermiştir.²⁰² İngiltere'nin amacı ise diplomasideki gücünü kullanarak, Sevr Antlaşması'nda ufak tefek bazı değişiklikler yaparak sorunları çözmektir. İtilaf Devletleri aslında Ankara Hükümetini konferansa doğrudan çağırılmamakla kuvvet yoluyla yenemedikleri Mustafa Kemal Paşa ve ordusunu diplomasi yoluyla yenmek istemişlerdir.²⁰³

Bekir Sami Bey Londra Konferansı'na katılmak konusunda Mustafa Kemal Paşa ile aynı görüşleri taşımıştır ve Londra Konferansı'na katılma yolunda bir davet gelmese bile katılmak gerektiğini, bunun amacının da adil bir mahkemeden korkmadığımızı ve haklı olduğumuzu tüm dünyaya duyurmak olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa ve Tevfik Paşa arasında telgraf görüşmeleri gerçekleşmiş ve Mustafa Kemal Paşa TBMM'nin üstünde bir gücün olmadığı izlenimini vermiştir. Tevfik Paşa 27 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek 25 Ocak'ta Paris'te toplanan kurulun Londra'da bir konferans toplanmasına karar verildiğini, İtilaf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan Hükümetlerinin de yer alacağı konferansa Ankara'da yetki verilmiş delegelerin de gönderilmelerini istediğini bildirmiştir.²⁰⁵ Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa cevap vererek; "*ulusal iradeye dayanan ve Türkiye'nin alın yazısını eline alan yasal ve bağımsız tek kuvvetin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu*"nu ifade etmiştir.²⁰⁶ Yaşanan bu telgraf trafiğinden tam bir sonuç alınamamıştır. Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletlerinin aslında uzlaşmak niyetinde olmadıklarını ve ikilik çıkararak diplomasi kurnazlığıyla isteklerini elde etmek istediklerini çok iyi biliyordu. Londra Konferansı'na doğrudan davet edilmek ve İstanbul Hükümeti Heyetinden ayrı olarak konferansa gitmek isteyen Ankara Hükümeti bu konuyu TBMM'ye getirmiştir. TBMM 4 Şubat 1921 günkü gizli oturumunda bu konuyu ele alınmıştır. Konferansa doğrudan katılmak isteyen Mustafa Kemal Paşa TBMM'ye iki öneri sunmuştur. Bu önerinin ilki, İstanbul Hükümetine karşı Ankara Hükümetinin konferansa katılımıyla ilgili 1921 Anayasa çerçevesinde

²⁰² Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi- IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 100.

²⁰³ E. Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara 2007, s.92.

²⁰⁴ Demirel, *a.g.m.*, s.109.

²⁰⁵ Nutuk, Cilt II, s.743.

²⁰⁶ *a.g.e.*, s.745.

millet egemenliği üzerine konferansa gönderilecek heyetin mutlaka TBMM tarafından gönderilmesi ve İstanbul'dan bu heyete iltihak ettirilmesi için son bir teklif sunmak; ikincisi de seçilecek heyeti direk davet aldıktan sonra göndermek ya da göndermemektir.²⁰⁷

İstanbul Heyetinin de Londra'da izleyeceği siyaset için Ahmet Tevfik Paşa'nın konağında bir toplantı gerçekleştirilmiş ve bu toplantıda şu hususlara karar verilmiştir:

- *“Heyet, Londra Konferansı'nda milli sınırlar dahilinde Türkiye'nin bağımsızlığını ve iktisadi gelişmesini talep edecek,*
- *Ülkenin imarı ve ülkenin gelişimi noktasında dışarıdan mali yardım kabul edilebileceği vurgulanacak,*
- *Osmanlı sınırları içinde kalan Hristiyan azınlıklara ve haklarına gösterilecek teminat meselesi ele alınacak,*
- *Sevr Antlaşması'nda mevcut olan ağır hükümlerin hafifletilmesi noktasında da talepkar olunacaktı.”²⁰⁸*

Londra Konferansı'na katılacak olan İstanbul Hükümeti heyetinde bulunan kişiler şu şekilde verilmiştir:

- Reis: Sadrazam Tevfik Paşa
- Murahhas: Roma Sefiri Osman Nizami Paşa
- Murahhas: Londra Sefiri Reşid Paşa
- Müşavirler: Hariciye Nezaretinden İstokholm Sefiri Şevki Bey, Muhacirin Müdürü Hamdi Bey, Yaveran Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Maliye Nezaretinden Heyet-i Müdür-i Umumisi Kazım Bey, Erkan-ı Harbiye Reisi Kalyon Kaptanı Rıza Bey
- Katipler: Umur-i Siyasiyye Müdür-i Muavinlerinden ve Paris Sefareti katiplerinden Nizam Efendi.

²⁰⁷ Adnan Sofuoğlu, Seyfi Yıldırım, *Arşiv Vesikalarına Göre 1921 Londra Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s.159.

²⁰⁸ Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.159-160.

- Cenevre Başşehbenderi Cemil, İngilizce tercümanı, Hariciye Kalem-i Mahsus Hulefasından Kadri Beyler, Hariciye Nezareti Evrak Müdürü Muavini Baha Bey.²⁰⁹

Konferansa gidilmeden önce şiddetli tartışmalar yaşanırken bir grup Konferansa katılınması gerektiğini bir grup ise Konferansa katılmaması gerektiğini savunmuştur. Konferansa gidilmesin fikrini savunanların görüşü; konferanstan bir sonuç çıkmayacağı üzerine olmuştur. Konferansa gidilmesi fikrini savunanlar ise; Batı dünyasında bir olumlu etki ortaya çıkarılacağı, Türkler hakkında ortaya atılan savaşçı imajının silineceği ve Milli Mücadelenin haklılığının tüm dünyaya duyurulacağı üzerine olmuştur.²¹⁰

Mustafa Kemal Paşa tüm bu gelişmeler yaşanırken doğrudan doğruya davet edildikleri takdirde hiç vakit kaybetmeyerek Londra'da bulunabilsin diye Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyetin yola çıkmasına karar vermiştir.²¹¹ Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki bu heyette İzmir Milletvekili Yunus Nadi, Mahmut Esat, Trabzon Milletvekili Hüsrev, Erzurum Milletvekili Necati, İzmir Milletvekili Sırrı, Ankara Hükümetini Roma'da temsil etmekte olan Aydın Milletvekili Cami (Baykurt) Bey ve on kadar müşavir hazır bulunmaktaydı.²¹² Oluşturulan bu heyetin 1 Şubat 1921'de Eskişehir yolundan Antalya'ya oradan da İtalya'ya gitmek üzere yola çıkmalarına karar verilmiştir.

Göl'ün ifadesiyle milliyetçi liderler Mustafa Kemal, Kazım Karabekir ve Bekir Sami arasındaki yazışmaların incelenmesi, dış politika kararlarının Enver Paşa'nın kontrolü altındaki dış politika yapımının aksine bir kişi tarafından alınmadığını göstermiştir.²¹³

4.3. Ankara Hükümeti Heyetin Londra Konferansı'na Gidişi

Bekir Sami Bey Londra'ya gönderilecek heyete başkan seçildiği sıralarda Moskova'dan daha yeni dönmüştür. Rusya'da bulunduğu sıralar, Çiçerin ile yaptığı

²⁰⁹ ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek: 56/A, Belge: 2.

²¹⁰ H. Aykut Dönmez, *Londra Konferansı ve Bekir Sami Bey*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1996.

²¹¹ Levent Ürer, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.134.

²¹² *a.g.e.*, s.134.

²¹³ Ayla Göl, *Turkey facing east, Islam, Modernity and foreign policy*, ISBN-13: 978-1526107480, Manchester University Press, December 2013.

görüşmeleri artık O'nun Rus Hükümeti hakkındaki fikirlerini değiştirmiştir. Rus Hükümetine uluslararası iyi niyet sözlerinde artık bir samimiyet görmemiş ve azınlık haklarına itibar etmeyen bir hükümet olarak bakmıştır.²¹⁴

7 Şubat 1921 tarihinde Ankara'dan Antalya'ya hareket eden Anadolu heyetinin başkanı Bekir Sami Bey 6 Şubat 1921 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine bir telgrafla TBMM Heyetinin 7 Şubat gününde Antalya yolu üzerinden Londra'ya hareket edeceğini ve ola ki heyet zamanında yetişemezse konferansın bir kaç gün ertelenmesini rica etmiştir.²¹⁵ Bu telgrafa cevaben İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İstanbul Yüksek Komiseri H. Rumbold'a göndermiş olduğu telgraf ile Ankara'dan gelen delegeleri beklemek adına konferansın ertelenemeyeceğini belirtmiştir.²¹⁶

Londra'ya gönderilen heyetin başkanlığını yapan Bekir Sami Bey Roma'da resmi daveti beklerlerken İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Kont Sforza, İtilaf Devletlerinin konferansta İzmir ve Trakya için soruşturma komisyonu kurulmasını isteyeceklerini, bu istek karşısında da soruşturmanın yansız gerçekleşmesi şartıyla bunu kabul etmelerini gizlice Bekir Sami Bey'e bildirmiştir.²¹⁷ Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki heyet, Kont Sforza aracılığı ile resmi olarak çağrıldıkları haberini alınca Londra'ya hareket etmişlerdir.²¹⁸ Londra Konferansı'nda İngiliz, Fransız, İtalyan Dışişleri Bakanları ve Japon delegeleri hazır bulunurken, Yunanistan adına konferansa Dışişleri Bakanı Kalokropulos katılmıştır.²¹⁹

Londra Konferansı'nın 21 Şubat günü toplanması kararlaştırılsa da Türk heyetinin 21 Şubat günü Paris'e varıp ertesi günü Londra'da olabilecekleri öğrenilince konferans önce Yunanlıları dinlemek üzere toplanmıştır. Türk heyeti ise ancak 23 Şubat'ta konferansa katılabilmıştır.²²⁰ 21 Şubat günü gerçekleşen ve Türk heyetinin katılamadığı oturumda Lloyd George konferansın açılış konuşmasını yapmış ve şunları söylemiştir:

²¹⁴ Adıvar, *a.g.e.*, s.242-243.

²¹⁵ Dönmez, *a.g.m.*, s.49.

²¹⁶ *a.g.m.*, s.49.

²¹⁷ Salahi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız", *Belleten*, XLV/I(177), Y. 1981, s.151.

²¹⁸ Nutuk, Cilt II, s.771.

²¹⁹ ATASE Arşivi, Dosya No:78, Klasör No:512, Belge No:2.

²²⁰ Ürer, *a.g.e.*, s.135.

“Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından beri Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasında bulunan önemli kuvvetler bu anlaşmaya karşı koymak için harp ettiler ve bunun sonucu olarak karşılıklı bir antlaşma ile barışı yeniden kurma yolunda ileri sürülen arzuya uyarak bu konferans toplandı”²²¹

Londra Konferansına İstanbul Hükümeti adına katılacak ve alınan kararları imzalama yetkisine sahip olacak kişi Sadrazam Tevfik Paşa olmuştur. Diğer temsilciler ise Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve İtalya temsilciliğini yapmakta olan Sadrazam Mustafa Reşit Paşa ve Osman Nizami Paşa olmuştur.²²² Sadrazam Tevfik Paşa başkanlığındaki heyet 17 Şubat 1921'de Londra'ya ulaşmıştır. Sadrazam Tevfik Paşa'yı istasyonda İngiltere Dışişleri Bakanlığı adına bir görevli karşılamıştır.²²³

4.4. Londra Konferansı

Türk Milli kuvvetlerinin Yunanlılar karşısında elde etmiş olduğu başarılar sonucu Fransız Başbakanı Briand, İngiltere'ye Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerinin hafifletilmesi için baskı yapmaya başlamış, İtalya da Fransa'yı destekleyince Londra Konferansı'nın toplanma kararı çıkmıştır.²²⁴ Konferansa, Büyük Millet Meclisi'nin görevlendirdiği ve Bekir Sami Bey'in başkanlığını yaptığı bir heyet gönderilmiştir. Heyete verilmiş olan talimat; Misak-ı Milli ile vücut bulan ulusal sınırlar içinde vatanın bölünmez bütünlüğünü ve ulusun tam bağımsızlığını savunmaktır. Hem Ankara Hükümeti hem de İstanbul Hükümeti 23 Şubat 1921'de konferans salonuna gelerek Londra Konferansı'na katılmışlardır. 23 Şubat'ta Türk Heyetini dinlemek üzere toplanan Londra Konferansını Nihat Reşat (Berger) Bey şu şekilde anlatmıştır:

“Londra Konferansı'nın toplanmasından birkaç gün önce Teyfik Paşa hasta olarak yatakta istirahate mecbur olmuştu. Konferansın ilk celsesi açıldığı gün henüz nekahet devresine giren paşayı toplantı salonuna yardımla getirdiler. Çok yorgundu. Gösterilen yere oturdu. 80 yaşına gelmiş olan bu zat, heyecan ve teessür içinde Frenk delegelerinin karşısında yer alınca bu manzara orada toplanan bütün heyetler üzerinde derin bir etki yarattı. O yaşta ve henüz yatakta istirahata muhtaç bir durumda

²²¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınları, 1968, s.534-535.

²²²Erkin Arıkan, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921- 12 Mart 1921)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S.24, Y.2016, s.253.

²²³ Arıkan, , *a.g.e.*, s.253.

²²⁴ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.270.

olan, milletin hak ve şerefini savunmak için konferansta hazır olarak vatani namına adalet isteğinde bulunmaya teşebbüs etmesi herkesi heyecanlandırdı.

*Konferansın Başkanı Lloyd George, Paşaya konferans adına sıhhat ve afiyet dileğinde bulunduktan sonra gayet saygılı bir dil ile hitap ederek kendisine söz verdi. Gözler Paşaya çevrilmişti ve herkes paşanın söyleyeceği sözlere son derece dikkat ediyordu. Paşa teessürden titrek gayet zayıf bir sesle, söz asıl milletvekillerine aittir. Bundan dolayı Anadolu heyetine söz verilmesini teklif ve rica ederim, dedi ve sustu.*²²⁵

Tevfik Paşa'nın bu tavrı ile Türk Heyeti gücünü göstermiş ve artık Bekir Sami Bey, Türk Heyeti adına tek söz sahibi olarak konuşmalarını gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu davranış Bekir Sami Bey'in dik duruşunu büyük ölçüde arttırmıştır.²²⁶ Bekir Sami Bey söz kendisine verilince; milletlerin kaderlerini belirlemede kendilerinin de söz sahibi olmaları gerekirken daima bağımsız yaşayan Türklere tanınmadığını, İzmir'in ise haksız yere işgale uğradığını ve haksız yere kan döküldüğünü, İstanbul'da bulunan İstanbul Hükümetinin elinden hakları alındığı için Ankara'da bir meclisin açıldığını ve açılan bu meclisin Türklerin haklarını kazanmak adına her yolu deneyeceğini, kendilerinin de aslında savaşı değil, barışı istediklerini ifade ederek Türk Heyetinin isteklerini bildirmiştir.²²⁷

Londra'ya giden Türk Heyetinin istekleri şunlar olmuştur:

- *“Batı Trakya'nın tamamen Türkiye'ye bırakılması,*
- *İzmir'i işgal eden Yunan kuvvetlerinin derhal bu haksız işgale son vermesi,*
- *İstanbul'da bulunan yabancı askerlerin ülkeyi terk etmeleri,*
- *Boğazlarda Türk hakimiyetinin tanınması,*
- *Mali ve iktisadi bağımsızlığın sağlanması,*
- *Gümrü Antlaşması'yla çözüme kavuşan Ermenistan sınırının tekrar sorun olarak gündeme gelmemesi,*

²²⁵ Sabahattin Selek, *Milli Mücadelede Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Cilt I-II, Örgün Yayınları, İstanbul 1982, s.542-543.

²²⁶ Sina Akşin, *Turkey, from Empire to Revolutionary Republic: The Emergence of the Turkish Nation from 1789 to Present*, NYU Press, Choice Outstanding Academic Title, 2007, s.270.

²²⁷ Bülent Kara, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.3, S.5, Y.2009, s.163-169.

- *Kürdistan sorunu diye bir sorunu kabul etmedikleridir.”*²²⁸

Lloyd George ise Türk Heyetinin isteklerine karşılık Bekir Sami Bey’e bazı sorular yönelmiştir. Bu sorular:

- *Doğu sınırınız neresidir?*
- *İzmir’in boşaltılmasını istiyorsunuz fakat bunun dayanağı nedir?*
- *İzmir’de Türk nüfusu ne kadardır?*
- *Trakya’da Türk nüfusu ne kadardır?*
- *Boğazlar ve Marmara Denizi hakkında düşüncelerinin nelerdir?*
- *Savaş esirlerinin serbest bırakılacak olması konusunda ne düşünüyorsunuz? Kabul ediyor musunuz?*²²⁹

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Bekir Sami Bey’den Türkiye’nin doğu sınırı hakkındaki görüşlerini açıklamasını istemiştir. Bekir Sami Bey bunun üzerine Türkiye ile İran, Ermenistan ve Kafkasya arasında mevcut olan hududu takip ettiklerini ifade ederek Türkiye ile Azerbaycan arasında da bir ortak hattın bulunmadığını belirtmiştir.²³⁰

Bekir Sami Bey yöneltilen bu sorulara Misak-i Milli çerçevesinde cevap verince İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon sorularını yenilemeye devam etmiştir. Ermenistan hakkında Lord Curzon’un taraflı tavrına karşılık Bekir Sami Bey, Ardahan ve Kars’ta Türklerin çoğunlukta olduğunu ve Ermenilerin Sevr Antlaşması’yla kendilerine tanınan haklardan vazgeçmiş olduklarını ifade etmiştir.²³¹

Bu yaşanan gelişmeler aslında Lloyd George’nin Türk- Yunan savaşında Yunanistan’ın tarafını tutmuş olduğunu; Yunan Heyetinin de bu tavırdan cesaret alarak konferansta çıkarlarını sağlamak adına Lloyd George ile fikir birliği yapmış olduğunu göstermiştir. Lloyd George, Bekir Sami Bey’e Sevr Antlaşması’nın hangi hükümlerinin Türk milletinin isteklerini karşılamadığını sorunca Bekir Sami Bey buna cevaben; Türk ulusunun hem ekonomik hem de siyasi hayatını sona erdirecek olan

²²⁸ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, AÜ SBF. Yayını, Ankara, 1978, s.166.

²²⁹ Kara, *a.g.e.*, s.164.

²³⁰ Dönmez, *a.g.m.*, s.60.

²³¹ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları I (1920-1945)*, Ankara 1983, s.17-23.

Sevr Antlaşması'nın yürürlükte kalması halinde Türklerin varlıklarını sürdürmelerinin imkânsız olduğunu söylemiştir.²³²

Lloyd George, Bekir Sami Bey'e Türkiye'nin Asya'daki doğu hudutları hakkındaki düşüncelerini sormuş ve Bekir Sami Bey de Türklerin, Türkiye ile İran, Ermenistan ve Kafkasya arasında halen mevcut olan hududu talep ettiklerini beyan etmiş ve Türkiye ile Azerbaycan arasında da müşterek bir hududun bulunmadığını izah etmiştir.²³³

Londra Konferansı'nda Fransızlar ise Anadolu Hükümetinin hafife alınmaması gerektiğini hem siyasi hem de askeri bir güç durumuna geldiğini kabul etmiştir. Fransızlar, İstanbul'un Türklerde kalmasının gerektiğini savunarak, İstanbul halkının %80'inin Türklerden oluştuğu görüşünü savunmuştur.²³⁴ Lloyd George ise bu görüşe karşı çıkarak, İstanbul'da nüfusun %40'ının Türklerden oluştuğunu iddia ederek; İstanbul Türklerle değil Yunanlılara aittir, Türkler oradan derhal çıkarılmalıdır görüşünü savunmuştur.²³⁵

İtalyan temsilcileri ise Lloyd George'nin bu görüşüne katılmayarak, Türklerin İstanbul'dan çıkarılacak olması sonucu İslam dünyasının bir araya gelerek ayaklanacağını ve Boğazların da 30.000 askerle işgal edilirse, Türklerin onların merhametine kalacağını savunmuştur.²³⁶ Yunan Heyetinin nihai hedefi ise kendi görüşlerini destekleyecek Müttefikleri inandırarak Sevr Antlaşmasını Türklerle kabul ettirmek, İzmir ve Trakya'da Yunan nüfusunun fazla olduğuna inandırmak; Adapazarı, Eskişehir ve Afyonkarahisar demir yollarının işgal edilerek Türk kuvvetlerini yenilgiye uğratmaktır.

Konferansın birinci oturumunda Türk Heyetinin istekleri dinlenmiş ve Sevr Antlaşması'nın hangi maddelerinde değişiklik yapılabileceği konusunu görüşmek üzere birinci oturum kapanmıştır. Konferansın ikinci oturumu 24 Şubat 1921'de yapılmış ve Tevfik Paşa bu oturuma rahatsızlığı nedeniyle katılamamıştır. Bu nedenle Bekir Sami Bey, Türk Heyetlerinin ortak bildirisini okuyarak şunları belirtmiştir:

- *Doğu Trakya Türkiye'ye geri verilmelidir.*

²³² Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı Günlerinde...*, s.127-128.

²³³ Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.233.

²³⁴ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s. 214.

²³⁵ *a.g.e.*, s.214.

²³⁶ *a.g.e.*, s.215.

- *Türkiye'nin güney sınırı Kilikya'nın kuzeyinin boşaltılması şartıyla yeniden çizilmelidir.*
- *Türkiye'nin kuzey sınırı ise Ermenistan ile yapılan Gümrü Antlaşmasına göre çizilmelidir.*
- *Yunanistan derhal İzmir'deki işgale son vermelidir.*
- *Boğazlardan geçiş İstanbul'un güvenliğini sağlamak koşuluyla yeniden düzenlenmeli ve Boğazlar Komisyonunda Türk üye bulunmalıdır.*
- *Boğazlar silahsızlandırılmalıdır.*
- *Azınlıklara karşılıklık ilkesi doğrultusunda haklar tanınmalıdır.*
- *Yabancı ve Türk üyelerin katılımıyla bir reform yapılmalıdır.*
- *Türkiye'nin asker sayısı ülke sınırlarının genişliği düşünülerek belirlenmelidir.*
- *Başkent İstanbul ve diğer bölgelerdeki işgalciler antlaşma imzalandıktan sonra ülke topraklarını terk etmelidir.²³⁷*

Bekir Sami Bey ikinci oturumda mali ekonomik bağımsızlığı talep eden bir bildiri daha okuyarak; Osmanlı Devleti'nin borçlarının imparatorluktan ayrılmış diğer devletlere de pay edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İzmir ve Trakya'da da Türk nüfusunun çoğunlukta olduğunu Avrupa'da yayınlanmış olan istatistik verilerle ispat etmeye çalışmıştır.²³⁸

Konferansın üçüncü oturumu 25 Şubat 1921'de yapılmıştır. Bu oturumda İzmir ve Doğu Trakya'daki nüfusun niteliğinin araştırılması için uluslararası bir komisyon görevlendirilmesine karar verilmiştir.

Londra Konferansı'nda Müttefik Devletlerin Sevr Antlaşması'nda yapmayı planladıkları değişiklikler ise şunlardır:

- *“İzmir Vilayeti Türk egemenliğinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulundurulacaktır. Güvenliği ise halkın oranlarına göre alınacak müttefik subayların komutasında bulunacak bir Jandarma kuvveti sağlayacaktır. Vilayetin başında ise Milletler Cemiyeti tarafından atanmış Hıristiyan bir Vali bulunacaktır.*

²³⁷Arıkan, *a.g.m.*, s.255; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.166.

²³⁸Arıkan, *a.g.m.*, s.255.

- *Azınlıklar için mahalli özerklikler ve diğer kolaylıkları sağlamak şartıyla, Sevr Antlaşması'nın Kürdistan'a ait hükümlerinin, mevcut durumun şartlarına göre tadili düşünülecektir.*
- *Türkiye, Ermenilerin Anadolu'nun Doğu sınırlarında milliyetlerine göre bir yurt kurma hakkını ve Ermenistan'a verilecek yerleri yerinde incelemek üzere Milletler Meclisi'nce görevlendirilmiş komisyon kararları kabul edilecektir.*
- *Kapitülasyonlarda bazı değişiklikler yapılacaktır.*
- *Çanakkale ve İstanbul Boğazlar bölgesindeki İtilaf Devletlerinin toprak genişliği biraz azaltılacaktır.*
- *Trakya bölgesinde referandum uygulanacaktır.*" ²³⁹

Bekir Sami Bey İtilaf Devletleri temsilcilerinin Sevr Antlaşması'nda yapmayı planladıkları değişiklikler ile ilgili görüşlerini Mustafa Kemal Paşa'ya iletmiştir. Mustafa Kemal Paşa 29 Şubat 1921'de buna cevap vererek; "*barış ilkelerinin Türklerin milli gayelerini kesin olarak güvence altına alınırca antlaşmanın adının önemli olmayacağını, iktisadi ve mali meselelerde Türk ilkelerinin kesinlikle değiştirilemeyeceğini, İngiltere'yi incitmek adına İngiltere tarafından aldatılmamaya dikkat edilmesi*" konusunda uyarıda bulunmuştur.²⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa ayrıca Londra'da devam eden müzakerelerde aldatılma riskine karşılık Bekir Sami Bey'i uyarılmış, birtakım tavizler verilerek Sevr'in asli ruhunu muhafaza etmeye devam eden bir şeklin Misak-i Milli'ye uygun düşmeyeceği hususunda önemle durmuştur.²⁴¹

Konferansın üçüncü oturumunda İzmir ve Doğu Trakya nüfuslarını incelemek için bir komisyon kurulması kabul edilse de Yunan Heyeti bu karara yanaşmamıştır. 8 Mart Atina gazetelerinin istihsal ettirdikleri malumata göre Yunan murahhasları İzmir ve Trakya'ya beynelmilel bir heyet-i mütehassısa gönderilmesini teklifini kabul ettirdikleri taktirde şark meselesinin hal ve tanziminin Yunanistan'a terk etmek niyetinde olduğunu ifade etmiştir.²⁴²

²³⁹Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.168.

²⁴⁰ Sonyel ve Türk Kurtuluş Savaşı, *a.g.e.*, s.128-129.

²⁴¹ Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.283.

²⁴² ATASE Arşivi, Kutu: 1-4283, Gömlek: 31, Belge: 9-1.

Bekir Sami Bey, İzmir konusunda Türk taleplerinin milliyet esasına ve ekonomik çıkarlara dayandığını, İzmir şehir ve vilayeti arazi sahiplerinin yüzde doksan beşinin Türk olduğunu, Yunanlıların işgalinden sonra ise üç yüz binden fazla Türk'ün zoraki göçe tabi tutulduğunu ve sanılan aksine sözü edilen bölgede ikamet edenlerin Rum ahalinin Yunan olmayıp Osmanlı Rumları olduğunu ifade etmiştir.²⁴³

Konferansın beşinci oturumunda ise Kürdistan ve Ermenistan sorunları ele alınmıştır. Lord Curzon Bekir Sami Bey'in Kürdistan konusunda ne düşündüğünü özellikle öğrenmek istemiştir. Bekir Sami Bey buna karşılık Kürdistan diye bir sorunun olmadığını, Kürtlerin Büyük Millet Meclisince temsil edildikleri belirtmiştir. Londra Konferansı'nda Kürt sorununun tartışıldığını öğrenen Van'daki Kürtlerin liderleri TBMM'ye telgraf göndererek TBMM'deki milletvekillerinin kendilerini temsil etmek için meşru bir hakka sahip olduğunu ve yalnızca TBMM delegasyonunun onları temsil edebileceğini belirtmiştir.²⁴⁴

Lloyd Curzon bu cevaptan sonra sözü Ermeni meselesine götürerek; Kars, Ardahan ve Gümrü'nün Ermenilere verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bekir Sami Bey kabul edilemez bu isteğe cevaben; Kars nüfusunun Türklerden oluştuğunu, Ardahan'da ki Ermeni nüfusunun ise genel oy oranına vurulduğunda bu oranın yüzde yirmi olduğunu, Gümrü'nün ise bir Ermeni şehri olduğunu ifade ettikten sonra eğer isterlerse buralarda halk oylaması yapılması kararına hiçbir şekilde itiraz etmeyeceklerini bildirmiştir.²⁴⁵

Gerçekleştirilen oturumlar sonucunda konferansta Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapılacağı ve bir aylık süre zarfında bunlara cevap verilmesi gerekliliği Türk ve Yunan delegelerine bildirilmiştir.

Türk delegelerine sunulan değişiklikler şunları kapsamıştır:

- *“Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi kabul edilecek, Türkiye'nin İstanbul'dan çıkarılması ile ilgili kısım metinden çıkarılacaktır.*
- *Boğazlar Komisyonunun başkanlığı Türklere bırakılacak ve iki oy hakkı verilecektir.*

²⁴³ Dönmez, *a.g.m.*, s.61.

²⁴⁴ Suat Zeyrek, “The Role of Kurds in the Struggle for the Foundation of Turkish Republic”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol. 2, No.1, pp. 28, March 2013, Copyright Karabük University.

²⁴⁵ Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s. 306-307.

- *Türk Jandarma kuvvetleri ve yardımcı kuvvetler çoğaltılacaktır.*
- *Türkiye’de kalması planlanan yabancı subayların sayısı azaltılacak ve maliye komisyonunda Türk Nazırı Fahri Başkan olacaktır.*
- *İzmir Türkiye’ye bırakılacak fakat Milletler Cemiyeti’nce atanmış bir Hıristiyan Vali ile idare edilecek, şehirde az miktarda Yunan kuvveti bulunacaktır.*
- *Yunan ya da Türk taraflarından biri beş yıl sonra bu idare tarzının değişmesi için Milletler Cemiyetine istekte bulunabilecektir.*
- *Kürdistan için Türklere bazı haklar tanınacaktır.*
- *Ermenistan sınırları Milletler Cemiyetince gönderilecek komisyon tarafından belirlenecektir.”²⁴⁶*

Londra Konferansı’nda ayrıca Türk ve İngiliz temsilcileri arasında Malta sürgünleri konusu da görüşülmüştür. İngiltere’nin hazırlamış olduğu tasarı birkaç maddeyi kapsamıştır. Tasarıda; Anadolu’da tutuklu olarak bulunan 21 İngiliz vatandaşına karşılık, Malta’da tutuklu bulunan Türk vatandaşları salıverilecek ancak serbest bırakılmayıp sürgünde kalanlar ise savaş suçlusı sayılacak ve durumlarına karar verilecektir.²⁴⁷ Bekir Sami Bey bu tasarımı kabul etmeyerek İngiliz tutsakları karşılığında Malta’da bulunan bütün Türk esirlerinin serbest bırakılmasını istemiş ve bunlar arasında gerçekten suçlu varsa Türk Hükümetine teslim edilip burada yargılanması gerektiğini savunmuştur.

Roma’dan haber alındığına göre de Anadolu meselesi hakkında İtalya Hükümeti bundan sonra sermayesini Türk tüccar ve ahalisinin yardımıyla Anadolu’da işletmeye çalışacak ve her hususta Ankara Hükümetiyle teşriki mesaiye gayret edecektir.²⁴⁸

On İkinci Kolordu Kumandanlığı’na gelen şifreli yazıda Antalya’da bulunan İtalya mümessil siyasisi Mösyö Farelli’nin Rodos’tan vuku bulan istihbaratına göre Yunanlıların taarruz için hazırda buldukları belirtilmiş, konferansta daha müsait bir konum elde etmek için taarruzlarını konferanstan evvel icra etmelerinin pek mümkün

²⁴⁶ ATASE Arşivi, İSH, Klasör No: 625, Belge No:75; Salahi R. Sonyel, *a.g.e.*, s.45-46.

²⁴⁷ Şimşir, Malta Sürgünleri, *a.g.e.*, s.394.

²⁴⁸ ATASE, İSH, Kutu: 1-4283, Gömlek: 31, Belge: 9-1.

olduğunu fakat hangi cephede ciddi bir taarruz yapılacağıın bilinmediği ifade edilmiştir.²⁴⁹

12 Mart 1921 tarihli konferansın son toplantısına gelindiğinde İzmir ve çevresindeki Türklere daha fazla yetkiler tanınması konusunda Müttefikler tarafından teklifler öne sürülünce Yunanlılar Türkiye'nin vereceği yanıtı dahi beklememiş, 23 Mart 1921'de Anadolu'da ikinci bir saldırıya geçmiş ve böylece Londra Konferansı'ndan bir sonuç alınamamıştır.²⁵⁰

Londra Konferansı'nda İngiltere Türklerin kibirli görünüşünden rahatsız olmuştur. Londra Konferansı sırasında da Briand ile Bekir Sami Bey arasındaki yakınlığın artması neticesinde alınacak başka bir Kemalist zaferin Türkleri daha da güçlendireceğinden çekinmişlerdir.²⁵¹

Londra Konferansı'ndan kesin bir çözüm çıkmamış olsa da konferansta önemli olaylar ortaya çıkmıştır. Öncelikle Osmanlı Heyeti Türkiye'yi gerçekte temsil edenlerin Ankara Hükümeti temsilcilerinin oluşturduğu heyet olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca konferansta etnik bir tespit yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.²⁵²

Londra Konferansı'nın ardından Ankara'nın Türklerle konuştuğu, İstanbul Hükümetinin yalnızca sultanı temsil ettiği, Batılı devletlerin İstanbul'u tanıtmaya çabaları olsa da sonuç alabilmek için Ankara ile anlaşmaya varmak zorunda kaldıkları söylenmiştir.²⁵³

Londra Konferansı'nı düzenlemiş olanlar Ankara Hükümeti tarafından gönderilen temsilcilerin kıyafetleri ile de yakından ilgilenmişlerdir. Bekir Sami Bey'in kıyafetleri için, "*Bond Street'de dikilmiş gibiydi. Sırtındaki bonjur ve çizgili pantolonla çok şıktı. Başında fes yoktu*" ifadeleri kullanılmıştır.²⁵⁴ The Times muhabiri ise İstanbul ve Ankara temsilcilerinin durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

²⁴⁹ ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 68, Gömlek: 32, Belge: 64-1.

²⁵⁰ Paul Dumont, *Mustafa Kemal: Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.: Zeki Çelikkol), Remzi Kitabevi, 2005, s.77-78.

²⁵¹ A.L. Macfie, *The Revision of The Treaty of Sevres: The First Phase (August 1920-September 1922)*,

<https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/6> Erişim Tarihi: 11.07.2019.

²⁵² Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.371.

²⁵³ Davison, H. Roderic, *Essays In Ottoman and Turkish History, 1774-1923: The Impact of the west*, University of Texas Press, ISBN-13: 978-0292729575, 2013.

²⁵⁴ Kinross, *a.g.e.* s..311.

“İstanbul delegeleri titrek ve zayıf, ihtiyar adamlardı. Kurul Başkanı olan beyaz sakallı zat, üşümek için bacakları üzerine bir yün battaniye örtmüştü. Ankara Delegeleri ise sağlam, dinç, top ağzından çıkan mermiler gibi, hızla ve şiddetle salona girdiler. Padişah’ın delegeleri klasik hasta adamın; milliyetçi delegeler ise Anadolu yaylasının saf ve sağlam havasında büyüyen, genç ve gürbüz yeni Türk Devleti’nin kendine güvenen delegeleriydiler”²⁵⁵

Le Journal gazetesi ise “*Mazi ve İstikbal*” başlıklı yazısında Tevfik Paşa’yı yorgun ve öksürüklü olarak katibinin yardımı sayesinde otomobilinden indiğini belirtirken; Bekir Sami Bey için ise elinde koca bir çanta ile, güçlü vücudu ile arabadan atlayan istikbale benzeterek düşüncelerini ifade etmiştir.²⁵⁶

Buradan da anlaşılacağı gibi Bekir Sami Bey dik duruşundan, bağımsızlık isteğinden ve milli mücadelecî ruhundan taviz vermeyerek Londra Konferansı da diplomasi bilgisini kullanmıştır.

4.5. Londra Konferansı Sonuçlarının Bekir Sami Bey’in Siyasi Yaşamındaki Etkisi

Yunanlıların taarruz hattına geri çekilmeleriyle sonuçlanan Birinci İnönü zaferi İtalya ve Fransa’nın Türk Milli Mücadelesine bakışında değişiklikler oluşturmuş ve Ankara Hükümeti’nin uluslararası görüşmelere katılmasının da önü açılmıştır.²⁵⁷ Londra Konferansı’nda Yunan delegeleri Doğu Sorununda da Sevr Antlaşması kararlarına dayanan savlarıyla İngiltere’nin destek vermesini sağlayarak başarılı olmayı planlamışlardır. Türk delegelerinin amacı ise Misak-ı Milli’yi tüm dünyaya tanıtarak bağımsızlık mücadelemizi diplomasi yollarıyla kamuoyuna duyurmaktır.

Bekir Sami Bey Londra Konferansı’nda Misak-ı Milli’nin çizdiği sınırlar dâhilinde Türk tezini savunmaya çalışmış ancak gerekli başarıyı gösterememiştir. İngiltere, Fransa ve İtalyanlarla ikili görüşmeler de yapmış olmasına rağmen bu görüşler Mustafa Kemal Paşa’nın görüşleriyle uyuşmadığı için TBMM tarafından onaylanmamış ve yürürlüğe girmemiştir. Londra Konferansı devam ederken İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması maddelerinde ufak tefek birtakım farklılık yapmıştır.

²⁵⁵ Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri-IV (1931-1941), Kaynak Yayınları, 2001, s.79.

²⁵⁶ ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 745, Gömlek:75, Belge:75-1.

²⁵⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884-1938)*, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.169-172.

Yapılan bu farklılıklar Ankara Hükümetinin kabul edebileceği tarzda değişiklikler olmamıştır. Londra Konferansı'nda İngiltere Başbakanı Lloyd George anlaşmanın sonuca ulaşmaması için her yolu denemiştir. Bu yolla da Yunanlıları destekleyerek Türklerin başarısız olmasını planlamıştır.

Londra Konferansı'ndan tam bir sonuç elde edilememesine rağmen Ankara Hükümetinin İtilaf Devletleri ile yaptığı resmi ve siyasi görüşmelerin başlangıcını oluşturması, Ankara Hükümetinin hem İstanbul Hükümeti hem de İtilaf devletleri tarafından tanınması ve en önemlisi de milletin asıl ve tek temsilcisinin Ankara Hükümeti olduğunun kabul edilmesi Londra Konferansı'nın Ankara Hükümetine kazandırdıkları en önemli noktalar olmuştur.²⁵⁸ Tüm dünya Misak-ı Milli'yi tanımış ve TBMM'nin bağımsızlık savaşı tüm dünyaya duyurulmuştur.

Sevr Antlaşması'yla esarete mahkûm edilip bağımsızlığı elinden alınan Türk Milleti bağımsızlık savaşını sürdürerek Sevr Antlaşması'nı hiçbir surette kabul etmeyeceklerini bir kez daha kararlı bir şekilde tüm dünyaya ilan etmiştir. Londra Konferansı'na katılmakla birlikte artık dünya kamuoyunda “*Türkler barış görüşmelerine yanaşmıyor ve savaşı uzatıyor*” propagandasının önüne geçilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin barış yanlısı bir politika izlediği gösterilmiştir.

Bekir Sami Bey, Londra Konferansı'nda tam bağımsızlık, Trakya sınırının 1913 yılında çizilmiş olan haliyle kalması, Gürcistan ve Ermenistan sınırlarının var olan şekliyle tanınıp kabul edilmesi, Güney sınırının ise Musul'u, İskenderun'u, Halep'i ve Antakya'yı içine alacak şekilde çizilmesini, kapitülasyonların kaldırılması yolundaki isteklerini konferansa sunmuş fakat İtilaf Devletleri tüm bunları çıkarlarına ters düştüğü için kabul edilmemiştir.²⁵⁹

Bekir Sami Bey'in İtilaf Devletleri yetkilileri ile ayrı ayrı gerçekleştirdiği görüşmelerde Sevr Antlaşması üzerinde yapılması düşünülen fakat tarafların beklentisini karşılamamış olan tadilat önerisinin özellikle de Yunan ve Ankara Hükümeti tarafından kabul görmeyeceği ortaya çıkmıştır. Çünkü Yunanlılar Sevr Antlaşması'nda en ufak bir değişiklik yapılmasından yana olmamıştır. Ankara Hükümeti de Misak-i Milli ile ortaya konulmuş hedeflerden vazgeçmek niyetinde

²⁵⁸ Ayhan Öztürk, “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümeti'nin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)”, *E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Y.1993, s.115.

²⁵⁹ Cengiz Çetintaş, *TBMM Tutanaklarında Londra Konferansı (1921)*, www.cengizcetintas.com/cengizcetintas.tbmmnutanaklari.1.16.pdf Erişim Tarihi: 19.05.2018.

olmamıştır. Tüm bunları gören İtalyan ve Fransız temsilcileri de ülkelerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmek için Bekir Sami Bey'le birtakım şartlar dahilinde ikili anlaşmalar yapmaya çalışmışlar, İngilizler ise esir değişimi konusunda görüşmeleri devam ettirmeye çalışmışlardır.²⁶⁰

²⁶⁰ Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.373.

5. BEŞİNCİ BÖLÜM

BEKİR SAMİ BEY VE AVRUPA DEVLETLERİ İLE MÜZAKERELER

5.1. Bekir Sami Bey'in Fransa Görüşmeleri

Londra Konferansı'ndan bir sonuç alınamamış olmasına rağmen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Ankara Hükümetinin onayını almadan kendiliğinden Fransa, İngiltere ve İtalya ile görüşmeler yaparak anlaşmalar imzalamıştır. Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı anlaşma sonucunda Türkiye'nin elinde bulunan İngiliz esirleri ile İngilizlerin elinde bulunan Türk esirleri karşılıklı iade edilecektir. Fakat bu anlaşmada Türk esirlerinin yazılı olduğu kısımda Ermenilere ve İngiliz Devletine karşı bir isyan girişiminde bulunmuş olanlar iade dışı tutulmuştur.²⁶¹ Bu anlaşma Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.

Bekir Sami Bey, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile de bir anlaşma imzalamış olsa da Ankara Hükümeti tarafından bu anlaşma onay görmemiştir. Bu anlaşmaya göre de İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye iade edilmesiyle İtalya'ya Isparta Sancağı, Antalya, Burdur, Muğla, Konya, Aydın Sancakları tayin edilecektir.²⁶² Yapılan bu anlaşmalardan ileride daha detaylı şekilde söz edilecektir. Yalnız kısaca şunu belirtmek gerekir ki bu anlaşmalar neticesinde Fransa ve İtalya'nın ekonomik çıkarlar sağlaması Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisine neden olmuş ve Mustafa Kemal Paşa bu anlaşmaların TBMM'ye sunulmasını bile reddederek yapılanın bir yanlış olduğunu ifade etmiştir.²⁶³

11 Mart 1921'de TBMM Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ve Fransız Başbakanı Briand arasında “*Türkiye ile Suriye Sınırları Hakkında Siyasal, Askerî, Ekonomik Antlaşma*” imzalanmıştır.²⁶⁴ Bu anlaşma ile Fransa ve Türkiye Kilikya'daki düşmanlıkları durdurmayı kabul edecek, bir hafta sonra Fransa askerlerini sancaklara çekecek, İskenderun'da yerel halk silahsızlandırılacak, Hıristiyanların bulunduğu

²⁶¹ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, *a.g.e.*, s.43.

²⁶² *a.g.e.*, s.44.

²⁶³ Grassi, *a.g.e.*, s.210.

²⁶⁴ Cavit Bey, *Meşrutiyet Ruznamesi*, (Yayına Hazırlayan: Hasan Babacan, Servet Avşar), C. IV, TTK Yayınları, Ankara, 2015.

alanlarda karma bir yönetim kurulacaktı.²⁶⁵ İmzalanan antlaşma Ankara Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Misak-ı Milli sınırlarını ve ulusal politikayı tanıtmak maksadıyla Londra'ya gönderilen Bekir Sami Bey, İtilaf Devletleri ile yaptığı gizli görüşmelerden sonra Fransız Başbakanı Briand ile hem politik hem de ekonomik birtakım gelişmeleri kapsayan bir antlaşma imzalanmıştır. Anlaşma maddeleri esirlerin mübadelesini, Fransız ve Türk komutanlıkları arasında bir anlaşmaya varılarak çetelerin ellerindeki silahların toplanılması gibi birtakım maddeleri kapsamıştır.²⁶⁶

Bu antlaşma şunları kapsamıştır:

- *“İki ülke arasındaki çatışmalara son verilerek esir değişimi yapılacaktır.*
- *Türk ve Fransız komutanlıkları arasında yapılacak olan anlaşmayla halkın ve silahlı çetelerin elinde bulunan silahlar toplanacaktır.*
- *Daha önce Türk kumandası altında kurulmuş Jandarma Teşkilatına Fransız subayların da katılımıyla oluşacak bir polis teşkilatı kurulacaktır.*
- *Çatışmalar sona erdikten bir ay sonra, Sevr Antlaşması sonucu sınırlarının kuzeyinde işgal edilen toprakların, her iki tarafından, Türk ve Fransız komutanlıkları arasında yapılacak olan bir anlaşma sonucunda boşaltılacaktır. İlk Türk birlikleri çekilecek ve Fransız birliklerinin boşalttığı yerleri Türk birlikleri 8 gün sonra teslim alacaktır.*
- *Genel siyasi bir af ilan edilecek ve Kilikya'daki idari personelin muhafazası sağlanacaktır.*
- *Etnik azınlık korunacak, hakların eşitliği garanti altına alınacak ve karma nüfusa sahip bölgelerde Jandarma ve Belediye İdaresi kurulmaya karar verilirse bölgedeki etnik grup oranları gözönünde bulundurulacaktır.*

²⁶⁵ Yücel Güçlü, “The Struggle for Mastery in Cilicia: Turkey, France, and the Ankara Agreement of 1921”, *The International History Review*, Vol. 23, No. 3, pp. 590, September 2001.

²⁶⁶ Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s.216-217.

- Devlet tarafından verilecek olan imtiyazlara (maden, sulama ve restorasyon çalışmaları vb. alanlar) öncelik tanıyan Türk-Fransız ekonomik iş birliği sağlanacaktır.
- Bir Fransız grubuna Ergani-Maden bakır madenleri imtiyazı verilecektir.
- Tekel ve ayrıcalık niteliğindeki imtiyazların kullanılması Osmanlı yasalarına göre kurulan şirketler tarafından yapılacaktır.
- Türk-Suriye bölgeleri arasında uygun gümrük rejimi kurulacaktır.
- Fransız yardım kuruluşları, okul ve hastaneler muhafaza edilecektir.
- Fransız Hükümeti, halkın karma olmasından dolayı İskenderun Bölgesi'nde özel bir idari rejim kuracak, Arapça ve Fransızcayla aynı resmi niteliğe sahip olacak Türk dilinin kullanılması ve kültürlerin gelişmesi için de Türk ırkına mensup hakla bütün kolaylıklar sağlayacağını taahhüt edecektir.
- Türk gümrükleri demiryolunun kuzeyinde, Fransız gümrükleri güneyinde bulunacaktır.
- Türkiye ile Suriye arasındaki sınır, İskenderun Körfezi'nde Payas Kazasının hemen güneyindeki bir noktadan hareket ederek Meydan-ı Ekbez'e gidecek ve köy ve istasyon Suriye'de kalacaktır.
- Fransız Hükümeti tarafından belirlenen bir Fransız grubuna Bağdat demiryolunun Kilikya girişi ile Nusaybin arasındaki kısım devredileceğini imtiyazla işletme ve taşıma ticaretine ait bütün haklar, ayrıcalıklar Fransa'ya tanınacaktır. Demiryolu hattı ve garın güvenliği Türk Jandarması ve imtiyazlı şirket tarafından sağlanacak, Fransız Hükümetinin askeri nakliyesi demiryolundan yapma hakkı tanınacaktır.”²⁶⁷

Fransa Bekir Sami Bey ile yapmış olduğu bu anlaşma ile üçlü sözleşme (Accord Tripartite) ile sahip oldukları ekonomik nüfuz bölgesinin onaylanmasını sağlıyor; hem Anadolu'da bir kısım ekonomik, kültürel ve ticari kazançlarını devam ettiriyor hem de siyasi açıdan kazanç sağlamış oluyordu. Ayrıca anlaşma ile Türkiye-

²⁶⁷ Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikası'nda 50. Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Yayınevi, Ankara, 1973, s. 100-103; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv No:III-10, Dosya No:47, Belge No: 7626.

Suriye sınırı belirleniyor, böylece Fransa kendileri açısından başarıya ulaşip ulaşılmayacağı belli olmayan Anadolu hareketinde külfetinden kurtulmuş oluyordu.²⁶⁸

Briand ile Bekir Sami Bey arasında yapılan bu antlaşma maddeleri TBMM tarafından kabul edilmeyerek Türkiye aleyhine görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'in imzaladığı antlaşmayı Nutuk'ta belirtmiş ve bu sözleşmelerin Sevr tasarılarından sonra yapılan “Üçlü Anlaşma” adını verdikleri ve Anadolu'yu tamamen sömürme amacı taşıyan ve sömürge bölgelerine ayıran bu anlaşmayı, başka isimler altında hükümete kabul ettirmeyi planladıklarını ifade etmiştir.²⁶⁹

Bekir Sami Bey'in Fransa ile yapmış olduğu bu anlaşma TBMM'nin 17 Mart günü yapılmış olan gizli oturumunda şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Anlaşma oturumunda şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)'ın söylemiş olduğu şu sözler bu anlaşmaya karşı çıkılma nedenlerini ortaya koymuştur: “...Ben diyorum ki, bu muahedenameyi kabul veya imza etmesini veya anı kabul etmesini havsalama sığdıramıyorum. Çünkü Sevr muahedenamesi için bunlara verilen talimat basit olmak lazım gelirdi. Ne istiyorsunuz dedikleri zaman, verilecek cevap gayet basit olmak lazım gelirdi. Ne istiyorsunuz dedikleri zaman, verilecek cevap gayet basit idi: Bizim Misak-ı Millimiz vardır. Bilâ istizan hiçbir şey kabul edemezlerdi. Bana öyle bir kanaat, öyle bir hissi kablelvuku geliyor ki bizim o giden arkadaşlarımız, gerçi öyle yüksek bir kudreti siyasileri yoktu, o yeşil masanın başında o şeytanlarla uzlaşsınlar...”²⁷⁰

Fransa ile ilk barış denemesi Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ve Fransa Başbakanı Briand arasında yapılmıştır.²⁷¹ Bekir Sami Bey'in amacı Fransa ile bir uzlaşma sağlayarak çatışmalara son vermek olmuştur. Ancak kendi inisiyatifiyle yapmış olduğu bu anlaşma metni Misak-ı Milli'ye aykırı olarak görülmüş, Türkiye'nin çıkarlarını ve ulusal davasını zedeleyeceğine inanıldığı için kabul edilmemiştir.

Bu antlaşmayı Misak-i Milli'ye aykırı olarak kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e yaptığının yanlış olduğunu söyleyerek Hariciye Vekaleti'nden ayrılmasını teklif etmiş ve böylece eleştirisini bir kez daha göstermiştir.²⁷²

²⁶⁸ Cavit Bey, *a.g.e.*, s.380.

²⁶⁹ Nutuk, Cilt II, s.787-789.

²⁷⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, s.7.

²⁷¹ Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.121.

²⁷² Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s. 79.

5.2. Bekir Sami Bey'in İtalya Görüşmeleri

TBMM Hükümeti Londra Konferansı'na resmen davet edildiğinde hiç zaman kaybetmeden konferansa katılabilmek amacıyla Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyeti Roma'ya göndermiştir.²⁷³ Roma'da bulunduğu sırada Bekir Sami Bey Kont Sforza ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde Kont Sforza Müttefiklerin konferansta İzmir ve Trakya için bir soruşturma komisyonu kuracaklarını gizlice bildirmiştir.²⁷⁴ Bu konuşma Bekir Sami Bey ile Kont Sforza arasında ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamış ve ileride imzalayacakları antlaşmanın zeminini hazırlamıştır. İtalya'nın asıl amacı, Ankara'yı razı ederek kendi şartları doğrultusunda Anadolu'da ekonomik çıkarlarını korumak olmuştur.²⁷⁵ Kont Sforza ile Türk Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey arasında yapılan ikili müzakerede bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma ile İtalyan Hükümeti Türkiye'yi bağımsız bir varlık olarak kabul ettiklerini belirtmiştir.²⁷⁶

Bekir Sami Bey ile Kont Sforza arasında imzalanan 12 Mart 1921 tarihli antlaşmada İtalya; İzmir ve Trakya'nın Türklerde kalmasını savunurken Türkiye'den ise Batı ve Güney Anadolu'nun birçok bölgesinde imtiyaz talep etmiştir.²⁷⁷ Ayrıca Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarının sonradan belirlenecek olan bölümlerinde ekonomik faaliyetler için üstün olma hakkı isteyen İtalya belirtilen yerlerde Türk Hükümetinin ya da Türk sermayesinin yapamayacağı ekonomik faaliyetlerin İtalya sermayesine verilmesini talep etmiş ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk ortaklığına devredilmesini kabul etmiştir.²⁷⁸

Bekir Sami Bey bu antlaşma ile İtalya ve İtilaf Devletleri arasında ayrılık çıkararak, kurdukları ikili birliğe zarar vermek istemiştir.²⁷⁹ Her ne kadar Bekir Sami Bey olumlu girişimlerde bulunup çıkar sağlamak istemişse de İtilaf Devletlerinin gerçek amacının Türkiye'den ekonomik ve siyasi çıkar sağlamak olduğunu görememiştir. Bunun sonucunda da Mustafa Kemal Paşa ve Meclis, Bekir Sami Bey'in

²⁷³ Nutuk, Cilt II, s.771.

²⁷⁴ Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde..., *a.g.e.*, s.151.

²⁷⁵ Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.390.

²⁷⁶ Bernice Sanborn; Dorothy Burtler, "International Notes", *The Journal of International Relations*, Vol. 12, No.1, pp.98, Jul. 1921.

²⁷⁷ Bülent Durgun, "Kurtuluşundan Sonraki İlk Günlerde İzmir'de Sosyo-Ekonomik Durum", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XI, S. 23, Y.2012, s.3-33.

²⁷⁸ Nutuk, Cilt II, s.787.

²⁷⁹ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 1999, s.237.

imzaladığı antlaşmaları onaylamayarak kendisini becerisizlik ve sadakatsizlikle suçlanmasına neden olmuştur.

Bekir Sami Bey ile Kont Sforza arasında imzalanan antlaşma maddelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- *Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Konya, Kütahya Sancaklarında ekonomik ayrıcalıklarda İtalyan öncelik hakkına sahip olacak, ekonomik gelişmeler Osmanlı sermayesiyle sağlanamazsa İtalyan-Türk ortaklığına gidilecektir.*
- *İtalya, İzmir ve Trakya'nın Türklere ait olduğunu savunacak, buraların Türkiye'ye verilmesi konusunda İtilaf Devletlerinin karşısında olacaktır.*
- *İtalya barış onaylanıp iki ülke arasında imzalanacak bir itilaf ile Osmanlı topraklarında bulunan birliklerini geri çağıracaktır.*
- *Ereğli madenlerinin işletilmesi Türk-İtalyan ortaklığında olacaktır.*²⁸⁰

İmzalanan bu antlaşma Ankara Hükümeti tarafından onay görmeyince İtalya ile Türkiye ilişkileri arasında bir gerginlik yaşanmasına neden olmuştur.²⁸¹

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 28 Mart'taki nüshasında İtalya ile yapılan bu anlaşma ile ilgili olarak, 1919 Paris Barış Görüşmeleri esnasında Yunanistan ve İtalya arasındaki toprak çekişmelerine bir son verebilmek amacıyla Haziran ayında imzalanan Tittoni- Venizelos Anlaşması'na, Üçlü Anlaşma ve Sforza ile ilgili olarak, İtalyanların hak etmedikleri kazancı Ankara Hükümeti'nin kendilerine vermeyeceğini öğrenince, bir kez daha gerçek duygularını ortaya koyduklarını, Türkiye'nin pazarlık değil de ilke politikası uygulamış olduğunu ve bunun da mutlak bağımsızlık olduğunu yazmıştır.²⁸²

5.3. Bekir Sami Bey'in İngiltere Görüşmeleri

İstanbul 16 Mart 1920'de işgal edilmiş ve içlerinde Rauf Bey (Orbay) olmak üzere Dr. Mehmet Esat (Işık) ve Kara Vasıf'ın da bulunduğu 11 kişilik bir grup Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. İngilizler 1920 yılına kadar tutuklamalara devam

²⁸⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No: 47, Belge No:7604.

²⁸¹ Çelebi, *a.g.e.*, s.300.

²⁸² Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.394.

etmişler ve toplamda 144 kişiyi Malta'da toplamıştır.²⁸³ İngiltere'nin Malta sürgünlerine karşılık Anadolu'da da önlemler alınmaya başlanmış ve kontrol subayı Yarbay Rawlinson, Anadolu'da yakalanmış İngiliz askerleri, Yüzbaşı Campell ve Teğmen Bowring esir edilmiştir.²⁸⁴

İngiltere'nin Türk esirlerini elinde bulundurmasının amacı Sevr'i yumuşatıp Türklere kabul ettirmek ve herhangi bir anlaşma yapılacaksa bu anlaşmayı kabul ettirebilmek adına elinde bir güç bulundurmadır. Bu esirlerin mübadelesiyle ilgili diplomatik faaliyetler Londra Konferansı sırasında başlamıştır. 7 Mart 1921 tarihinde Malta Sürgünleri ile ilgili ilk oturum yapılmıştır. Ankara Hükümetini temsil eden Bekir Sami Bey, İstanbul Hükümetini temsil eden Mustafa Reşit Paşa, İngiltere adına Dışişlerinden sorumlu R.C. Lindsay, D.G. Osborne ve W.S. Edmonds Malta Sürgünleri konusunda karşılıklı görüşmeler yapmıştır.²⁸⁵ Bu görüşmede İngiltere'nin sunduğu tasarıda Anadolu'da tutsak olarak tutulan 21 İngiliz karşılığında Malta'da sürgünde tutulan Türklere bazıları serbest bırakılacaktır. İngiltere Malta sürgünlerini serbest bırakılacaklar ve savaş suçlusu sayıp yargılamak için ellerinde tuttukları esirler olmak üzere iki bölüme ayırmıştır.²⁸⁶ İngiltere'nin hazırlamış olduğu bu tasarıya Bekir Sami Bey razı olmamış ve ellerinde tuttukları bütün tutsakların serbest bırakılmasını istemiştir. Yapılan bu ikili sınırlamayı kabul etmemiştir. Eğer bu tutsaklar arasında savaş suçlusu varsa bunların da Ankara Hükümetine teslim edilmesini istemiştir. Böylelikle yapılan bu görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır.

11 Mart 1921 tarihine gelindiğinde Bekir Sami Bey yapılan bu oturum sonucunda bazı sürgünlerin Malta'da kalmasını kabul etmekle birlikte kalanların da sayısını azaltmaya çalışmıştır. Yapılan bu görüşme sonucunda Cemal Paşa, Cevat Paşa, Yakup Şevki Paşa ve Albay Şevket Bey'in Türkiye'ye dönmemeleri şartı ile serbest bırakılması kabul edilmiştir.²⁸⁷

Ankara Hükümeti adına Londra Konferansına katılan Bekir Sami Bey'in İngilizlerle yaptığı anlaşma eşit şartlar içermemiştir. Özellikle de Türklerin suçlu

²⁸³ Mesut Çapa, "Sakarya Savaşı'ndan Sonra İmzalanan Türk-İngiliz Esir Mübadelesi Anlaşmasının Uygulanması ve Belgeler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.1, S.3, Y.1989, s.399-418.

²⁸⁴ *a.g.m.*, s.400.

²⁸⁵ Rahmi Doğanay, "Milli Mücadele'de Türk-İngiliz Esir Değişimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.1, Y.2000, s.69-78.

²⁸⁶ *a.g.m.*, s.32.

²⁸⁷ Şimşir, Malta Sürgünleri, *a.g.e.*, s.349.

olarak yargılanmasına izin veren maddeler içermesi bu anlaşmanın TBMM tarafından onaylanmamasının en önemli nedeni olmuştur.²⁸⁸ Bekir Sami Bey ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nca görevlendirilen yetkililerden Robert Vansittart arasında antlaşma imzalanmış ve iki ülke arasındaki esir değişimi konusunda Bekir Sami Bey daha fazla direnç gösteremeyerek eşit şartlar içermeyen bu antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır.²⁸⁹ 16 Mart 1921'de Bekir Sami Bey ile Robert Vansittart arasında “*Türk-İngiliz Esirlerinin Mübadelesine Dair Mukavele*” imzalanmıştır.²⁹⁰ 16 Mart 1921'de tutsakların hemen salıverilmesi için imzalanan antlaşma maddeleri şunlardır:

- *Kendi istekleri dışında Türkiye’de alıkonulan Britanya savaş tutsakları ve diğer Britanya yurttaşları ya da Briyanta gücüne sahip olan diğer üyeler hemen salıverilecek ve İstanbul’a gönderilecektir. Bunların gönderilme işi, tutsakları ellerinde bulunduran Türk yetkililerince, masrafları da yine Türk yetkililerce sağlanıp yapılacaktır.*
- *Britanya makamlarının ellerinde bulunan Türk savaş tutsakları ve gözaltına alınan sivillerin ülkelerine gönderilmesine derhal başlanacak ve bu hızlıca halledilecektir.*
Fakat bu madde, savaş durumu devam ettiği sürece, 1 Ağustos 1914’te Türk İmparatorluğu’nun parçasını oluşturan topraklarda savaş yasasını ve göreneklerini bozan ya da adam öldürme suçundan dolayı yargılamaları kesinleşen kişilere uygulanmayacaktır.
Britanya Hükümeti, Barış durumundan önce İstanbul’a gelmeyecek olan özel kişilerin tahliye edilmelerini de bu koşula bağlayacak ve bu koşula uyulmadığı takdirde bu kişiler hapsedilebilecek ve tutuklanabilecektir.
- *Bu anlaşma, imzası tarihinde yürürlüğe girecek ve hızlı bir şekilde uygulanmaya başlanacaktır,*
EK 1: Türkiye’de istekleri dışında tutulmuş olan Krallık Hükümetince bilinen ve birinci madde gereği tahliye edilecek kimselerin listesi. Bu

²⁸⁸ Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s.227.

²⁸⁹ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Cilt I, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.188.

²⁹⁰ Sonyel, *a.g.e.*, s.135.

*liste kesin değildir. Bu listede adı geçmemiş olması, herhangi bir şahsın tahliye edilmesi hakkını etkilemeyecektir.*²⁹¹

*EK 2: İngiltere Krallığı Hükümeti'nin 2. madde uyarınca tahliye edilmesi kararlaştırılan şahıslar için hazırlanan liste: Hüseyin Cahit Bey, Tevfik Hadi Bey, Yusuf Rıza Bey, Fethi Bey, Rahmi Bey, İsmail Cambolat Bey, Mithat Bey, Mümtaz Bey, Atıf Bey, Aziz Jehangirov, Hossan Khan Jehangirov, Cemal Paşa, Cevat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Şevket Bey, Vasıf Bey...*²⁹²

Bekir Sami Bey'in yapmış olduğu bu antlaşma ile Malta sürgününde bulunanların yarısı İngiliz yargısı ve insafına bırakılmış olmuştur.²⁹³ İngiltere Malta'da sürgünde kalacak kişileri istediği gibi yargılama hakkına sahip olmuştur. Oysaki Türk vatandaşını Türkiye'de işlemiş olduğu bir suçtan dolayı yargılamak sadece Türk mahkemelerinin yapması gereken bir fiildir. Bu yüzden de ulusal egemenlik haklarını zedeleyen ve eşitlik gütmeyen antlaşma maddelerini Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı bir sözleşmeye göre, elimizde bulunan bütün İngiliz tutsaklarını geri verecektik. Buna karşılık, İngilizler de tutsaklarımızı bize vereceklerdi. Yalnız, Türk tutsaklarından, Ermenilere ve İngiliz tutsaklarına kıyın yapmış ya da kötü işlem yapmış olduğu öne sürülenler verilmeyecekti. Hükümetimiz elbette böyle bir sözleşmeyi uygun görüp onaylayamazdı. Çünkü böyle bir sözleşmeyi onaylamak, Türk uyruklularının Türkiye sınırları içindeki davranışları üzerinde yabancı bir hükümetin yargılama hakkını onaylamak gibi olurdu...”*²⁹⁴

Lord Curzon anlaşmanın onaylanmadığını öğrenince çok öfkelenmiştir. Çünkü Curzon bu anlaşmanın Türklerin lehine olduğunu savunmuştur. Ayrıca Roma'ya dönmekte olan Bekir Sami Bey'in de bu durum karşısında acı acı şikayet ettiğini söyleyerek kendilerinin iyi niyetlerini göstermek maksadıyla Malta tutsaklarını İtalya'ya gönderdiğini ifade etmiştir.²⁹⁵

²⁹¹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, (Çev.: Cemal Köprülü), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Nisan 2001, s.136.

²⁹² Esirlerin tam listesi için bkz, Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, s.137.

²⁹³ Şimşir, Bizim Diplomatlar, *a.g.e.*, s.37.

²⁹⁴ Nutuk, Cilt II, s.785.

²⁹⁵ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, s.140.

Anlaşma imzalandıktan sonra Roma'ya gelen Bekir Sami Bey, İngilizlerin Türk esirlerini serbest bırakmadığını öğrenmiş ve böylece İngilizlerin sözlerinde durmadığını görmüştür. İngilizler Malta'daki Türk esirlerini salıverme işini anlaşmadan sonra gerçekleştirmemiş ve Yunan saldırılarının sonucunu beklemiştir. Yunanlıların İkinci İnönü Savaşında da yenildiğini görünce tarafsızlık ilan ederek göstermelik olarak Türkiye'ye bazı ödünler verebileceği izlenimi oluşturmaya çalışmıştır.²⁹⁶ İkinci İnönü savaşının kazanılmasından sonra da İngilizler Ankara Hükümeti ile temas kurmaya çalışmış ve 40 kişilik bir grubu Malta'dan serbest bırakmıştır. Buna karşılık Ankara Hükümeti de İngiliz tutsaklarından bir kısmını serbest bırakarak İngilizlerin kurmaya çalıştığı ikili diyalog ortamına cevap vermiştir.

5.4. Avrupa Devletleri ile Yapılan Müzakereler Sonucu Bekir Sami Bey'in Görevini Bırakması

Londra Konferansı'na gönderilen Bekir Sami Bey, Ankara Hükümetinin onayı ve bilgisi olmadan yetkileri dışında İngiltere, Fransa ve İtalya ile ikili görüşmeler gerçekleştirerek antlaşmalar imzalamıştır. Ankara Hükümeti tarafından eşitliğe aykırı olarak görülen bu antlaşmalar eleştirilmiş ve TBMM tarafından kabul edilmemiştir. Anlaşma maddeleri Misak-ı Milli'ye aykırı kabul edilerek karşı çıkılmış ve daha önce de belirtildiği gibi Mustafa Kemal Paşa yapılan bu anlaşmaların Türkiye'yi nüfuz bölgelerine ayıran Sevr Antlaşması'nda ki Üçlü Anlaşmaya (Accord tripartite) benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. 17 Mart tarihinde TBMM gizli oturumunda Bekir Sami Bey'in imzaladığı ikili anlaşmalar eleştirilmiş ve Antalya milletvekili Rasih Bey eleştirisini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Yazdıkları telgraflar, gerekse Adana hakkında aktettikleri muahede memleketin siyasi ve iktisadi ve askeri istiklalini tamamiyle ihlal edecek bir şekildedir. Hiçbir vakit bu memleket ve millet ve bu meclis bu surette münakit bir muahedenameyi kabul edemez.*”²⁹⁷

Bekir Sami Bey resmi görüşmeler dışında kendi kişisel adımlarıyla Lloyd George ile de görüşmeler yapmıştır. Ancak bu görüşme Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında gerçekleşmiş ve Mustafa Kemal Paşa bu toplantıda görüşülen konunun görüşme tutanağını Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Bekir Sami Bey'den istemiştir.

²⁹⁶Doğanay, *a.g.m.*, s.74.

²⁹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, s.55.

Bekir Sami Bey ise bu tutanağı Bakanlığa gönderdiğini ifade etse de Mustafa Kemal Paşa böyle bir belgenin kendisine verilmediğini ve bilgisi olmadığını belirtmiştir.²⁹⁸

Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere, Bekir Sami Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika konusundaki fikirleri, diplomasiyi uygulama biçimleri ve Londra'da yapılan anlaşmaların içeriği konusunda taban tabana zıt düşüncelerde oldukları görülmektedir.²⁹⁹ Bekir Sami Bey Ankara'ya döndükten sonra imzaladığı anlaşmaların 27 Nisan 1921 tarihinde TBMM komisyonunda görüşüldüğü sırada yapmış olduğu anlaşmaları savunarak görüşlerinde ısrarcı olmuştur. Fransa ve İtalya ile yaptığı anlaşmalar neticesinde Türkiye'ye maddi ve siyasi avantajlar sağladığını belirtmiştir.³⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa Fransa ile yapılan bu anlaşmanın onaylanması halinde Sovyet Hükümeti'nin anlaşma noktasında açıklamalar isteyeceğini ve onaylanması halinde de Sovyet Rusya'dan gelecek yardımın kesilmesine neden olacağını belirtmiştir.³⁰¹ Sovyet Rusya bu anlaşmalar gerçekleşmeden Londra Konferansı öncesinde Bekir Sami Bey'in Moskova'da gerçekleşen Türk-Sovyet görüşmelerinin devam ettiği sırada Kafkaslarda özellikle de Tiflis'te gerçekleştirdiği faaliyetler sonucu Sovyet Rusya'da şüphe oluşmasına neden olmuştur.³⁰² Fransa ve Bekir Sami Bey arasında yapılan bu anlaşma sonucunda Sovyet Rusya'nın şüpheleri daha da artmış ve aleyhinde ittifak yapıldığını iddia etmiştir.³⁰³ Yusuf Kemal (Tengirşenk) eserinde buna yer vererek şunları belirtmiştir:

*“Bekir Sami Bey'in ağızından küçük antanta dahil olacağımız gibi şiddetli propagandalar Ruslara pek fena tesir ediyor, hakkımızda şüphelere düşüyorlar...”*³⁰⁴

Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı sonrası diplomatik temaslarla müttefik devletleri birbirinden ayırarak imzalamış olduğu ikili anlaşmaların en önemli kusuru Misak-i Milli maddeleri ile çelişmiş olmasıdır.³⁰⁵ Bekir Sami Bey yapmış olduğu anlaşmalar hakkında ise *“Mümkün olanı yaptık”* görüşünde olmuştur.³⁰⁶ Bekir Sami Bey'in özel çalışmaları ile Ankara'nın stratejik çıkarları çatışmıştır. Fransa ve İngiltere

²⁹⁸ Nutuk, Cilt II, s.787.

²⁹⁹ İzzet Öztoprak, “Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IX, S.25'ten ayrı basım, Y.1992, s.102.

³⁰⁰ *a.g.e.*, s.102.

³⁰¹ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk, British Documents on Atatürk*, C.III,

³⁰² Öztoprak, *a.g.e.*, s.103.

³⁰³ *a.g.e.*, s.103.

³⁰⁴ Tengirşek, *a.g.e.*, s.215.

³⁰⁵ Dönmez, *a.g.e.*, s.96.

³⁰⁶ *a.g.e.*, s.99.

ile herhangi bir barış antlaşması imzala konusundaki muhalefeti sonucunda da Bekir Sami Bey görevinden istifaya zorlanmıştır.³⁰⁷

Yaşanan tüm bu hadiseler neticesinde Mustafa Kemal Paşa hem meclisin hem de ülkenin koşullarının siyasi sorunlar üzerinde tartışılmasına uygun olmadığından Bekir Sami Bey'den görevini bırakmasını istemiştir.³⁰⁸ Bekir Sami Bey Londra görüşmeleri ile ilgili bütün sorumluluğun kendisine ait olduğunu belirterek verilecek her türlü cezaya da razı olacağını ifade etmiştir.³⁰⁹ Bekir Sami Bey istifa isteğinden sonra 8 Mayıs'ta istifasını vermiştir. Heyet-i Vekile Riyaset-i Celilesine diye başlayan istifa yazısı şu şekildedir:

“Muhterem Reis Paşa Hazretleri,

Gerek akdetmiş olduğum itilafnameler ve gerek siyaset-i hariciyemizde Heyet-i Vekile ile bendeleri arasında bariz bir surette ihtilaf-ı içtihad hasıl olmuştur. Şu şerait dahilinde bendelerinin Hariciye Vekaleti gibi Siyaset-i Umumiyenin nazımı olması icabeden bir makamda kalması Calib-i Mahazır olduğundan Vekalet-i Hariciyeden istifamın kabul buyurulmasını talep ve rica eylerim efendim”

8 Mayıs 1337(1921)

Hariciye Vekili

*Bekir Sami*³¹⁰

Mustafa Kemal Paşa istifa eden Bekir Sami Bey'in yerine yeni Dışişleri Bakanının seçilmesini önermiştir. Bekir Sami Bey'in bir vatan görevi ile Avrupa'ya gönderilmesinin düşünüldüğünü söyleyerek ve kendisinin Meclisten izinli sayılmasını önererek aslında Bekir Sami Bey'in herhangi bir ceza almasını önlemiştir.

Bekir Sami Bey, yapmış olduğu bu anlaşmalarla ilgili olarak *“İstihsal ettiğimiz sonuçlar azdır”*³¹¹ demiştir. Konuşmasının devamında ise bu anlaşmaları kendisinin yaptığını ve kendisinden başka sorumlu olmadığını ifade ederek tüm sorumluluğu üzerine almıştır. Sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

³⁰⁷ Gingeras, *a.g.m.*, s.11.

³⁰⁸ Nutuk, Cilt II, s.789.

³⁰⁹ Demirel, *a.g.m.*, s.142.

³¹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 2, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.73.

³¹¹ Şimşir, Bizim Diplomatlar, *a.g.e.*, s.36.

*“Harp içinde bulunduğumuz böyle bir zamanda kendimi müdafaa etmeyi muzır addederim. İstifamı verdim. İtilafnameleri reddettiniz... Mucibi mesuliyet bir hal var ise İstiklal Mahkemesine ve nereye isterseniz oraya gitmeye hazırım”*³¹²

Bekir Sami Bey istifasının ardından Avrupa’ya gönderilmiş ve siyasi yaşamını bir süre daha yurt dışında sürdürmüştür.

5.5. Bekir Sami Bey’in Siyasi Fikirleri

5.5.1. İç Siyasete Yönelik Fikirleri

Bekir Sami Bey hem iç siyasette hem de dış siyasette aktif olmuştur. Milli Mücadele Hareketinin başlamasıyla vatanın kurtuluşunu sağlamanın yolları aranmış ve Bekir Sami Bey de bu kurtuluşu sağlayan kadronun içinde yer almıştır. Milli Mücadele kongreler döneminde de ulusal kurtuluş için mücadele vermiş ve Erzurum Kongresi’nde Temsil Heyeti’ne seçilmiştir.

Bekir Sami Bey Erzurum ve Sivas Kongreleri’nde Amerikan Mandasını savunmuş ve kurtuluşun bu sayede olacağına inanmıştır. Bekir Sami Bey manda konusundaki görüşünü Amasya’dan 5. Tümen Komutan Vekili Arif Bey aracılığıyla bir mektup göndererek belirtmiştir. Bu mektupta; *“memleketin beş mandaterliğe bölünmesinin kesin olduğu, milletin beş mandaterlik değil bir mandaterin elinde bulunmak şartı ile milli varlığını kurmaya çalışması; tam bağımsızlığın kurulmasını isteyenlerin boş bir hayal peşinde koştuklarını; memleketin rüştünü kanıtlayana değin geçici bir süre için yabancı bir hükümetin mandaterliğini kurtuluş çaresi olarak gördüğünü; kendisi ve arkadaşlarının da Amerikan mandası taraftarı olduğunu ve Amerikalıların da bunu en iyi şekilde yapabileceklerine olan inancını”* ifade etmiştir.³¹³

Bekir Sami Bey İzmir konusunda da Müttefik Devletlerin beynelmilel bir tahkik komisyonu kurulmasına dair tekliflerin Yunanlılar tarafından reddedildiğini, bunun da Trakya ve İzmir’de ekseriyetin Rum olduğuna dair Yunan iddiasının asılsız olduğunun ispat ettiğini söylemiş ve bu durumda yakın bir şarkta sulh temini mümkün olmazsa bunun mesuliyetinin Türklerde değil Yunanlılarda olduğunu ifade ederek

³¹² *a.g.e.*, s.36.

³¹³ Kırzioğlu, *a.g.e.*, s.263-268.

İzmir konusunda Türk milletinin Misak-ı Milli'den taviz vermeyeceğini bir kez daha ortaya koymuştur.³¹⁴

Bekir Sami Bey 4 Aralık 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya hitap eden bir raporunda da “*savaşın sürdürülmesinin memleketi ve milletin varlığını tehlikeye sokacağını ve yıkıp yok edeceğini, katlanılmış olunan bütün fedakarlıkların da boşa gitmiş olacağı*” nı ifade etmiştir.³¹⁵

5.5.2. Dış Siyasete Yönelik Fikirleri

Bekir Sami Bey dış siyasette hem Moskova Görüşmelerinde hem de Londra Konferansı'nda aktif bir rol üstlenmiştir. Moskova Görüşmelerinde Misak-ı Milli doğrultusunda kararları uygulamaya çalışan Bekir Sami Bey Çiçerin ile görüşmelerde bulunmuş fakat istediği sonucu alamamıştır. Oysa ki Bekir Sami Bey 4 Temmuz 1920'de bir nota ile Türk halkının kendinden emin olduğunu, yüz kırk emperyalist ile eşit olmayan mücadelede Sovyetleri desteklediğini ve ezilen halkların dostluğunu ilan ettiğini açıklamıştır.³¹⁶ Bekir Sami Bey, Sovyet meslektaşlarına Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığına aşırı derecede kişisel ilgi gösterdiğini de ifade etmiştir.³¹⁷

Bekir Sami Bey İtalya'ya ulaştığında burada kaldığı süre zarfında Türk ulusunun isteklerini ve davalarını da gazetelere verdiği demeçlerle kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. *Secolo Gazetesi*'ne verdiği demeçte de “*Türkiye'nin programının ne olduğu ile Ankara- Moskova ilişkilerinin ne durumda bulunduğu*” dair sorulan sorulara şu cevabı vermiştir: “*İstanbul Meclis-i Mebusan'ında kararlaştırılan ve sonra Ankara'da TBMM de onaylanan Misak-ı Milli Türkiye'nin programıdır. Toprak isteklerimizle birlikte maliye, politika konularındaki görüşlerimiz orada belirtilmiştir. Ermeni konusuna gelince; bizim için iki aydan bu yana Ermeni sorunu yoktur. Sovyet Rusya ile aramızda samimi ve dostane ilişkiler vardır.*”³¹⁸

Bekir Sami Bey Bolşevizm konusu hakkında da Paris'te *Le Temps Gazetesi*'ne şu demeçi vermiştir: “*Moskova'dan geliyorum ve Bolşevizm hakkında şunları söyleyebilirim. Türkiye asla Bolşevist olmadı ve olamaz. Komşularımızın iç işleriyle*

³¹⁴ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, s.309-313.

³¹⁵ Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.414.

³¹⁶ Currey, Virginia Anderson, *Soviet Turkish Relations, 1917-1922*, Ph.D. thesis, The University of Iowa (USA), 1968, s.140.

³¹⁷ Gingeras, *a.g.m.*, s.11.

³¹⁸ Çelebi, *a.g.e.*, s.256-257.

ilgilenmememiz gerektiği kanısındayız ve bu nedenle rejim farkı halen,Ruslarla iyi ilişkiler kurmamızı engellemiyor. Tüm Batı dünyası bizi karşı idi; bütün Doğu komşularımızı kışkırtmaya kalkmadığımızı şükredilsin: Sovyetlerle ortak hareketimiz buraya kadardır.”³¹⁹

Bekir Sami Bey’in Londra Konferansı’na iştirak kararını devletlere tebliğ etmiştir. Bu telgraf sureti Amerika Hariciye Nezareti, Amerika Kongresi Riyaseti, İngiltere Hariciye Nezareti, Lordlar ve Avam Kamaraları Riyasetleri, Fransa Hariciye Nezareti, Mebusân ve Âyan Riyasetleri, İspanya, Almanya, Avusturya, Norveç, İsveç, Danimarka, Hollanda Hariciye Nezaretleri ve Meclis-i Mebusan ve Âyan Riyasetlerine gönderilmiştir.³²⁰ Tebliğ şu şekildedir:

Ankara: 2 Şubat 1921

1921 Kânûn-i Sânisinin 29 ve 31’indeki tebligatımıza zeyl olarak bervech-i âti hususâtı pîşi ittilanıza vaz ile mübahi bulunmaktayız. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulhü şedid ve samimi bir surette arzu etmektedir. Şubatin yirmi birinde Londra’da inikad edecek olan konferans şark meselesini müzakere ve Türk muahedesi mevadını tayin edeceği cihetle bu konferansta Türkiye’yi temsil ve menafiini müdafaa hakkı doğrudan doğruya millet tarafından intihâb edilmiş olan Büyük Millet Meclisine aittir. Binaenaleyh Türkiye ve Türk Milleti namına söz söylemeye yegane salahiyetdar bu meclisin murahhaslarıdır. Bu hakka istinaden Türk milletinin muhakk metalibine muvafık talimatını hâmil bulunan heyet-i murahhasamızın hareket etmek üzere olduğunu tebliğ etmekle şerefyâb bulunuyoruz. Yevm-i hareket ayrıca bildirilecektir.”

*Bekir Sami*³²¹

Bekir Sami Bey’in Londra Konferansı’nda bir bildiri okuyarak Ankara Hükümeti’nin İstanbul’un işgali neticesinde kurulmuş olduğunu belirterek sözlerine başlamış ve Ankara Hükümeti’nin isteklerini sıralamıştır. Bu istekler şu şekildedir: “*Arapların çoğunluk olarak yaşamış yerler dışında kalan Türk topraklarının bölünmezliği kabul edilmelidir. Büyük Millet Meclisi Türkiye’de bulunan azınlıklara*

³¹⁹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara, 1975, s.139-140.

³²⁰ Matbuât Hülasaları: Numero:5, *Londra Konferansı ve Türkiya Meselesinin Cereyan-ı Müzakerati*, Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 15 Mayıs 1337, 06 MİL EHT A 1747, 568/1374, DN: 035572.

³²¹ Matbuat Hülasaları, *a.g.e.*, s.10-11.

diğer ülkelerde yaşayan azınlıklara tanınan hakları tanıyacaktır ancak bu hakların aynısı Osmanlı Devleti'nden ayrılan Müslüman azınlıklara da tanınacaktır.”³²²

Londra Konferansı'nda da siyasi bir rol üstlenen Bekir Sami Bey konferans sonrası İtalya, Fransa ve İngiltere'yle anlaşmalar yapmış ve bu anlaşmalar Misak-ı Milli'ye aykırı bulunarak TBMM tarafından kabul edilmemiştir. Bu bölümde TBMM gizli oturumlarında şiddetle eleştirilen ikili anlaşmalar, bu anlaşmalara gösterilen tepkiler ve Bekir Sami Bey'in eleştirilere vermiş olduğu cevaplar ortaya konulacaktır.

Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı ve Yapmış Olduğu İkili Anlaşmalar Hakkında TBMM'de İfade Ettiği Düşünceleri:

“Muhterem efendiler Londra Konferansına milletin mukadderatı hakkında teati efkâr etmek üzere, heyetimizin emrû itimadiyle, rüfekamla beraber gittim. Millet ve memleket hesabına istihsal ettiğimiz fevaidi değil, (arzuladığımız neticeyi tamamen istihsal edemediğimiz için itilafnameyi tasvip buyurmadı. Londra Konferansı'na kabul edilmemiz ihtimaline binaen bize heyeti siyasiye değil bir propaganda heyeti sıfatıyla gitseniz dediniz ve biz bu şartla, böyle bir kayıt ile gittik. Her ne hal ise milletin azmi ve ordunun kahramanlığı Londra Konferansı'nın kapısını bize açtırdı ve girdik ve zannederim ki heyeti murahhasanız, matbuatla da ispat ederim ki, mağlup bir hükümetin heyeti olmak hürriyetinde görünmemiştir. Emin olun efendiler, bulunduğumuz her yerde heyeti murahhasanız kendileriyle müşavi bir heyet olmak üzere kendisini göstermiştir. Muhterem efendiler; Ramazan içinde bir asabiyet tabiidir. Hepinizden rica ederim ki, itidali deminizi muhafaza ediniz. Söyleyeceğim pek azdır. Memlekete müteallik umurda asabiyet faide vermez, itidali dem elzemdir.

Efendiler istihsal ettiğimiz netayiç pek azdır. Bunu evvelce teşrih ve arzettiğim i.in, netice nedir diye muhatap olmaklığım, zannederim, doğru değildir. Bendeniz şunu yaptık diye kürsüye çıkmadım. Hiçbir şey yapmadığımızı söyleyerek söze başladım. İstihsal ettiğimiz pek azdır.

Evvela Hükümetimizin meşru olduğunu resmen dünyaya kabul ettirdik ve İstanbul Hükümetinin bir hükümeti merhume olduğunu gerek heyeti murahhasaya ve gerek konferans heyetine kabul ettirdik. Şüphesiz bu benim şahsi muvaffakiyetim değildir ve bir şahıs temin edemez. Şahsın müstenid bulunduğu hükümet ve millet o

³²² Erkin Akan, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat- 12 Mart 1921)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 24, Y. 2016, Bahar 2018, s.254.

gayeyi temin eder. Yeni itilaf aktettim. Şimdi rüfekayı muhterememden Ömer Lütfi Bey Meclisi Âlinize kıraat buyurdular. Bunları ne için aktettim ve ne esbaba nebni imza ettim, rüfekanın iştirakiyle mi yaptım, yahut yapmadım? Efendiler, rüfekayı muhteremem eğer yapmış olduğum itilafnameler Meclis-i Âlinizce ruyi kabul olsaydı rüfekayı muhteremeye hissei fahr ayırırdım. Fakat reddi âlinne maruz kalan sakim iki itilafnamede rüfekanın hissesi yoktur. İki itilafnamede rüfekandan hiçbirisinin haberi yoktur. Faideli gördüm. Milletim hakkımda şahsen mesuliyeti kabul ettim. Şahsen imza ettim. Efendiler daha çok izahat vermek isterim. Ne için imza ettim, faideli midir, muzır midir? Münakaşaya çok zemin vardır. Halbuki bendeniz harp içinde bulunduğumuz böyle bir zamanda kendimi müdafa etmeyi muzır addederim. İstifamı verdim. İtilafnameleri reddettiniz, başka bir şey söyleyecek yoktur. Milletın selamet ve saadetidir.”³²³

Bekir Sami Bey’in, Vaziyeti Siyasiye ve Londra Konferansına Murahhas İzamu Hakkında Beyanatu:

“Efendiler: Malum olan bir vazifemden dolayı uzun müddet içinizde bulunamadım. Rusya’dan avdet eder etmez Meclisi Âlinizi tenvir etmek vazifem olmakla beraber iki ay devam eden ve talihsizliğimden dolayı en namüsait mevsime müsadif olan seyahat bendenizi cidden pek yordu. Rahatsızım, binaanaleyh bu bapta maruzatımı gelecek haftaya talik buyurmanızı Heyeti Muhteremenizden rica ve niyaz ederim.

Buradan hareketimde terk ettiğim vaziyeti siyasiyemizle buraya geldiğim günü hasıl olan vaziyeti siyasiyemiz hakkında muhtasaran iki söz söylemeye müsaade ediniz. Ben ve rüfekayı muhteremem kendi memleketimiz olan Trabzon’a geldiğimiz zaman, Trabzon’a geldiğimizi aman kimse işitmesin diye kaçakçasına girdik. (Soğuksu) denilen ve içinizde birçoğunuzun bildiği bir yerde Kumandan Beyefendinin konağında cani imişçesine gizlendik. Korkuyorduk ki geçeceğimizi düşmanlar duymasın. Gece yarısı hırsızcasına bir motora rabp olduk ve Rusya’ya geçtik. Bu sefer avdetimde Batum’da Fransız, İngiliz, Amerika, İtalya kruvazörleri hazır olduğu halde bir Gürcü taburu benim hakkımda değil, Heyeti Muhteremenizin hakkında resime selamı ifa

³²³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, (12 Mayıs 1337-1921), s.74.

ettiler. İtalya vapuruna Osmanlı bayrağı çekildi ve ben de sayenizde kemali istirahatle ve emnü afiyetle Samsun 'a geldim.”³²⁴

“Efendiler, iki vaziyet beynindeki fark; Heyeti Celilenizin azim ve imanında gösterdiği celadet ve şanlı ordumuzun şark ve garpte ibraz eylediği anaveni hamaset sayesinde hasıl olmuştur. Bendeniz uzak yerlerde bulunduğum için Meclisinizi tebrik seferinden mahrum kalmıştım. Bu vazifeyi bugün samimiyeti kalbimle ifa ediyorum.

Efendiler! Bu maruzatımdan sonra müsaadenizle biraz Londra Konferansı hakkında maruzatta bulunacağım. Geçen gün Reis Paşa Hazretlerinin Meclisi Âlinizde verdiği izahat mazharı tasvibiniz olduktan sonra İstanbul ile açılan muhaberat malumu alinizdir. Henüz bir cevap gelmedi, bekliyoruz. Mamafih Heyeti Vekileniz vazifesini her türlü ihtimalâta karşı ifa etmediği düşünüyor. Bilcümle İtilaf Hükümetleriyle- Yunanistan tabii dahil değil- bitaraf hükümetlerin Hariciye Nezaretlerine; bu milletin mukadderatı hakkında söz söylemek yalnız Heyeti Muhteremenizin hakkı olduğunu İstanbul'da bulunan ve Sevr Muahedesini imza eyliyen ve nezdi padişahi de bir Şûrayı Âlide bu millet için Sevr Muahedesini kabul ve tasdikten başka çare kalmadığına karar veren bir hükümeti mevhumenin artık bu memleketin mukadderatı hakkında beyanı reye hakkı da, yüzü de kalmamıştır. Mesele layıkı vechile bu Hükümetler Hariciye Nezaretlerine tebliğ edildi...

Efendiler; biz Londra Konferansına murahhaslarımızı göndermeye karar verdik. Maksadına ulviyeti hak ve adaletin elimizde bulunduğuna emin ve kaniiz. Şarkta müsalemetin tesisi dolayısıyla bütün alemler insaniyete bir devrei sükûn ve sulhun iadesine ne kadar hahişimiz ve arzumuz olduğunu aleme karşı ispat etmek için murahhaslarımızı göndermeye karar verdik. Doğrudan doğruya, tekraren arz ediyorum: bu memleketin mukadderatı hakkında Heyeti Celilenizden başka kimsenin söz söylemeye hakkı olmadığını münasip ve fakat metin bir lisanla kendilerine tebliğ ettik. Doğrudan doğruya davet edilmekliğimizi tebliğ eyledik. Davetimiz kabul edilir, edilmez, bu kendilerine râci bir meseledir. Yine Heyeti Vekileniz, aksi taktirde dahi, davet edilmediğimiz surette dahi mutlak murahhaslarımızı bu surette göndermekteki maksadımız; Londra'da açılacak bir mahkemedeki, Mahkemeî adalet varsa, ürkmediğimizi, korkmadığımızı aleme karşı ispat etmek içindir. Ondandır onlarla

³²⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.8, s.38-39.

bizim beynimizde hakem Lloyd George olmayacak, efkârı umumiyei beşeriyet olacaktır.

Efendiler! Hariciye Encümeninden rica ediyorum. Matbuat Müdüriyetine de söyleyeceğim. Sevr Muahedesinin mahiyeti namiyle burada neşredilen ve Heyeti Muhteremenizin cümlesinden istirham ettiğim şey; hazırlamak istediğimiz esbabı müdafaamız için Sevr Muahedesine karşı bir layihai mütekabile; bu layiha mütekabile hakkında Sevr Muahedesini tetkik ve tebliğ ettikten sonra Hariciye Encümenini irşat buyurmanızı cümleden istirham ederim. Bendeniz Heyeti Muhtereminizden gerek bu hususta ve gerek gönderilecek murahhaslar hakkında ve sair umur hakkında doğrudan doğruya herhanginiz arzu buyurursanız bendenizi görmenizi ve bendenizi sureti hususiyede ve hepinizi kemali samimiyet ve hürmetle dinleyeceğimi arz ederim.”³²⁵

Bekir Sami Bey’in 24 Aralık 1921 günlü raporu ve ne pahasına olursa olsun barış yapılmasının gerekliliğini ifade eden görüşleri:

“... savaşın sürüp gitmesinin bu ülkeyi, ulun varlığını tehlikeye koyacak kertede yıkıp yok edeceğini ve bütün katlanılan özverilerin boşuna yitirilmiş olacağını kesinlikle düşünmekteyim. Savaşın sürdürülmesinin, iç ve dış düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz bela ve yıkımları kendi kendine ulusun başına çekeceğine bütün varlığımla inanyorum. Yüce kişiliğinize düşen ödev, dünyada hemen hiçbir siyasa adamının omuzlarına yükletilmeyen en ağır bir yüküdür. Tarihte, beş altı yüzyılda değil, belki on, on beş yüzyılda bir kişiye ancak düşebilen bir ödevi yüklenmiş bulunuyorsunuz. Her türlü aşırılıktan sakınarak, bugünün yararları uğruna, yarının gerçek çıkarlarından vazgeçmeyerek Türklük ile birlikte bütün Müslümanlık dünyasının geleceğini güven altına almak ve pek yakın bir zamanda istenilenden artık elde edilebilecek ulusal ve dinsel amacı kurtarmak ve sağlamlaştırmak için, geçici olarak özveriye bile katlanarak dünya tarihinde ölümsüz bir şan kazanılabilir ve Müslümanlık yapısının yenileyicisi olabilirsiniz. Yoksa, Türk ulusunun ve dolayısıyla bütün Müslümanlık dünyasının tutsaklığa ve aşağılık bir duruma düşeceği bence kuşku götürmez. Adınızı, dünyanın sonuna dek, bütün Müslüman kuşaklar için Yüce Peygamber Efendimizden sonra en kutsal bir ad ve armağan olmak üzere bırakmak

³²⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.8, s.39.

şerefini ve fırsatını yitirmemenizi yurtseverlik ve Müslümanlık gereği olarak bildirmeyi kutsal bir görev sayarım efendim hazretleri.”³²⁶

5.5.3. Bekir Sami Bey’in Yapmış Olduğu İkili Anlaşmalara Getirilen Olumlu ve Olumsuz Eleştiriler

Mustafa Kemal Paşa:

“Muhterem efendiler; meclisinizin millete karşı ifasını, icrasını taahhüd ettiği ahkam öteden beri ilan ettiğimiz, cümlemizce malum bir esasta mündemiçtir. O esası bir daha tekrar etmek isterim. Hududu millimiz dahilinde memleketin tamamîyetini ve milletin istiklali tamını temin etmek. Binaenaleyh meclisin ve Hükümetin takip ettiği siyaset bu maksadı istihsale matuftur...

Şimdi Londra’ya gitmiş olan heyeti murahhasamızın Londra’da ki konferans neticesinden aldıkları mana ve Fransızlarla İtalyanlarla yapmış oldukları itilafnameler nazarı dikkate alınırca bu itilafnameleri yapan rüfekamızla Heyeti Vekile arasında ihtilâfi içtihat tebarüz ediyor. Filhakika Fransızlarla yapılmış olan itilafname muhteviyatı daha yapıldığı zaman telgrafla şifre ile bilgilendirilmişti. Heyeti murahhasamızın buraya muvasalatından sonra şifai bazı izahet ve malumat verdiler. Buna rağmen yine Heyet-i Âliyenizin reddetmekteki esbabı kuvvetten düşürecek başka bir sebep görülmedi ve reddetmekte Heyeti Vekile de, meclis de müttelik kaldı ve demin arz ettiğim nikattan dolayı Umuru Hariciye Vekili Beyefendi ile Heyeti Vekile arasında ihtilâfi içtihad görüldü ve kendileri bu sebepten dolayı Umuru Hariciye Vekaletinden istifa buyurdular... Bir şey daha rica edeceğim. Bekir Sami Beyefendiden Avrupa’da mühim istifadeler temin edileceğinden ve Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri ile de görüştük. Binaenaleyh kendilerine bir vazife-i vataniye tevdi etmek mutasavverdir. Tasvip buyrulursa mezun addedilmesini arz edeceğim. Çok faydeli hizmetler ifa edeceğini ümit ediyorum. Malumu âlileri kendileri Londra’da, Paris’te, İtalya’da pek mühim işlere mazhar olmuşlardır. Binaenaleyh Avrupalılar İtilaf Devletleri bize temayül göstermektedirler. O temayüllerini tezyid etmek için Avrupa’ya gidecektir.”³²⁷

Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretleri (Kozan):

³²⁶ Nutuk, Cilt II, s.791-793.

³²⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, (12 Mayıs 1337-1921), s.72-73.

“Reis Paşa Hazretlerinin beyan buyurdıkları üzere... bizim için müstacel bu mahiyeti haiz olan Fransız itilâfnamesinin bir an evvel bir neticeye isali lazım gelmiştir... Dikkate aldığımız husus, heyeti âliyenizin öteden beri aleme ilan ettiği Misak-ı Milli, Ahdı Milli, İstiklali Milli meselelerine müstenidir. Bundan maada evvelki mukavelede Bekir Sami Bey’in imza ettikleri mukavelede, şimendifer hattı mevzubahis idi. Bekir Sami Beyefendi de Heyeti Vekileyi tenvir ettikleri sırada bu hududun tashih olduğunu bildirdiler. (Kendileri de şimendifer hattının hudut olarak kabul edilemeyeceği) lüzumunu beyan ettiler, ki bu lüzumu takdir ederek birçok kazalar köyler arazisi ikiye ayrılacak istasyonların bir kısmı Fransızlar tarafında ve bir kısmı bizim tarafımızda; gayet garip bir vaziyet hasıl olacak. Biz kaza hududlarını daha ziyade bir şekil coğrafiyeye tespit ve teklif ettik.

İktisat hususatına gelince bu mevzudaki maruzatımız ise yine Bekir Sami Bey’in tenviratından anlaşıldığına nazaran, Fransızların teklifi bilhassa sermaye meselesine matuftur ve biz de ecnebi sermayesinin memleketimize girmesine taraftarız. Fakat asıl sermayenin bizim memleketimize gelmesine taraftarız. Onların arzu ettikleri veçhile, bir takım nüfuz mıntıklarına hasr ve tahsis etmek istedikleri mıntıklar haricinde, kendilerinin arzularını temin edecek menabi ve bazı şerait gösteriyoruz. Mukavelede böyle bir menafin temin edilmesi istiklale mugayırdır.”³²⁸

Vehbi Efendi (Konya)

“Efendim, insanlar iki kısımdır. Biri ipi koparıcı, vurup kırıcı; birisi de kapıp bağlayıcıdır. Bahusus sulh için iki millet arasına giren adamların ipi kırmaktansa bağlamak velev gayet zaif olsun, onu koparıp gelmekten ise bağlayıp işi başarmak daha iyidir. Binaenaleyh Bekir Sami Bey bu hususta büyüklük etmiştir. Zira kırıp gelmedi. Meseleyi bağlar gibi yaptı. Bunun için Vükelaya da bir yol açtı. Elde bir sened bıraktı. Bundan dolayı büyüklük etmiştir. Teşekkür ederim kendi namıma.

Efendiler, rica ederim, biz bütün dünyayı kılıcımızla titrettik. Hepimiz ayağımızın altına aldıkta bize yalvarıyorlar. Burada dediği gibi Avrupa’ya murahhas gönderirken acaba kabul edecekler mi diye titreyerek mi gönderdik?... Bekir Sami Bey’in burada son sözüne iyi dikkat etmeli. Her mesuliyeti üzerime aldım, kendi

³²⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, (12 Mayıs 1337-1921), s.73-74.

şahsım namına imza ettim. Milletim namına menfaat gördüm. Meclis kabul eder veya etmez o başka dedi. Buna dikkat etmeli, hissiyatımızla uğraşmayalım.”³²⁹

Hacı Şükrü Bey (Diyarbakır):

“ ... Bekir Sami Beyefendi gerek Fransızlarla ve gerek İtalyanlarla yaptığı sulhname tarihlerine dikkat edilecek olursa Yunanlıların taarruz edeceğini anlamış bunu yapmıştır. Eğer bu olmamış olsaydı Fransızların karşısında Adana cephesinden kuvvet sevk edilip de Karahisar’a getirilemezdi.”³³⁰

5.6. Bekir Sami Bey’in Siyasi Yaşamındaki Diğer Görevleri ve Vefatı

Bekir Sami Bey istifasını verdikten sonra yeni bir görevle Avrupa’ya gönderilmiştir. Roma’ya giden Bekir Sami Bey burada Kont Sforza ile görüşmüş ve aralarında imzaladıkları antlaşmanın neden kabul edilmediğini açıklamıştır. Buna karşılık Kont Sforza Türkiye’den arazi ya da siyasi nüfuz istemediklerini, böyle bir durum karşısında İtalya’nın çıkarlarının zedeleneceğini ve onlara Akdeniz’de dengeyi kurmayı sağlayacak güçlü bir Türkiye’ye ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.³³¹

Bekir Sami Bey Paris’te de Briand ile görüşmüş ve yine imzaladıkları antlaşmanın neden onaylanmamış olduğunu açıklamıştır. Fakat Ankara’da Fransa Hükümeti özel temsilcisi Franklin-Bouillon ile gerçekleşen görüşmelerin, Bekir Sami Bey’in Paris’teki girişimlerinden dolayı zorluğa düştüğü Ankara Hükümeti tarafından haber alınınca Hükümet, Bekir Sami Bey’in resmi bir vazifesinin bulunmadığını duyurmuştur.³³²

Bekir Sami Bey Avrupa’da gerçekleştirdiği yolculuklar sonucunda gördüklerinin kendisinde bıraktığı etkiyle anlaşma yolunun bulunacağına olan ısrarlı düşüncesini sürdürmüş ve bu anlaşmaları da kendisinin sağlayabileceğini her fırsatta dile getirmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa rapordaki düşüncelerin Türk Milletinin izlediği amaç ve ülküsünü yansıtmadığını ve bunu Bekir Sami Bey’in tam anlamıyla kavrayamadığını belirtmiştir.³³³ Bekir Sami Bey 12 Ağustos 1921 tarihli bir telgraf çekerek Ankara Hükümetinin izlediği politikayı eleştirmiş ve şunları ifade etmiştir:

³²⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, (12 Mayıs 1337-1921), s.76.

³³⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, (12 Mayıs 1337-1921), s.78.

³³¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No:45, Belge No:9311.

³³² Sofuoğlu ve Yıldırım, *a.g.e.*, s.414.

³³³ Nutuk, Cilt II, s.791.

“Henüz fırsat elde iken akilane bir siyaset takibi, memleketi düştüğü girdabı azimden kurtarabilir. Vukuat tamamıyla tetkik edilerek selameti memleket namına bir hattı hareket elzemdir. Aksi taktirde, tarih ve millet nazarında mesuliyetten hiçbirimiz kurtulamayız”³³⁴

Bekir Sami Bey’in yapmış olduğu girişimler ve söylediği sözlerden de anlaşılacağı üzere ne olursa olsun barış yapmaktan vazgeçmediği görülmüştür. Bu düşüncelerini de 24 Aralık 1921’de Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği raporda açıkça belirtmiştir.³³⁵

Bekir Sami Bey’in istifasından, Cumhuriyet dönemine kadar geçen süre zarfında hangi etkin faaliyetlerde yer aldığına dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır.³³⁶

Bekir Sami Bey’in Dışişleri Bakanlığı’ndan istifa etmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa’ya karşı Meclis içinde muhalif edenlerin sayısı artarak görüş ayrılıkları had safhaya çıkmıştır. Özellikle de dış politika konusunda Mustafa Kemal Paşa’nın tam bağımsızlık hedefleri ile Meclisteki birtakım milletvekillerinin görüşleri farklılık göstermiştir.³³⁷ Hem Mecliste hem de Cumhuriyet Halk Fırkası’nın içinde önemli anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu anlaşmazlıklar sonucu istifalar meydana gelmiş ve aralarında Tokat Milletvekili Bekir Sami Bey’inde bulunduğu birtakım isimler istifa etmiştir. İstifa edenler arasında Rauf Bey, Adnan Bey gibi milletvekilleri de bulunmuştur. Ayrıca askerlikle ilişkilerini kesmiş olan Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa’lar da yer almıştır.³³⁸

Yeni Türk devletinin ilk muhalefet partisi olarak karşımıza çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasında iki etkenin önemli rol oynadığı görülmüştür. Bunlardan biri Mustafa Kemal Paşa ve diğer milli mücadele liderleri arasında yaşanan ihtilaflar sonucunda ortaya çıkmış olan ayrılıklar, diğeri ise İkinci Grup mensupları ve bazı ittihatçıların yeni bir oluşumla ortaya çıkmaları olarak ele alınmıştır.³³⁹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasıyla ilgili ilk haberler 6 Ekim 1924

³³⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, A.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları No:412, s.162.

³³⁵ Rapor hakkında daha detaylı bilgi için bkz, Nutuk, Cilt II, s.791.

³³⁶ Demirel, *a.g.e.*, s.145.

³³⁷ Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983, s.135.

³³⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1984, s.609.

³³⁹ Ersin Müezzinoğlu, “Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Journal of Universal History Studies (JUHİS)*, VOL. I, Issue 1, pp. 44-79.

tarifli bir gazetede çıkmıştır. Burada Rauf Bey ve İsmail Canbolat Beyler, Refet (Bele) Paşa'nın etrafında yeni bir partinin kurulacağı haberi verilmiştir.³⁴⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması için birtakım görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelere Bekir Sami Bey'de katılmıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları ve idarecileri Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Pařa ile yan yana olup beraber mücadele eden kişiler olmuştur. Bu kişiler arasında Rauf (Orbay) Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) Bey, Cafer Tayyar Pařa, Doktor Adnan (Adıvar), Bekir Sami Kunduh gibi önemli kişiler yer almıştır.³⁴¹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924'te kurulmuş ve yeni partinin kurulması demokrasi ačíından olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda 29 Milletvekili bulunmuştur. Bu 29 Milletvekilinin içinde Tokat'tan seçilen Bekir Sami Bey de bulunmuştur.³⁴²

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması İttihatçıları için de yeni bir çıkış yolu olmuş ve farklı nedenlerden dolayı gerçekteşmiş olan yol ayırımında Türk devletinin kurtarılması için hizmet etmiş olan fakat eski güçlerini kaybeden ve bu eski güçlerine yeniden kavuşmak isteyen bazı İttihatçıları da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yanında yer almışlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında durmuşlardır.³⁴³

Partinin tüzüğünde Cumhuriyet ilkesinin, demokrasinin ve liberalizmin benimsendiği belirtilmiş ve dini inançlara da saygılı olunacağı açıklanmıştır. Ancak yaşanan gelişmeler sonucunda ülkede iç karışıklıklar çıkmaya başlamış, Cumhuriyet Halk Fırkası'yla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasındaki gerginlikler ve düşünce ayrılıkları iç ve dış çevreler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bunun ilk göstergesi olarak da Doğu'da şeyh Sait İsyanı çıkmıştır. şeyh Sait isyanı sonucunda Mustafa Kemal 3 Mart'ta Fethi Bey'i görevden almış ve onun yerine de İsmet Paşa'yı yeniden başbakanlığa atamıştır. Çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile olağanüstü önlemler

³⁴⁰ *a.g.e.*, s.609.

³⁴¹ Ahmet Yeşil, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Siyasi Kimliği", *Türkler*, C.XVI, Y.2002, Yeni Türkiye Yayınları, s.535.

³⁴² Nevin Yurdsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluğu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994, s.320.

³⁴³ Müezzinoğlu, *a.g.m.*, s.74.

alınmıştır.³⁴⁴ Bu kanun Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nca eleştirilse de Meclis tarafından kanun kabul edilmiştir.

Takrir-i Sükun Kanununun kabulü ve İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının Meclis tarafından kabul edilmesinden sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dini siyasete alet etmiş olduğu ve gericiliği savunup bunu tahrik ettiği gerekçesiyle partinin şubelerinde arama yapılmış ve milletvekilleri mahkemeye sevk edilmişlerdir. Tüm bu yaşanan hadiselerden sonra Bakanlar Kurulu tarafından 5 Haziran 1925 tarihinde parti kapatılmıştır.³⁴⁵ Alınan bu karar partinin milletvekillerine herhangi bir siyasi yasak getirmemiştir. Bu yüzden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Milletvekilleri Millet Meclisi'nde çalışmalarına bağımsız üye olarak devam etmişlerdir. Bu zorlu süreç yaşanırken Ulusal Türk İnkılabına ve demokrasiye vurulmak istenen darbelerden biri olarak Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alan İzmir Suikastı girişimi yaşanmıştır.³⁴⁶ Bu suikast girişimi İzmir Valisi Kazım Bey'in Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafla haber verilince gerçekleştirilememiştir.

İzmir Suikastinin faillerini bulmak ve gerekli cezaları almalarını sağlamak için önce İzmir'de sonra Ankara'da İstiklal Mahkemesi gerekli çalışmaları başlatmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri ile eski İttihatçıların da aralarında bulunduğu bazı kişiler suikastla ilişkileri oldukları gerekçesi ile tutuklanmışlardır.³⁴⁷ Tutuklanan kişiler arasında Bekir Sami Bey, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Kazım Karabekir Paşa, , Sabit Bey, Halet Bey, Halis Turgut Bey, Cafer Tayyar Paşa, Feridun Fikri Bey, Rauf Bey, Osman Nuri Bey ve İsmail Canbolat Bey gibi kişiler yer almıştır.³⁴⁸

Bekir Sami Bey çıkarıldığı mahkemede hakkında yapılan suçlamalara karşı savunmasını yapmış ve İzmir Suikastıyla alakası olmadığına karar verilip suçsuz bulunmuş ve 13 Temmuz'da da serbest bırakılmıştır.³⁴⁹ Bekir Sami Bey bu olaydan sonra siyasetten uzak durmak için Tokat'taki çiftliğine yerleşmiş, bir süre sonra da

³⁴⁴ Nurgün Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/2, Winter 2013, p. 163-164.

³⁴⁵ Cemalettin Taşkıran, "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.14, Y.1994, s.260.

³⁴⁶ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Kitap Evi, Ankara, s.357-396.

³⁴⁷ *a.g.e.*, s.357-396.

³⁴⁸ Kurtcephe, Belen, *a.g.e.*, s.276.

³⁴⁹ Muzaffer Gökman, *50. Yılın Tutanağı (1923-1973)*, İstanbul, 1973, s.47.

İstanbul'a dönerek burada sivil hayatını devam ettirmiştir. 16 Ocak 1933 tarihinde İstanbul'da vefat eden Bekir Sami Bey Maçka Mezarlığı'na defnedilmiştir.³⁵⁰

³⁵⁰ TBMM Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği, Milliyet Gazetesi (Bekir Sami Bey'in İrtihali Başlıklı Haber, Cumhuriyet Gazetesi (Bekir Sami Bey Başlıklı Yazı).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde Bekir Sami Bey'in Türk siyasi hayatındaki yeri ve önemi, araştırılan kaynaklar neticesinde ulaşılan bilgilere bağlı kalarak ve buradan elde edilen sonuçlarla önerilere yer verilmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti dağılma döneminden itibaren hem iç hem de dış saldırılara karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. Birçok toprak kaybının yanında etnik kökenli çıkan ayaklanmalar da Osmanlı Devleti'nin gücünü zayıflatmıştır. Özellikle de 1789 Fransız İhtilali ile ortaya atılan Milliyetçilik isyanları çok uluslu imparatorluk yapısına sahip olan Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine girmesinde en önemli nedenlerden biri olmuştur. Özellikle Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya gibi çıkarları doğrultusunda hareket eden büyük devletler Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşıp Osmanlı'nın egemenlik sahasını sınırlandırmaya ve haritadan silmeye çalışmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile ülkesini işgallere ve düşman kuvvetlere açık hale getirmiştir. Yurdun birçok bölgesi işgal altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin de bu işgallere karşı sessiz kalması ve tepkisini ortaya koyamaması halkın yaşam alanlarını sınırlandırmış ve ülkede umutsuzluk baş göstermiştir. Ülkede yaşanan bu umutsuzluk havası içinde Mustafa Kemal Paşa halkın içine düştüğü bu çaresizlik ve umutsuzluktan halkı kurtarmak için Milli birlik mücadelesini başlatmak amacıyla çalışmalara başlamıştır.

Milli Mücadele başlamadan önce kâtiplikten valiliğe kadar birçok önemli görev üstlenen Bekir Sami Bey de ülkeyi içine düştüğü bu çaresizlik girdabından kurtarmak için halkın oluşturduğu direniş gruplarına destek olmuş, milli birlik oluşturup ulusal mücadeleyi başlatacak olan Mustafa Kemal Paşa'ya destek olmak maksadıyla kurtuluş mücadelesinde aktif rol oynamıştır.

Yeni Türk Devleti'nin ilk Dışişleri Bakanlığı'nı yürüten Bekir Sami Bey hakkında çok fazla çalışma yapılmamış olması, kaynakların son derece sınırlı olması ve var olan kaynaklara da ulaşımın zor olması nedeniyle yapılan bu çalışmayla bu

eksiklikleri bir nebze de olsa gidermesi noktasında Bekir Sami Bey'i tanımamıza yardımcı olacağı düşüncesiyle araştırmalar yapılmıştır.

Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Pařa Atatürk'ün çağırısı ile Anadolu'ya gelmiş ve vatan topraklarını dūřman işgalinden kurtarmak amacıyla Milli Mūcadeleye katılmıştır. Milli Mūcadele taraftarlarının her birinin vatanı kurtarmak için değişik dūřünceleri olmuştur. Bekir Sami Bey'in dūřüncesi de vatanın kurtuluşunu sağlamak için manda fikrini kabul etmektir. Mandacılık fikrini kabul edip Amerika'nın himayesini kabul ederek kurtuluşun sağlanacağına inanmıştır. Ancak bu yol ile ũlkenin kurtulacağını savunarak dōnemin manda savunucuları ve aydınlarıyla birlikte kurtuluş için çareler aramıştır.

Bekir Sami Bey Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde manda fikrini savunduğunu dile getirmiş ve bu dūřüncesini de Mustafa Kemal Pařa'ya iletmiştir. Tam bağımsızlığı savunan Mustafa Kemal Pařa herhangi bir devletin himayesine girmeyi kabul etmemiş ve Sivas Kongresi'nde bir daha gündeme gelmemek üzere manda konusu kapanmıştır. Bekir Sami Bey de alınan bu karara saygı duymuş, vatanın bağımsızlığı ve bōlünmez bütünlüğü için çalışmalarına devam etmiştir. Őzellikle Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinde önemli çalışmalar ũstlenmiřtir. Mustafa Kemal Pařa'nın yanında mūcadeleye devam eden Bekir Sami Bey, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İtilaf Devletlerince dağıtılmasından sonra tutuklanmadan kurtulmayı başarmış ve Mustafa Kemal Pařa'nın çağırısıyla Anadolu'ya geçmiştir. Burada da çalışmalarına devam etmiş ve TBMM açılınca Meclise Tokat Milletvekili olarak seçilmiştir.

Bekir Sami Bey'in Beyrut ve diğer bōlgelerde yapmış olduğu Valilik görevi, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Amasya Milletvekili olarak alışmaları, TBMM'de Tokat Milletvekillięi görevini ũstlenmesi; Farsça, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca dillerini biliyor olması onun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilk Dışışleri Bakanı olarak seçilmesinde etkin rol oynamıştır. Bekir Sami Bey, Sovyet Rusya ile temaslarda bulunmak amacıyla Moskova'ya gōnderilmiřtir. Bekir Sami Bey'in amacı Sovyet Rusya'nın yardımını almak ve Milli Mūcadeleyi başarıya ulaştırmak olmuştur.

Moskova'ya gidiři zor řartlar altında gerçekleřen ve burada zor gūnler geçiren Bekir Sami Bey Sovyet Rusya'dan beklenen yardımı gōrememiřtir. Sovyet Rusya'ya gūvenen ve birçok umutla Moskova'ya giden Bekir Sami Bey Çiçerin ile gōrūřmelerinde aslında Sovyet Rusya'nın gerçek amacını gōrmüřtür. Sovyet Rusya

Ermenistan için toprak talebinde bulunarak Moskova'da bulunan Heyeti zorlamıştır. Tüm bu zorlamalara rağmen Bekir Sami Bey ülke topraklarından herhangi bir parçanın dahi verilemeyeceğini ısrarla anlatmaya çalışmış olsa da Çiçerin istekleri karşısında direnme yolunu seçmiştir. Bekir Sami Bey Kafkaslarla da yakın ilişkiler kurmaya devam etmiş ve Kafkas halkının bağımsızlığını kazanması için mücadele vermiştir.

Moskova'dan beklediklerini alamadan hayal kırıklığına uğrayarak dönen Bekir Sami Bey daha sonra da Londra Konferansına katılmıştır. Burada yetkilerinin dışına çıkarak İngiltere, Fransa ve İtalya ile imzaladığı antlaşmalar Mustafa Kemal Paşa ve Meclis tarafından Misak-ı Milli'ye aykırı olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiş ve Meclisin onayını alamamıştır. Bekir Sami Bey'in amacı bu ikili antlaşmalarla Milli Mücadeleyi başarıya ulaştırmak ve Türk Milletinin bağımsızlığını bir an önce kazanıp barışa ulaşmasını sağlamaktır.

Bekir Sami Bey yapmış olduğu bu antlaşmalar sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisine açıklama yapmak zorunda kalmış ve en sonunda da yaptığı antlaşmaların tek sorumlusunun kendisi olduğunu belirterek görevinden istifa etmiştir. Bekir Sami Bey istifasından sonra vatan hizmetinde bulunmak istemiş ve kendisi bu istek üzerine Avrupa'ya gönderilmiştir. Birçok yabancı dil bilmesi nedeniyle Batı'da gelişen olayları takip edip Türkiye'ye bildirmek için görevlendirilen Bekir Sami Bey, Milli Mücadelenin başından beri Türk milletinin barışı ve refahı için mücadele vermiştir. Yapmış olduğu birtakım faaliyetleri tepkiyle karşılanmış olsa da amacı her zaman vatanın kurtuluşu olmuştur. Türk tarihinde önemli bir yer edinen Bekir Sami Bey aktif siyasi hayatına Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda milletvekili olarak devam etmiş, partinin kapatılması ve İzmir Suikastı nedeniyle yargılanması sonucunda siyasi hayatına son vererek Tokat'taki çiftliğine yerleşmiştir. Bir müddet sonra İstanbul'a dönen Bekir Sami Bey 16 Ocak 1933 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Bekir Sami Bey'in ölüm haberi gazetelerde yerini alsada Türkiye'ye bu kadar hizmette bulunmuş bir siyaset adamına gazetenin küçük bir bölümünde yer verilmesi düşünülmeli gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmakta ve Türk tarihinde geri planda kaldığı gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Bekir Sami Bey aktif siyaset hayatında mücadeleciler karakterinden hiçbir zaman ödün vermeyen, Türk Milletinin barışı sağlama için elinden geleni yapan bir şahsiyet olarak tarihte yerini almıştır. Bekir Sami Kunduh, Milli Mücadele döneminde

diplomasi faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürütmüştür. Savaş ve diplomasinin birlikte yürütülmesi sonucunda Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürürken bir yıllık süre zarfında sadece 27 gün civarında Ankara’da bulunabilmiş ve geri kalan günlerde yurt dışında görevini yerine getirmiştir.

Dönemin zor koşulları altında hem bağımsızlık mücadelesini hem de siyasi mücadeleyi bir araya yürütmeye çalışan ve milli birliği kazanmak noktasında faaliyet gösteren Bekir Sami Bey çalışmalarını yurt dışında da sürdürmeye devam etmiştir. Diplomatik çalışmaları nedeniyle yurt dışında uzun bir süre kalması ve Türk Milletinin hak ettiği saygıyı görebilmesi adına yürüttüğü faaliyetleri onun önemli bir siyaset adamı olduğunu göstermiştir. Fakat Milli Mücadele çalışmalarında ve daha sonra yürütülen siyasi adımlarda birçok başarılı görev üstlenen Bekir Sami Bey Türk siyasi tarihinde bugünün diplomatlarına da örnek olacak bir çalışma azmi göstermiş olsa da Türk siyasi tarihinde hak ettiği yeri alamamıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda Bekir Sami Bey’in siyasi hayatında gösterdiği başarılar, verdiği mücadele, vatanın kurtuluşu için yürüttüğü çalışmalar üzerinde daha çok durulması onun hak ettiği yeri almasında önemli bir nokta olacaktır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV VESİKALARI

A. ATASE Arşivi Belgeleri

ATASE Arşivi, İSH, K24G115.

ATASE Arşivi, Klasör: 255, Belge No: 55-4.

ATASE Arşivi, Klasör: 21, Fihrist: 3.

ATASE Arşivi, Klasör: 31, Dosya No:44.

ATASE Arşivi, Klasör: 111-2, Dosya No: 18, Belge No: 13821.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/4282, Gömlek: 35, Belge: 8.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/4282, Gömlek: 35, Belge: 22.

ATASE Arşivi, İSH, K24G115.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek: 56/A, Belge: 1.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek: 56/A, Belge: 1-1.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek: 56/A, Belge: 1-2.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek: 56/A, Belge:1-3.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek: 56/A, Belge:1-4.

ATASE Arşivi, Dosya No: 78, Klasör No:512, Belge No: 2

ATASE Arşivi, Kutu: 1-4283, Gömlek: 31, Belge: 9-1.

ATASE Arşivi, Klasör No: 625, Belge No: 75.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1-4283, Gömlek: 31, Belge: 9-1.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 68, Gömlek: 32, Belge: 64-1.

ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 745, Gömlek: 75, Belge: 75-1.

B. T.C. Başbakanlık Arşivine Ait Olan Belgeler

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belge No: DH-SAİDd-00041_00204.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Belge No:004151.311301.001. 4/51

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MUI, Belge No: 030_18_01_01_2_3_3

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MUI, Belge No: 2446/183393/1

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MUI, Belge No:96-1/15/1

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MMS, Belge No:170/3

C. Cumhurbaşkanlığı Arşivine Ait Olan Belgeler

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv No: III-3, Dolap No: 14, Belge No: 396.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv No: III-10, Dosya No: 47, Belge No: 7626.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No: 47, Belge No: 7604.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No: 45, Belge No: 9311.

II. RESMİ YAZILAR VE YAYINLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

Türkiye Dış Politikasında 50. Yıl Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Yayınevi, Ankara, 1973.

III. GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi, 34/181/18 Tarih: 1 Ocak 1933-30 Haziran 1933
Sayı:3110-3285, MF. NO:33-1

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 13/37/1 Tarih: 10 Ocak 1920-30 Aralık 1921
Sayı:1-392.

İkdam Gazetesi, 9/24/23/ Tarih:1 Ocak 1921-31 Aralık 1921 Sayı: 8551-8906,
MF. NO:223

Milliyet Gazetesi (TAN), 35/26/20 Tarih: 1 Ocak 1933-30 Haziran 1933
Sayı:2477-2652, MF. NO:33/1

Vakit Gazetesi, 28/1/24/ Tarih: 1 Ocak 1933-30 Haziran 1933 Sayı: 5382-5557,
MF. NO:33/1

IV. KİTAPLAR

ADIVAR, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, İstanbul, 1992.

AKBIYIK, Yaşar, *Osmanlıdan Türkiye'ye Tarih Toplum Siyaset*, Semih Ofset, Ankara, 2012.

AKIN, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1983.

- AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadelede Son Meşrutiyet*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- AKŞİN, Sina, *Turkey, From Empire to Revolutionary Republic: The Emergence of the Turkish Nation from 1789 to Present*, NYU Press, Choice Outstanding Academic Title, 2007.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara, 1975.
- ARİF, Mehmet, *Başımıza Gelenler 93 Harbinde Anadolu Cephesi, Ruslarla Savaş*, haz: M. E. Düzdağ, İstanbul, 2009.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, 1999.
- ARMSTRONG, Harold C., *Bozkurt*, (Çev:Çağalı Güven), Arba Yayınları, İstanbul, 1996.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara, 2008.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Cumhuriyet Dönemine Ait 100 Belge), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, C-I, TTK Basımevi, Ankara, 2006.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991.
- AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Kitapevi, Ankara, 2009.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1884-1938)*, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- AYDOĞAN, Metin, *Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir, 2005.
- AYIŞIĞI, Metin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, TTK Basımevi, Ankara, 2004.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Ankara, 1969.
- BAYTOK, Taner, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Yeni Türkiye Devleti'nin Harici Siyaseti*, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

BELEN, Fahri, *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.

BELEN, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi, 1983.

BEY, Cavit, *Meşrutiyet Ruznâme'si*, (Yayına Hazırlayan: Hasan Babacan, Servet Avşar), C.IV, TTK Yayınları, Ankara, 2015.

BİLGİN, Deniz, *ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi*, Kaynak Yayınları, 2004.

BİLSEL, Cemil M., *Lozan I*, İstanbul, 1995.

BODUR, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

BUDAK, Mustafa, *İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.

CEBESÖY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953.

CURREY, Virginia Anderson, *Soviet Turkish Relations 1917-1922*, Ph.D. thesis, The University of Iowa (USA), 1968.

Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk., Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983.

ÇELEBİ, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk- İtalyan İlişkileri*, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1999.

DAVISON, H. Roderic, *Essays In Ottoman and Turkish History, 1774-1923: The Impact of the west*, University of Texas Press, ISBN-13: 978-0292729575, 2013.

DAYI, Derin Su, *Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selase Meselesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2003.

DUMONT, Paul, *Mustafa Kemal: Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.: Zeki Çelikkol), Remzi Kitapevi, 2005.

ERGİL, Doğu, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1981.

EROL, Mine, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun, 1972.

EYİCİL, Ahmet, *Siyasi Tarih*, Gün Yayıncılık, Ankara, 2005.

- GÖKMAN, Muzaffer, *50. Yılın Tutanağı (1923-1973)*, İstanbul, 1973.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1990.
- GÖZE, Ayferi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrimi Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- GRASSİ, Fabiol L., *Atatürk*, (Çev.: Eren Yücesan Cendey), Turkuvaz Kitapçılık, İstanbul, 2009.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi- IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- GÜNER, Zekai, *Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, TTK Yayınevi, Ankara, 1969.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, TTK Yayınevi, Ankara, 1975.
- İLGÜREL, Mücteba, *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.
- İlk Meclis Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2004.
- JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri I*, (Çev.: Cemal Köprülü). Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2001.
- JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Cilt-I, TTK Basımevi, Ankara, 1989.
- KANDEMİR, Feridun, *Hatıralar ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, İstanbul, 1965.
- KANDEMİR, Feridun, *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Arkadaşları ve Karşısındakiler*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964.
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1988.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969.
- KASALAK, Kadir, *Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Gnkur. Basım, Ankara, 1993.
- Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri-IV., Kaynak Yayınları, 2001.
- KİNROSS, Lord, *Atatürk*, Altın Kitap Yayınları, İstanbul, 1994.

KIRZIOĞLU, Fahrettin M., *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1993.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK Basımevi, Ankara, 2000.

KURTCEPHE, İsrail, BEDEN, Aydın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2015.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, A.Ü. SBF. Yayını, Ankara, 1978.

MATBUAT HÜLASALARI: Numero:5, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-i Müzakerati*, Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 15 Mayıs 1337, 06 MİL EHT A 1747, 568/1374, DN: 035572.

MCNEİLL, William H., *Dünya Tarihi*, İmge Yayınları, Ankara, 2007.

NADİ, Yunus, *Mustafa Kemal Paşa Samsun 'da*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

NEZİROĞLU, İrfan, YILMAZ, Tuncer, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.I, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

ÖZAKMAN, Tutgut, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, C. XIV, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.

SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Mondrostan Erzurum Kongresi 'ne)*, TTK Basımevi, Ankara, 1993.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, 1968.

SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Örgün Yayınları, İstanbul, 1982.

SELVİ, Haluk, *Milli Mücadele'de Erzurum 1918-1923*, ATAM Yayınları, Ankara, 2002.

SOFUOĞLU, Adnan; YILDIRIM, Seyfi, *Arşiv Vesikalarına Göre 1921 Londra Konferansı Tutanaklar- Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018.

SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I (1918-1920)*, TTK Yayınları, C.II, Ankara, 1986.

SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları,I (1920-1945)*, Ankara, 1983.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Bir Başkent'in Doğuşu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

- ŞİMŞİR, Bilal N., *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, 1996.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk, British Documents on Atatürk*, Cilt.III, TTK , Ankara, 1979.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- TANSEL, Selahattin, *Mondrostan Mudanya'ya Kadar*, C.III. İstanbul, 1984.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt.2, İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Dağ Yolu I*, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Konuşmaları, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- TİMUROĞLU, Vecihi, *Kurtuluş Savaşçısı Atatürk*, Prospero Yayınları, Ankara, 1995.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1984.
- TURGUT, Hulusi, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- ULUBELEN, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.
- ÜNAL, Muhittin, *Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü*, İstanbul, 1996.
- ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.
- ÜRER, Levent, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, Akdeniz Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis*, Çağdaş Yayınları, 2. Baskı, 1990.
- YALÇIN, E. Semih, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.
- YERASİMOS, Stefanos, *Ekim Devriminden Milli Mücadeleye Türk Sovyet İlişkileri*, TTK, İstanbul, 1979.
- YURDSEVER, Nevin Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Turkey, A Modern History, Çev.: Yasemin Soner Gönen, İletişim Yayınları, 2017.

V. MAKALELER

AKAN, Erkin, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921- 12 Mart 1921)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 24, Y. 2016, Bahar 2018, s. 245-267.

BOSTANCI, Mustafa, “Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.4, 2015.

ÇAPA, Mesut, “Sakarya Savaşı’ndan Sonra İmzalanan Türk-İngiliz Esir Mübadelesi Anlaşmasının Uygulanması ve Belgeler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.1, S.3, 1989.

DAYI, Esin, “IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul-Samsun-Erzurum Yolculuğu”, *Atatürk Dergisi*, C.4, S.2, 2014.

DOĞANAY, Rahmi, “Milli Mücadele’de Türk-İngiliz Esir Değişimi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.1, 2000.

DURAN, Tülay, “Mütareke Devrinin Önemli Bir Olayı Milli Ahrar Fırkası’nın Kuruluşu”, *Belgelerle Türk Tarihi*, C. IX-X (60). , 10-16, 1971.

DURAN, Tülay, “Son Osmanlı Meclis-i Mebusanında Felah-ı Vatan İttifakı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C. XI, S.61, 1972.

DURGUN, Bülent, “Kurtuluşundan Sonraki Günlerde İzmir’de Sosyo-Ekonomik Durum”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2012.

GAFAROV, Vasif, “Territorial Integrity of Azerbaijan At The Turkish-Russian Talks of 1921 (The Moscow and Kars Conferences)”, *The Caucasus & Globalization*, Vol.5, Issue 1-2, pp. 157-167, 2011.

GINGERAS, Ryan, “ The Sons of Two Fatherlands: Turkey and the North Caucasion Diaspora, 1914-1923”, *Europeon Journal of Turkish Studies*, Complete List, pp.1-17, 2011.

GÖL, Ayla, Turkey facing east, Islam, Modernity and foreign policy, ISBN-13: 978-1526107480, Manchester University Press, December 2013.

GÜÇLÜ, Yücel, “ The Struggle for Mastery in Cilicia: Turkey, France, and the Ankara Agreement of 1921”, *The International History Review*, Vol. 23, No. 3, pp. 580-603, September 2001.

KARA, Bülent, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.3, S.5, 2009.

KOÇ, “Nurgün, Milli Mücadelenin Başlarındaki Gelişmelerin Hatıralar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 3, p. 1231-1254, 2013.

KOÇ, “Nurgün, Şeyh Sait Ayaklanması”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/2, Winter 2013, p. 153-166.

KOÇ, “Nurgün, Bitmeyen Nüfuz ve Enerji Mücadelesinin Adı: Musul(Misak-i Milliden Günümüze)”, *Yeni Türkiye*, S.93, Y.2017.

KONUĞU, Enver, “Osmanlı IV. Orduy-ı Hümayunu’nda Kafkaslı Komutan Musa Paşa”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, C.2, 2017.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “I. İnönü Muharebesi ve Siyasi Sonuçlar Üzerine Bazı Düşünceler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VII, S.21, 1991.

MÜEZZİNOĞLU, Ersin, “Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Journal of Universal History Studies (JUHİS)*, Vol. I, Issue I, pp. 44-79, 2018.

ÖZTOPRAK, İ., (1992). “Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in İstifası Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IX, S.25.

ÖZTOPRAK, İzzet, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cerayan Müzekararı”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, C. XI, S.33, 1995.

ÖZTÜRK, Ayhan, “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümeti’nin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)”, *E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, 1993.

ÖZÜÇETİN, Yaşar, “Milli Mücadele İçerisinde "19 Mayıs 1919", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, 2004.

SAKİN, Serdar, “Misak-ı Milli’nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.13, 2012.

SANBORN, Bernice, BURTLER, Donoth, “International Notes”, *The Journal of International Relations*, Vol.12, No.1, pp.75-107, Jul. 1921.

SELVİ, Haluk, “Milli Mücadelede Erzurum ve Sivas Kongreleri Dönemi”, *Türkler*, 2002.

SONYEL, Selahi R., “Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız”, *Belleten*, XLV/I (177), 1981.

TAŞKIRAN, Cemalettin., “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C 4, S.14, 1994.

TURAN, Mustafa, “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi: " Milli Temsil Meselesi", *Akademik Bakış Dergisi*, 2012.

UZUN, Hakan, “İmparatorluktan Milli Devlete Gidiş Sürecinde Çalışma Tarzı ile Sivas Kongresi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Tarihın Peşinde, S.8 , 2012.

YEŞİL, Ahmet, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Siyasi Kimliği” *Türkler*, Cilt. XVI, Ankara, 2002.

ZEYREK, Suat, “The Role of Kurds in the Struggle for the Foundation of Turkish Republic”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol.2, No.1, pp.20-32, March 2013, Copyright Karabük University.

VI. YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZLERİ

DEMİREL, Halime, Bekir Sami Bey ve Faaliyetleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994.

DÖNMEZ, H. Aykut, Londra Konferansı ve Bekir Sami Bey, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1996.

ÖZGEDİZ, Gülden, Security in the Third World, Bilkent University Institute of Economics and Social Sciences, January 2004, A MASTER THESIS.

VII. GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi, 34/181/18 Tarih: 1 Ocak 1933-30 Haziran 1933 Sayı:3110-3285, MF. NO:33-1

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 13/37/1 Tarih: 10 Ocak 1920-30 Aralık 1921 Sayı:1-392.

İkdam Gazetesi, 9/24/23/ Tarih:1 Ocak 1921-31 Aralık 1921 Sayı: 8551-8906, MF. NO:223

Milliyet Gazetesi (TAN), 35/26/20 Tarih: 1 Ocak 1933-30 Haziran 1933 Sayı:2477-2652, MF. NO:33/1

Vakit Gazetesi, 28/1/24/ Tarih: 1 Ocak 1933-30 Haziran 1933 Sayı: 5382-5557,
MF. NO:33/1

VIII. WEB KAYNAKLARI

Bekir Sami Kunduh, (2019). Mfa.gov.tr/sayin/-bekir-sami-kunduk_un_-ozgecmisi.tr.mfa Erişim Tarihi:10.03.2019.

ÇETİNTAŞ, Cengiz, (2018). TBMM Tutanaklarında Londra Konferansı (1921) www.cengizcetintas.com/cengizcetintas.tbmmnutanaklar.1.16.pdf Erişim Tarihi: 19.05.2018.

KASALAK, Kadir, (1991), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/813/10324.pdf> Erişim Tarihi: 05.07.2018.

MACFİE, A.L., The Revision of The Treaty of Sevres: The First Phase (August 1920-September 1922) <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/6> Erişim Tarihi: 11.07.2019.

Sivas Kongresi, (2018). www.ataturk.net/mmuc/sivas.html Erişim Tarihi: 06.07.2018.

Sivas Kongresi, (2019). Ataturktoday.com/AtaturkGunlugu/EylulSeptember/8.htm Erişim Tarihi: 10.02.2019.

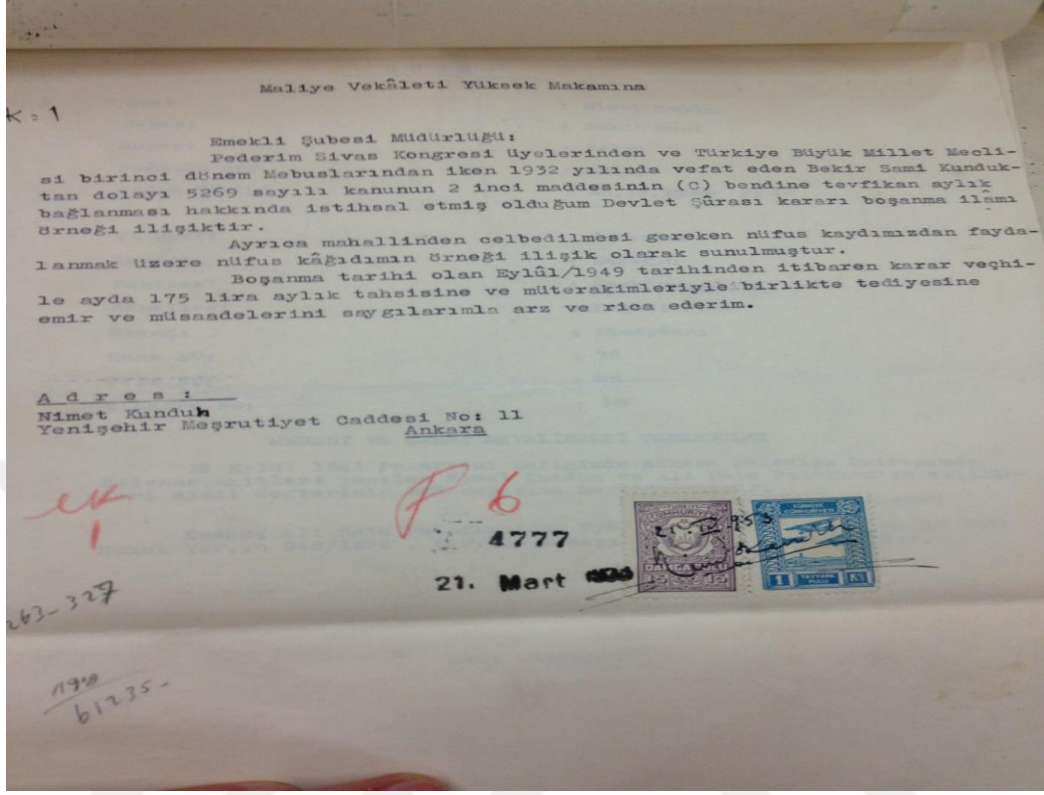
EKLER

EK 1. Bekir Sami Bey'in Nüfus Kâğıt Örneği (29/II/1949 Tarihli Emekli Sandığı Arşivi, Yer Numarası: 263-327/61235)

Nüfus Kayıt Örneği				Köyü	Hane No.	Cilt No.	Sahife No.
Bucağı		Mahallesi	Sokağı	Batmaşaş	8	14	95
Merkez							
Adı ve Soy Adı	Doğduğu tarih	Doğum yeri	Medeni hali	Cinsiyeti	Dini (+)	Nüfus siciline tarih ve sur-etki kaydı.	Vefat nikâh boşanma yer-değiştirme tasfihsin ve vasaire gibi malumat bur-a da gösterilecektir.
	1980	Yerkeziistan	evli	Erkek	İslam	1320 tahrir	Yıldızeliinde bulunan 3 defterin 16 No. da 810mü var .
	1989	"	"	Kadın	"	"	3 sayılı defterin 166 No. da 810mü var .
	1307	Batmaşaş	"	Erkek	"	"	1946 da 810mü .
	1304	İstanbul	"	Kadın	"	1935 evlenerek	Sagdır .
	1326	Köyü	"	"	"	1933 Doğum	Köyün 29 evinde Ali Sa- im polatkan ile evli iken 6/7/1949 tarihinde boşanmıştır .
				Bu künye kayde uygundur . 29/II/1949			

Nüfus Kayıt Örneği							Köyü	Hane No.	Cilt No.	Sahife No.
Nüfus kâğıtlarında yerini aldığı yer		B	Burd	Burd	Mahallesi	Sokağı	Batmaşaş	8	14	95
		Merkez	Merkez	Merkez						
Adı ve Soy Adı	Batmanca adı ve soy adı	Annesini Adı ve Soy Adı	Doğduğu tarih	Doğum yeri	Medeni hali	Cinsiyeti	Dini (+)	Nüfus siciline tarih ve sur-etki kaydı.	Vefat nikâh boşanma yer-değiştirme tasfihsin ve vasaire gibi malumat bur-a da gösterilecektir.	
İsmail	İsmail	19	1980	Yerkeziistan	evli	Erkek	İslam	1320 tahrir	Yıldızeliinde bulunan 3 defterin 16 No. da 810mü var .	
Fatma	Fatma	19	1989	"	"	Kadın	"	"	3 sayılı defterin 166 No. da 810mü var .	
Özül	Özül	19	1307	Batmaşaş	"	Erkek	"	"	1946 da 810mü .	
Şevket	Şevket	19	1304	İstanbul	"	Kadın	"	1935 evlenerek	Sagdır .	
Fikri	Fikri	19	1326	Köyü	"	"	"	1933 Doğum	Köyün 29 evinde Ali Sa- im polatkan ile evli iken 6/7/1949 tarihinde boşanmıştır .	
							Bu künye kayde uygundur . 29/II/1949			

EK 2. Kızı Nimet Kunduh'un Dilekçesi (29/II/1949 Tarihli Emekli Sandığı Arşivi, Yer Numarası: 263-327/61235)

EK 3. Hüdavendigâr Vilayeti Valiliğine Bekir Sami Bey'in Tayini (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MUI, 004151.311301.001.4/51)

TC BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BCA)

دائرة صدارت تخریرات کلمی		شعبه	میتھی	مسودی	کوالی تو مرسومی
لاجل التمس الیه و ردی					
مقاله ایذاگر		دائرة تخریرات کلمی	تاریخ تخریر	تاریخ مسود	شماره روزنامه تخریر
			۲۹	۲۹	۲۹

دائرة تخریرات کلمی
میتھی
مسودی
کوالی تو مرسومی

تاریخ تخریر
تاریخ مسود
شماره روزنامه تخریر

۲۹
۲۹
۲۹

دائرة تخریرات کلمی
میتھی
مسودی
کوالی تو مرسومی

تاریخ تخریر
تاریخ مسود
شماره روزنامه تخریر

۲۹
۲۹
۲۹

OSMANLI ARŞİVİ
BEO
4/51 311301/

2014
(10/1/2014)

BEO.004151.311301.001

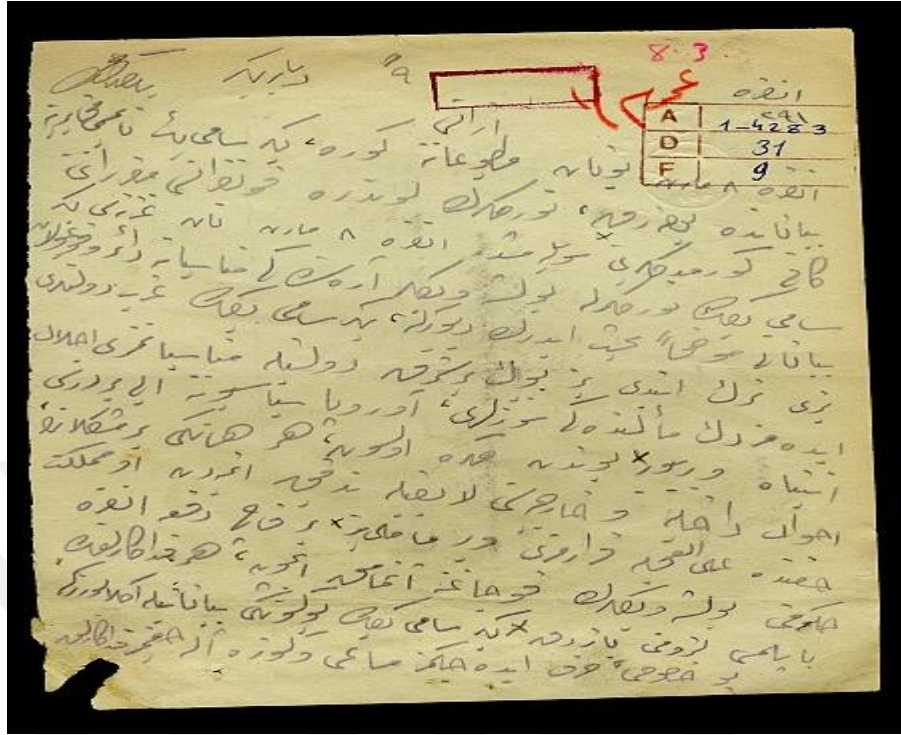
DAİRE İ SADARET TAHRİRAT KALEMİ

ŞUBE 1

Tarih i tesvîd 29 Rebiülevvel sene 331 23 şubat sene 329

Trabzon Valisi Sabıkı Bekir Sami Bey Hüdavendigâr Vilayeti Valiliği'ne tayin edilmiştir.

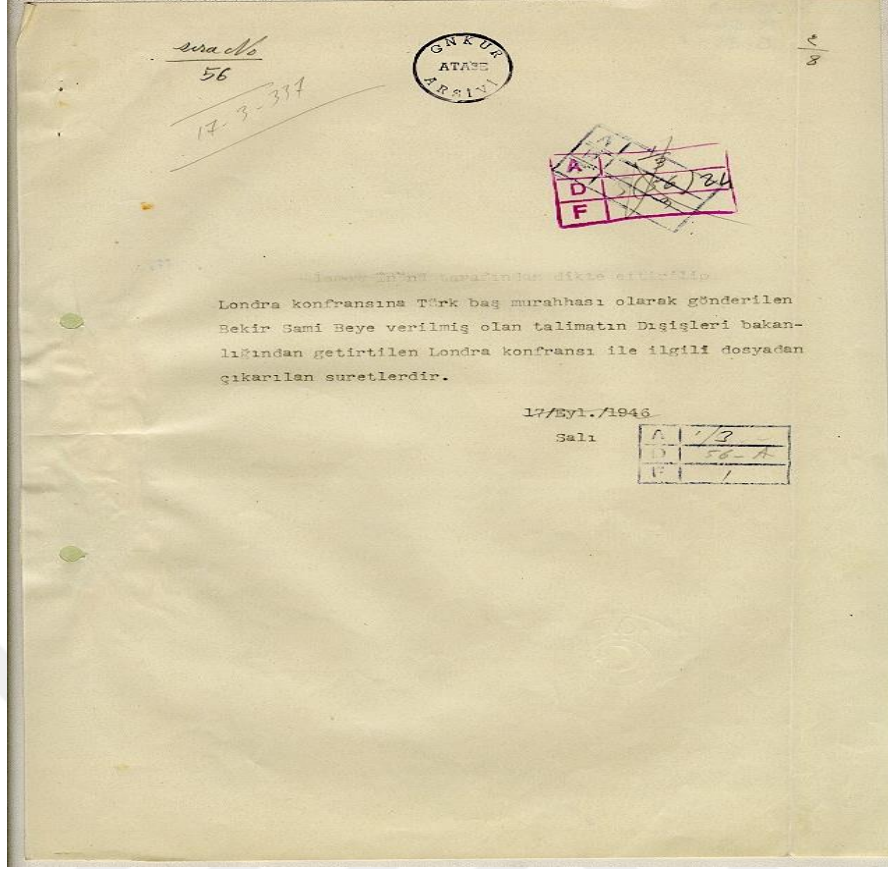
EK 4. Londra Konferansı ve Bekir Sami Bey (ATASE Arşivi, İSH, Kutu:1-42-83, Gömlek:31, Belge:9)

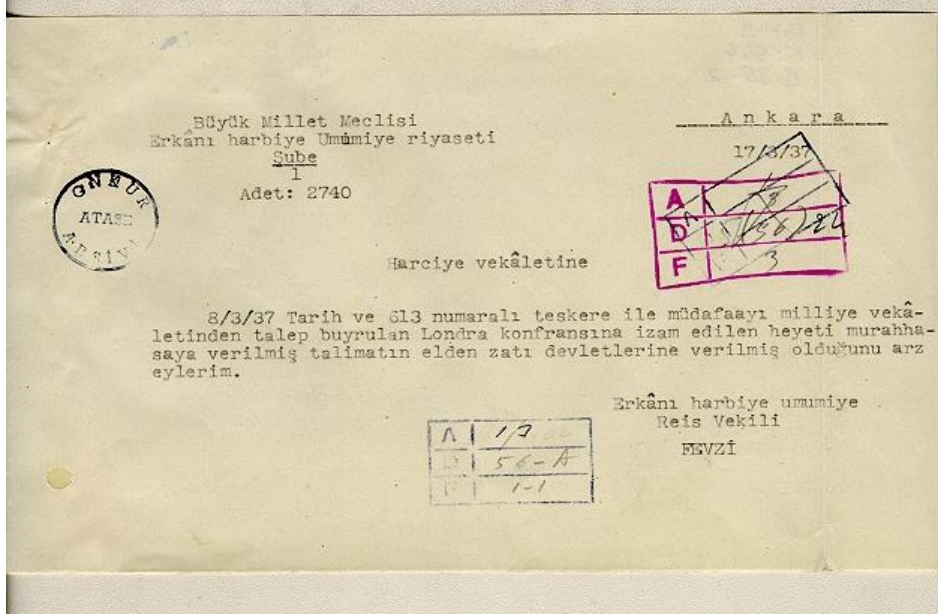
Ankara

Diyarbakir

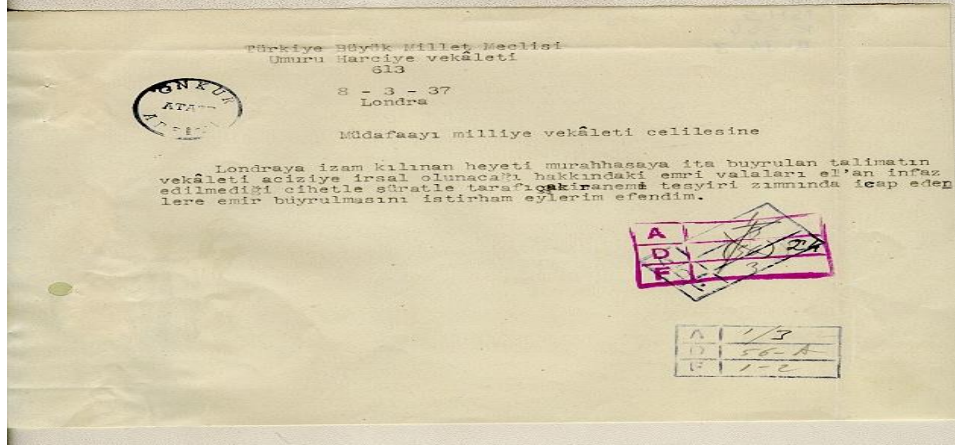
Ankara 8 Mart Yunan matbuatına göre Bekir Sami Bey muhabirine beyanatta bulunarak Türklerin Londra Konferansı mukarretanı kafi görmediklerini söylemiştir. Ankara 8 Mart Tan Gazetesinin Bekir Sami Bey'in Türklerle Bolşevikler arasındaki munasebata dair vuku bulan beyanatı bahsederek diyor ki Bekir Sami Bey'in garp devletleri bizi terk etti. Biz büyük bir şark devletiyle munasebatımızı ihlal edemedik mealindeki sözleri Avrupa siyasiyununa iyi bir müşkilatın ahval-i dahiliye ve hariciyesini layıkıyla tedkik etmeden o memleket hakkında alelacele kararımızı vermemeliyiz. Birkaç defa Ankara Hükümetini Bolşeviklerin kucağına atmamak için fedakarlık yapılması lüzumunu yazdık.

(ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek:56/A, Belge:1)

(ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek:56/A, Belge:1-1)

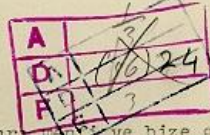
(ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek:56/A, Belge:1-2)

A	1/3
D	56-A
F	1-3

Türkiye
Büyük Millet Meclisi Hükümeti
Erkânı harbiyei umumiye riyaseti
Şube :
Adet-:

Londra : 3/3/37

Londra konfransının ceryanı hazır ve bize gayri müsait bir mahiyettedir.Devletlerin amali milliyemizi tanımak istediklerine dair ameli olmak üzere bir serrişte mevcut değildir.Bundan mada esasattan tebaüt ile teferruata girmişlerdir,ki bu çıkmaz sokakta husulü tabii olan inkıtaî müzakeratın sebebi olarak bütün dünyaya karşı bizi gösterecekler ve Londra konfransından yunanlıları takviye etmek ve kendi milletiimize karşı vaziyetimizi zayıf kılmak neticesi ile çıkacağız.

Bir senedenberi İngilizlerin İstanbulda propaganda ve mütemadiyen bize iblağ ettikleri iki mühim arzu yani sui misalden tevekkil ve İngiliz izzeti nefisini vikaye için muahedeyi bir kerre tastik etmiş olmak ve üseranın mübadelesini müzakere eylemek maddeleri yine öne sürülüyor. Sevr muahedesinde de yazılı olan Kilikyanın Türk olduğu ve Türk kalacağı ifaliyesi yine tekrar edilerek,bir sene evvel,iki sene evvel olduğu gibi yalnız jandarma mevzuu bahis ediliyor.Buna daha ziyade temas edilince asayişin ve akaliyetlerin muhafazası mecburiyeti ile gündelik işgale lüzum olduğunu aleni celselerde başıra başıra dünyaya propaganda edeceklerine şüphe yoktur.Velhasıl Trakya ve İzmir meselesi yunanlılar tarafından emri vaki olduğundan bu zeminde müzakeratın nihayet dün olduğu gibidir.Fakat buna mukabil filen tahti işgalimizde bulunan şarktaki arazi ve Fıratın şarkındaki menatik için matalip karşısında kalacağız.İngiltereye karşı mevzuu bahis olacak arazi meselelerimizden boğazlarla itişalimiz bugün yunan kuvvetleriyle maktu olduğundan bu zemindeki müzakeratı filen muahhar bir mahiye te gösterebilirler.Musula karşı açık olan yolumuz ise Kürdistan meselesinin ortaya atılmasıyla mütearrızene ve fevkalade cür'kârane bir şekilde sed olunmaktadır.Bu suretle hududlar mesalinde Londra konfransı bugünkü emrivakilerin kabul ve teyid ve bundan fazla henüz filen temin edilemeyen Kürdistan hududlarını ortaya atmıştır.Memleketin aksamı sairesinde ise istiklâl ve hakkı hayat tanımağa temayül etmek şöyle dursun bilâkis telâkkiyatı esasıyesinde musir olduğunu mürakabai maliye komisyonu şeklinde irae eylemiştir.Malumdur,ki Sevr muahedesi esas itibariyle doğrudan doğruya işgal olunacak arazi ile zahiren işgal olunmayarak jandarmalar ve komisyonlarla idare ve istismar edilecek arazinin mütefikler arasında tayin ve tevzii ve Türk unsurunun sureti muhtelifle ile imhası umdelerine iptina eder.Görülüyor,ki galipler bu umdelerini inat ve ısrar ile muhafaza ediyorlar.918 Mütareke müzakeratında da heyetimiz hüsnü muamelâta uğramış idi.Avdetlerinde İzmir,Trakya İstanbuldan en ufak bir şüpheye düşmek şöyle dursun izzeti nefislerimizi muhafaza için yunan donanmasının sularımıza gelmeyeceği vadini bile almışlar ve Adana mntakasının işgali hakkındaki ahkâmı da kaldırtarak yalnız tunellerin muhafazası gibi mevad kalmış ve bunun da değiştirilmesi kabilsede amiral tarafından Londra ile muhaberata mütevakki bilüzum ve ehemmiyetsiz kuyut şeklinde gösterilmiş idi.İstanbulda İngiliz donanması gireceği sıralarda Türklerin izzeti nefisini muhafaza edeceklerini amiral resmen ve başvekil atfen sadrazama temin ediyordu.Sevr'den bir sene evvel murahhasların konfransa gidip taleplerini bildirmeleri dahi muhasım milletlerden yalnız Türklere verilmiş bir nimet idi.Yunan mezaliminin tahkiki günlerinde ve ondan sonra Fransız memurları kapı kapı dolayarak yunanlıların behemehal İzmir'den çıkarılacağını neşrederlerdi.Bu rivayata kanmış olanlar ekseriyetle bugün Maltada veya İstanbulda esir ve milletiimiz bir senedenberi mebadii hayatı istihsal için mücahede içindedir.

(ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek:56/A, Belge:1-3)

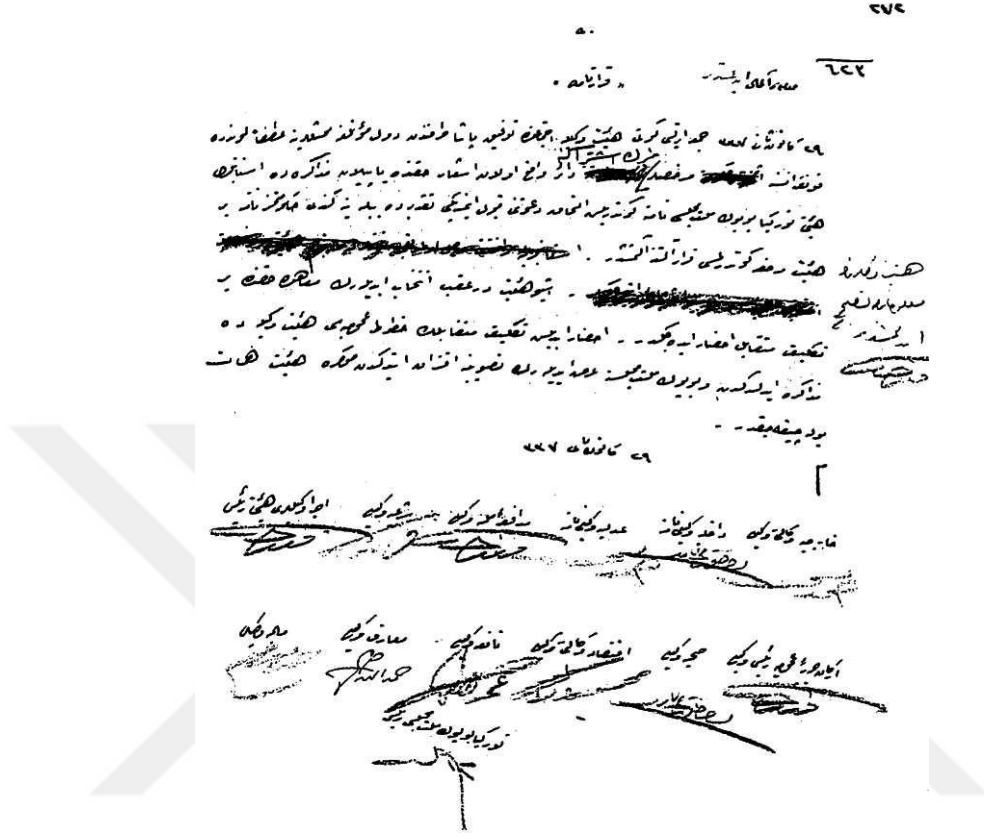
Bugün de aynı yolda yürüyoruz, gibi görünüyor. Bu noktaya ehemmiyetle nasbı nazar olunursa belki bir faide istihsal olunur. Fakat hiç olmazsa hileli inkıtai müzakerattan biz manen kuvvetli olarak çıkmış bulunuruz. Konfrans ta takip olunacak hattı hareketi berveğihiati külliyen tebdiline lüzum vardır. Yukarıda zikri geçen ve heyeti itilâfiyenin muzmirat ve mukarreratından tevehhuş ve tevehhümü ifade eden bütün mülahazatı kendi lerine aleni celselerde söylenmelidir. Sevr muahedesi Türk milletine hak kı hayat ve hakkı istiklâl tanımamak ve dört beş sene gibi kısa bir müddet zarfında anı büsbütün dünyadan kaldırmak esasları üzerine kurulmuştur, iddiasını başıra başıra her yere söylemek iktiza eder, evvel emir de konfrans x Türk milleti için her millet gibi müstakillen bir hakkı hayat tanıdığını ifade ve ilân etmelidir. Heyeti aliyeleri bu x neticeyi istihsal edinceye kadar uğraşmalıdır. Eğer inkita olacak ise bu yüzden vaki olmalıdır, ki mücadelâtin ne için devam ettiği dahil ve hariçte anlaşsın. Eğer bu esası devletler kabul ederlerse Sevr muahedesinin asil ruhu yani ruhu idamı bertaraf edilir. Ve müstakil bir millet hakkı hayatı noktai nazarından yeniden tetkike girecek mevaddının hepsi bu teraziye vurulur ve bittabi esasından değiştirilir. Ancak bu netice istihsal edildikten sonra ikinci maddeye yani hududlara girişilebilir. Bu hususta bizim matalip ve müddeyatımızı dünya bilir. Ekseriyeti Türklelerle meşkûn olan manatik ile ifade olunabilir ki misaki millide münde riçtir. Eğer bu hususta bir isabetsizlik veya diğer bir mütalâa var ise onun tetkikine hazırız. Diyip mukabil tekalifi kat'ıye talep etmelidir. Bu meyanda meselenin en mütebariz kısmı yunan işgalinde bulunan arazi dir. Yunanlıların tahliyyeye icbar edilemeyeceği şeklinde en nihayet göreceğiniz etvara karşı dâli itilâfiye, hakkımızı kabul ve ilân ettikten sonra yunanlılar bu mukarreratı filen tatbikten imtina ederlerse her iki milleti serbest brakmalarını ve bu suretle yunan muharebesinin sevr ile ve zümrei itilâfiye ile alakadar olmayan bir mesele münferide ad dolunmasını talep edebiliriz. Mahaza elimizden silâhları aldıktan ve bizi her tarafta başladıkdan sonra boğazlamak üzere yunanlıları çağır dıklarını söylemekten çekinmemeliyiz. Galisen akaliyetlerin hukuku - bu hususta ekseriyetlerin akaliyetlere adeden ve iktisaden ve hukunen velhasıl hiç bir suretle düm ve mahkum vaziyette bulunmasını kabul edemeyiz. Bize teklif olunan mevad ile bütün dünyanın kabul ettiği mevaddı bu esas noktai nazarından tetkike amadeyiz. Rabian borçlarımız ve dünyu nu umumiyemiz kontroller vesaire - birinci madde esası üzerine her borcumuzu tanır ve tediye ederiz. Hiç bir kontrol kabul etmeyiz. Velhasıl bizim en büyük kuvvetimiz bizi imha ve idam etmek için mütemadiyen uğraştıkları vehminde bulunduğumuzu, her teklifi olan bu ayara urmak mecburiyetinde olduğumuzu asla gizlemiyerek kendilerine de söylemektir. İngilizlerin izzeti nefsi tevehhümü zahirisi itilâfıcılar tarafından behemhal bir oyun düşünülerek milletimizin imha ve ifna edileceği tevehhümü hakikisi yanında kıymetten âri kalır. Bunu da kendilerine açıkca söylemek mecburiyetindeyiz. Taki bu kanaatte bulunan bir mücadele ne şekilde ve ne kadar uzun sürse yalnız kazanmak ihtimalini gördüğümüz ifade etmiş olalım efendim.

A	1/3
D	56-A
F	1-4

(ATASE Arşivi, İSH, Kutu: 1/3, Gömlek:56/A, Belge:1-4)

EK 5. Londra Konferansı'na Gidilmesine Dair Kararname (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MUI, Belge No: 030_18_01_01_2_3_3)

80 372

Muamelesi İkmal Edilmiştir 623

Kararname

29 Kânun-İ Sani 337 Cumartesi Günü Heyet-İ Vekile İctimaında Tevfik Paşa Tarafından Düvel-İ Mü'telife Mümessillerine Atfen Londra Konferansına Murahhaslarımızın İştirakine Dair Vaki Olan İşar Hakkında Yapılan Müzakerede İstanbul Heyeti Türkiya Büyük Millet Meclisi Namına Gönderilmiş İltihak

Davetini Kabul Etmediği Takdirde Bile Yine Kendi Hükümetimiz Namına Bir Heyet Gönderilmesi Karar Altına Alınmıştır. İşbu Heyet Derakab İntihab Edilerek Muâhede Hakkında Bir Teklif-İ Mütেকâbil İmza Edecektir. İmza Edilmiş Teklif-İ Mütেকabilin Hutut-İ Umumiyesi Heyet-İ Mezkurda Müzakere Edildikten Ve Büyük Millet Meclisine Arz Edilerek Tasvibine İktiran Etdikten Sonra Heyet Yola Çıkacaktır.

29 Kânun-İ Sâni 337

Hariciye Vekaleti Vekili Dahiliye Vekaleti Namına Adliye Vekaleti Namına

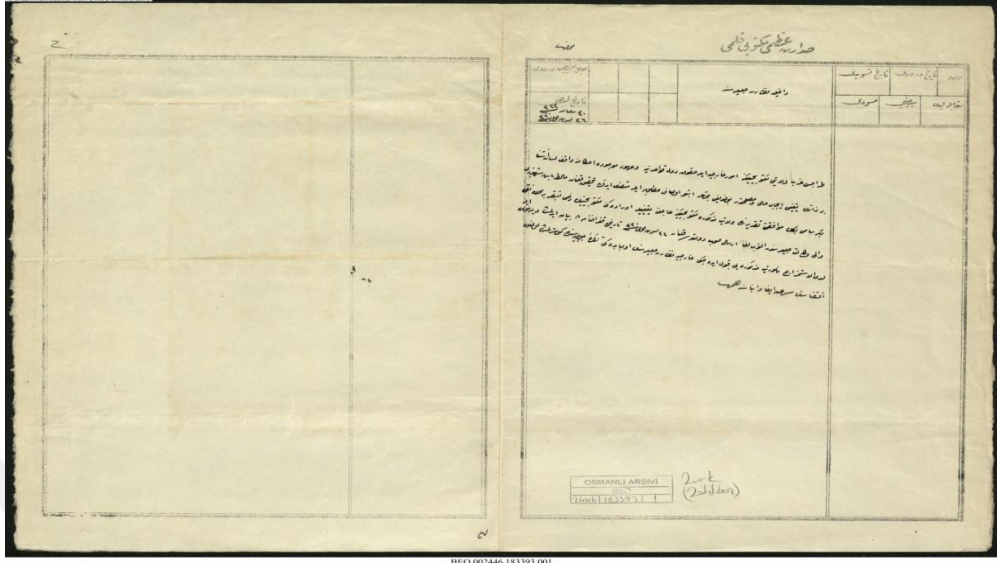
Müdafaa-İ Millye Vekili İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Erkân-İ Harbiye-İ Umumiye Reis Vekili Sıhhiye Vekili İktisad Vekaleti Vekili

Nafia Vekili Maarif Vekili Maliye Vekili Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

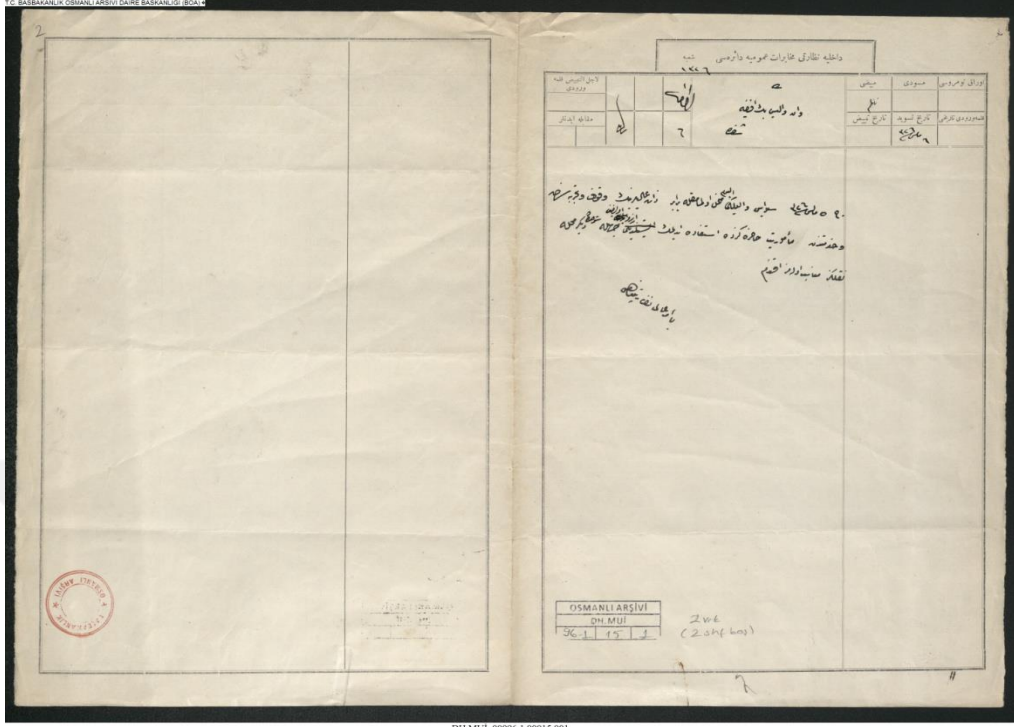

**EK 6. Sadâret-İ Uzmâ Mektubu Kalemi (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi,
DH. MUI, Belge No: 2446/183393/1)**

Sadâret-İ Uzmâ Mektubu Kalemi
Bekir Sami Bey Trablusgarp Vilayeti Mektupçuluğuna tayin edilmiştir.

**EK 7. Van Valisi Bekir Sami Bey'e Şifre (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi,
DH. MUI, Belge No: 96-1/15/1)**

DH.MUI.00096.1.00015.001

Lütfi

Van Valisi Bey Efendiye

6 Şifre 6 Mayıs Sene 326

C 5 Mayıs Sene 326 Sivas Valiliği Elyevm Münhal Olmakla Beraber Zât-İ
Âlînizin Vukûf Ve Tecrübelerine Ve Hizmetinden Memuriyet-İ Hâzırınızda İstifade
Edilmek Arzu Olunduğu Şu Sırada Diğer Mahalle Nakliniz Münasib Olamaz Efendim.

EK 9. Bekir Sami Kunduh TBMM Arşiv Kâğıdı (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı)

ردیف	موضوع	تعداد	تاریخ	ملاحظات
۱	کتابخانه	۸۱	۹۶	
۲	کتابخانه	۸۱	۹۶	
۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۲۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۳۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۴۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۵۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۶۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۷۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۸۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۱	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۲	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۳	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۴	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۵	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۶	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۷	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۸	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۹۹	کتابخانه	۹۶	۹۶	
۱۰۰	کتابخانه	۹۶	۹۶	

10

تركيا بويوك ملت مجلسنه ايكديجي دوره ائتخابيده انهجا ائتخاب اولوبان ذوات كرامه مخصوص مختصر ترجمه حال ورفهسيدر .

نومبر	صفه	نومبر	نومبر
		٢٩٢	١٢٨٤
			٢١٩
			١٩١

زوجهال (**)

بنت کاسه بایس بمسرت مازوم . سفارت کادی دصایم نفهری انشا . فتحه دینه
فرانسه بولدم . فرانسه بولدم . فرانسه بولدم . فرانسه بولدم . فرانسه بولدم .
بند و کورمه و ایلیقه بولدم . بخت نسیده بولدم . بولدم . بولدم . بولدم . بولدم .
بندر کیم کی صورت بولدم . ایله قاریه دایمی ایفانیم . ایله بولدم . بولدم .
بند بولدم . بولدم . بولدم . بولدم . بولدم . بولدم . بولدم . بولدم .

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde, Amasya Milletvekili Bekir Sami Kunduh'un kısa özgeçmişi aşağıdaki gibidir.

Adı ve Soyadı : Bekir Sami Kunduh
Babasının ve Anasının adı : Musa Kunduh paşa
Kevser Hanım
Doğum yeri : Şimali Kafkasyada Sanbay Malikânesinde
Doğum tarihi : 1865.
Okuması : Galatasaray Sultanisi, Paris Siyasal Bilimler Okulu
Bildiği Diller : Türkçe, Fransızca, Farsça, biraz İtalyan İngilizce.
Neden uzmanlığı olduğu : Siyaset
Eserleri : yok
İlim unvanları : yok
Seçimden evvelki mesleki işi ve üzdüğü : Hariciye Memurluğu ve valilikler.
Millet vekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu : Evli iki çocuk babası
Osmanlı Meclis Mebusanında Millet vekilliği varsa seçim yerleri : Amasya Millet vekili olarak Anadolu Hattını temsil etmiştir.
Öldü ise ölüm tarihi : 1933

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler.

Bekir Sami Kunduh Galatasaray Sultanisi ve Paris Siyasal Bilimler okulundan mezun olarak Hariciye'ye intisap etmiştir. Petrol Sefaret kâtipliğinden sonra Hariciye kaleminde çalışmıştır.

tebriz,hermanşah, Sine, Malta, Mesina konsolosluklarında bulunmuştu
 irabulus Harp Mektupculuğu ile dahiliyeye geçerek, Amasya m
 sarrıflığı van, irabzon, Bursa, Beyrut, Halep valiliklerini yapmıştı
 Cemal paşa ile anlaşamadığından, Halep valiliğinden azil olunarak
 ta bulunan viftliğinde bir muddet kalmıştır. Mütarekede İstanbul
 dığı zaman kendisine teklif edilen İzmir valiliğini sonra Ferit
 kabinesindeki Dahiliye Nezaretini red etmiştir.

Mustafa Kemal paşa ile İstiklâl mücadelesine başlayarak An
 ya geçmiştir. Çok iyi bildiği ve kendisini pek iyi tanıyan Samsu
 sya, Tokat ve Sivas Bölgelelerinde çalışarak Mustafa Kemal paşa ve
 daşlarıyla Sivas Kongresini hazırlamışlardır. Bu Kongreyi mütee
 Mustafa Kemal paşa, Bekir Sami Bey ve Nauf Bey padişah tarafından
 ben idama mahkum olmuşlardır.

stüyük Millet Meclisi üyesi olarak Osmanlı Meclisinde An
 Millet vekili olarak yer almıştır. İngilizler Meclisi basarak An
 yu temsil eden millet vekillerini Maltaya sürdükleri zaman Bekir
 nin evi gece yarısı basılmış esede kendisini bulamamışlardır. ve
 doluya firara muvaffak olmuştur. Ankaraya dönüşünde ilk kurulan
 hükümetinin Hariciye vekili olmuştur. Türk heyetinin reisi olan
 kovaya gönderilmiştir. Ankaraya avdetinde Londra Sulh Konferansı
 vetli olan Ankara hükümetini temsil etmiştir. Aynı Konferansda
 İstanbul hükümetinin (Türk Milli davasının müdafii) olamayacağı
 ri sürerek (söz hakkının) Ankara hükümetine kazandırmak şerefine
 olmuştur. Maltadaki sürgünlerin idesi Adana ve Antalya Mintaka
 nın tahliye gibi, Lloyd George Lord Curzon, Briand, Kond Sforzala
 görüşerek kıymetli misafirlar imzalamıştır. Aynı zamanda Loyd Geo
 ile vaki olan münakaşalarda Kürdistan ve Ermenistan meseleleri
 etmiştir. İtalya da Aral ve Papa tarafından kabul edilmiştir. An
 dönüşünde Hariciye vekâletinden istifa ettiği halde (fevkalade
 has) olarak Londra, Paris ve Roma da görüşmelere devam üzere gö

(3)

miş isede bu vazieden bir kaç ay sonra ayrılmıştır. Avrupa dünü
ikinci Millet Meclisine Lokat Millet vekili olarak katılmıştır.
İçtinadı siyasi olarak Arakki perver ırkasına dahil olmuştur.
Sui kasi davasında İstiklâl mekemesinin önüne çıkmış isede bere
etmiştir.

İ926 hadisesinden sonra siyaset âleminden çekilerek Toka
çiftliğinde çocuklarıyla birlikte asude bir hayat geçirmiştir. 21
sene sonra İstanbula gelerek aynı hayata devam etmiştir. İS/I/İS
sinde vefat etmiş Maçka Mezarlığına defnedilmiştir.

İBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

EK 10. TBMM Tercüme-i Hal Varakası (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

10
numero
23

تودکیا بویوک ملت مجلیسه لیکینی دورده انتخابیوره ایضا انتخاب اولیوان دولت کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال ورتقیده تورکیا
Türkiye Büyük Millet Meclisine ikinci devre-i intihâbiyede âzâ intihab olunan zevât-ı kirârna mahsus muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

هویت : Hüviyet

mebus	بیعت	انتخاب اول سوک مأموریتی	Tokat	توکات	Daire-i intihabiyesi
		intihabdan evvel son memuriyeti	Bekir Sami	بکر سامی	İsmi
		memur değilse intihabdan evvel son vaziyeti	Musa Paşa	موسا پاشا	pederinin ismi
		mazbata-i intihabiye tarihi	1283	۱۲۸۳	tarih-i tevellüdü
393	۴۹۴	Kaç rey ile mebus intihab olunduğu	Kafkasya	قفقاس	mahall-i tevellüdü
12/8/39	2/1	mazbatasının meclis-i heyet-i umumiyesince tarih-i tasdiği	Memur	مأمور	mesleği
fi 9 Ağustos 339	۲۹۹	meclise tarih-i iltihaki			

Muhtasar tercüme-i hal (**)

فصلنامه ترجمه حال (**)

تقدیرتکلیفید یا علیکم سایه سنده ماذوم . سفارت لندی دقایم لغرض استاره هفتج درگاه
شهرت کرده بولدم . در اینوقت تقوی صوغری واسیه شوقه ایام دانه ، فوریه روس
بیروت ، صید و فوسفات و الفکره بولدم . لغت شکرده بولدم برزبانده اما شوقه
ای سایه بولدم که صورت بد نزدیک ایضا فایده دانی ایضا ایتم . ایضا شوقه لغت
و فوسفات فوسفات لغت رفقی ریاسته بولدم

بکر سامی

Galata Mekteb-i Sultaniyeye Paris Ulüm-i Siyasiye mekteplerinden mezunum . Sefaret Kitâbeti ve Hariciye Nezareti İstîşare kaleminde ve baş şebenderliklerde bulundum . Trabuşgarp mektupçuluğu , Cebel-i Garbi ve Amasya Mutasarrıflıkları ile Van, Trabzon, Bursa, Beyrut, Halep ve Trabuşgarp valiliklerinde bulundum . Heyet-i temsiliyede bulduğum bir zamanda Amasya mebusluğuna intihab edildiğim gibi Hükümet-i Mülîyemizin ilk hariciye vekaletini ifâ ettim . İlk Moskova Heyet-i Murahhasasına , Londra Heyet-i Murahhasası riyasetinde bulundum .

Bekir Sami

(*) بورتاجه مجلی دولت لیکینی دورده انتخابیوره ایضا انتخاب اولیوان دولت کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال ورتقیده تورکیا
(**) ترجمه حال ورتقیده تورکیا بویوک ملت مجلیسه لیکینی دورده انتخابیوره ایضا انتخاب اولیوان دولت کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال ورتقیده تورکیا

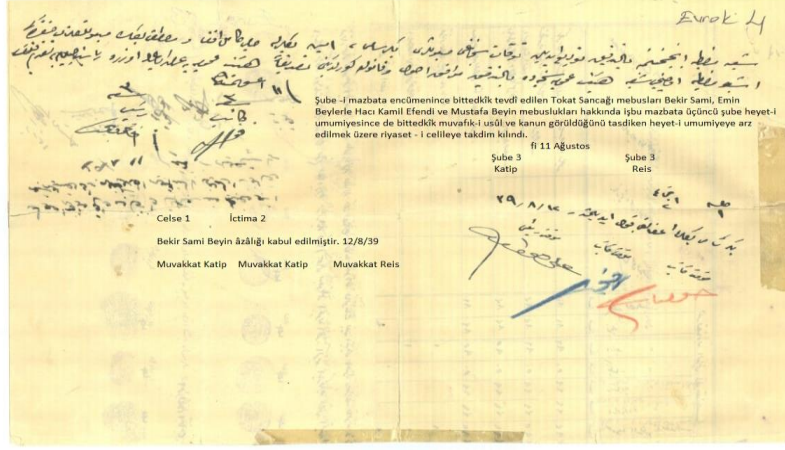
EK 11. Bekir Sami Bey'in Tokat Mebusluğu Seçiminde Aldığı Oy Oranı (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

		her kazadan aldığı rey miktarı					memuriyet veya sınıfı	mebus namzedinin ismi
		Artuk ova	Niksar Reşadiye	Erbaa	Zile	merkez kazası		
Mecmua aldığı rey miktarı	aded	333	395	394	392	1	Amasya mebusu sabıkı Bekir Sami Beyefendi	
	aded	34	49	50	96	81		
Ewkelî devre-i intihabiyelerde mebusluğa intihap olunup olunmadığı ve olunmuş ise hangi tarihte intihap olduğuydu	aded	395	34	49	50	96	Kastamonu esbak müdde-i umumiî Emîni Beyefendi	
	aded	34	49	50	96	83		
	aded	394	34	49	50	95	Sabık Zile Mebusu Zileli Topçuzade Hacı Kamil Efendi	
	aded	34	49	50	95	83		
	aded	392	34	49	50	95	Tokat " mebus-i sabık Mustafa Beyefendi	
	aded	34	49	50	95	83		
	aded	1					Tokat Mutasarrıf-i Sabıkı Reşad Beyefendi	
	aded	1						
Tokat sancağı mebusluğu için	aded	24					Erbaa kazası kadî-i sabıkı Ahmed Galib Efendi	
	aded	24						
Tokat sancağı mebusluğu için		aded					Şeyh Şükürü Efendi	

Tokat sancağı mebusluğu için
 heyet i teftişye reisi
 İcrâ kılınan intihabda işbu mazbata sahibi olan Bekir Sami Beyefendi üç yüz doksan üç rey ile Tokat Sancağı mebusluğuna intihap edildiği tasdik olunur fi temmuz sene 339
 âzâ âzâ âzâ âzâ
 ziraat memuru nafia mühendisi tahrirat müdürü muhasebeci müftü kadî Tokat Mutasarrıfı

işbu mazbata münderecâtı ve intihab-ı vâkı mufatık-ı usul ve kanun olduğuy bittedkik anlaşılmağıla berây-i tasdik şube riyaset-i celilesine takdim 11/8/39
 konya kütahya
 istanbul edirne

**EK 12. Bekir Sami Bey Tokat Mebusluğu Mazbatası (T.C. Başbakanlık
Osmanlı Arşivi)**

**EK 13. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Orbay ve Bekir Sami Bey Sivas'ta
([ataturktoday.com/Ataturk Gunlugu/EylulSeptember/8.htm](http://ataturktoday.com/Ataturk_Gunlugu/EylulSeptember/8.htm))**

EK 14. Bekir Sami Kunduh (1865-1933) (mfa.gov.tr/sayin/_bekir-sami-kunduk_un_-ozgecmisi.tr.mfa)

EK 15. TBMM Azasının Tercümeihal Kâğıdı Örneği (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı)

II. " TOKAT: 1923-1927
T. B. M. M. AZASININ
TERCÜMEİHAL KÂĞIDI ÖRNEĞİ 10

Adı ve Soyadı	Bekir Sami Kunduh	İlmi rütbesi	yok
Babasının ve Anasının adı	Musa Paşa Kevser Han	Mesleki ve iş- gücü	Hariciye Memurlukları Valilikler.
Doğum yeri ve tarihi	Kafkasya 1283-1865	Yedek Subay ise Subesi ve Sicil No. su	
Tahsili	G.S. Sultanisi, Paris S. Bilgiler okulu.	Evlü olup olma- dığı, kaç çocuğu bulunduğu	Evlü 2 çocuklu
Bildiği diller	Fransızca, Farsça, az İtalyanca ve İngilizce	Seginden evvel- ki iş durumu	Os. M. H. de Anadolu hükümetini temsil et-
İhtisası	Siyaset	Memur olup olmadığı	MEMUR
Eserleri	yok	Mebushukları	Os. M. H. Mebus

Vefatı: 1933 (16. 1. 1933)

Bekir Sami Kunduh, Galatasaray Sultanisi ve Paris Siyasal Bilgiler okulundan mezun olarak Hariciyeye intisap etmiştir. Petresburg seferat katipliğinde sonra hariciye kalesinde Tebriz, Kernengah, Sine, Malta, Mesine konsolosluklarında bulunmuştur. Trab-
lunşarp mektupçuluğu ile Dahiliyeye geçerek Amasya Mutasarrıflığı
Van, Trabzon, Bursa, Beyrut, Halep Valiliklerini yapmıştır. Cemal
paşa ile anlaşamadığından Halep valiliğinden azolunarak Tokatda
bulunan çiftliğinde bir müddet kalmıştır.

Miterakode İstanbula geldiği zaman kendisine teklif edilen
İsmir Valiliğini sonra Ferit paşa kabinesindeki Dahiliye Nazaretini
red etmiştir. Mustafa Kemal paşa ile istiklal mücadelesine bağlayarak
Anadoluya geçmiştir. çok iyi bildiği ve kendisird pek iyi tanıyan
Samsun, Amasya, Tokat ve Sivas bölgelerinde galıgarak Mustafa Kemal
paşa ve arkadaşlarıyla sivas kongresini hazırlamışlardır. Bu kongreyi
Miterakop Mustafa Kemal Paşa Bekir Sami bey ve Rauf bey Padışah tamiri
dan giyaben idema mahkum olmuşlardır.

Büyük Millet Meclisi üyesi olarak Osmanlı Meclisinde Amasya
Milletvekili olarak yer almıştır. İngilizler Meclisi basarak Anadolu
ya temsil eden milletvekillerini Maltaya sürdükleri zaman Bekir Sami
nin evi gece yarısı basılmış isede kendisini bulamamışlardır. ve
Anadoluya firara muvaffak olmuştur. Ankaraya dönüşünde ilk kurulan
Ankara Hükümetinin Hariciye Vekili olmuştur. Türk heyetinin reisi
olarak Moskova'ya gönderilmiştir. Ankaraya avdetinde Londra sulh kon-
fransına davetli olan Ankara hükümetini temsil etmiştir. Aynı konfra-
sta bulunan İstanbul hükümetinin (Türk Milli davasının müdafii) ola-
mayacağı ileri sürerek (söz hakkının) Ankara hükümetine kazandırmak
garefine nail olmuştur.

Maltadaki sürgünlerin idaresi Adana ve Antalya mantakaları-
nın tahliyesi gibi Lloyd George Lord Curzon, Birend, Kond Sforzalar
ile görüşerek kayımsızlık imzalamıştır. aynı zamanda Lloyd
George ile vaki olan meselelerde Kırdistan ve Ermenistan meselele-
rini halletmiştir. İtalyada Kral ve Papa tarafından kabul edilmiştir.
Ankaraya dönüşünde Hariciye Vekaletinden istifa ettiği halde (Revka-
lade Murahhas olarak) Londra, Paris ve Romada görüşmelere devam
üsere gönderilmiş isede bu vazifede bir kaç ay sonra ayrılmıştır.
Avrupadan dönüşünde İkinci Millet Meclisine Tokat Milletvekili olarak
kayılmıştır. (sonra içtihadî siyasi) olarak taraiki perver fırkasına
dahil olmuştur. 1926 Bulakst davasında İstiklal Mahkemesinin önüne
çıkması isede berat etmiştir.

1926 hadisesinden sonra siyaset alerinden çekilip Tokat,
daki çiftliğinde çocuklarıyla birlikte asude bir hayat sürmüştür.
bir kaç sene sonra İstanbula gelerek aynı hayata devam etmiştir.

EK 16. Bekir Sami KUNDUH'un Vakit Gazetesinde Yer Alan Vefat Haberi
(TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, MF. NO:33/1)

EK 17. Bekir Sami KUNDUH'un Cumhuriyet Gazetesinde Yer Alan Vefat Haberi (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, MF. NO:33-1)

Bekir Sami Bey

Esbak Hariciye Vekili
dün vefat etti.

Esbak Hariciye Vekili Musa Paşazade Bekir Sami Bey vefat etmiştir. Bekir Sami Bey Mücadeleci Milliye senelerinde Sivas meb'usu olarak B. M. Meclisinde bulunmuş, bilâhare Hariciye Vekâletine getirilmiş, Milli hükümet zamanında Avrupa'ya giden ilk heyeti murahhasaya riyaset etmiştir. Merhum aynı zamanda Rusya ile akdedilen itilâfnamenin müzakeresi için Moskova'ya da gitmişti.

Cenazesi bugün Kurtuluş caddesinde 155 numaralı Komünalyan apartimanından kaldırılarak mekberri mahsusuna defnedilecektir. Allah rahmet eylesin.

M. Venizelos

kahve
kikste
dilmel
192
gün e
finda,
çin 33
Brezil
ralık l
İkt
artık
yonla
masın
He
dığım
itibar

EK 18. Bekir Sami KUNDUH'un Milliyet Gazetesinde Yer Alan Vefat Haberi (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, MF. NO:33/11)

Bekir Sami Beyin irtihali

Eski Hariciye vekillerinden ve sabık Tokat meb'uslarından Bekir Sami Bey vefat etmiştir. Bekir Sami Bey Erzurum kongresine iştirak etmiş, Sivas kongresinde Tokat murahhası olarak bulunmuş, ve bilâhara Tokat meb'usu olmuştur. Bekir Sami Bey, mütare

Beir Sami Bey kede İstanbulda toplanmış olan Meclisi Meb'usanda meb'us olarak ta bulunmuş ve Meclisin Damat Ferit tarafından dağıtılması üzerine Anadoluya geçmiştir. Bekir Sami Bey, Hariciye vekili bulunduğu sırada Milli hükümetimizin heyeti murahhasası reisi olarak Londra konferansına iştirak etmiştir. Bilâhara ikinci gruba intisap etmiş ve müteakıp devrede meb'us intihap edilmemiştir. Bekir Sami Bey, İttihat ve Terakki zamanında Berut ve diğer bazı vilâyetlerde de valilik etmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

24.11.1984 yılında Karabük ilinde doğdu. İlkokulu Mimar Sinan İlkokulu'nda tamamladı. Ortaokulu Şehit Mehmet Dinçel İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2002 yılında Cumhuriyet Lisesi'nden mezun oldu. 2008 yılında, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2009 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Tezsiz Yüksek Lisans Programı'ndan mezun oldu. 2016 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Temel ilgi alanları, tarih, tarihi romanlar ve edebiyattır.

